

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**MÂVERDÎ'NİN (ö. 450/1058) el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE ADLI ESERİNDE
AYETLERİ KULLANMA YÖNTEMİ
(en-Nüket ve'l-'uyûn - Te'vîlâtü'l-Kur'ân Karşılaştırmalı)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ACAR

Ankara-2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**MÂVERDÎ'NİN (ö. 450/1058) el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE ADLI ESERİNDE
AYETLERİ KULLANMA YÖNTEMİ**

(en-Nüket ve'l-'uyûn - Te'vîlâtü'l-Kur'ân Karşılaştırmalı)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ACAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Mustafa ACAR

MÂVERDÎ'NİN (ö. 450/1058) el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE ADLI
ESERİNDE AYETLERİ KULLANMA YÖNTEMİ
(en-Nüket ve'l-uyûn - Te'vîlâtü'l-Kur'ân Karşılaştırmalı)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Doç. Dr. Engin ERDEM

Dr. Öğr. Üyesi Sıddık BAYSAL

Tez Sınavı Tarihi: 05/11/2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Mustafa ACAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ŞEKİLLER LİSTESİ	IV
HARİTALAR LİSTESİ	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	2
C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
MÂVERDÎ ve el-AHKAMU'S-SULTANİYYE ADLI ESERİ.....	5
A. MÂVERDÎ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI TARİH VE COĞRAFYA.....	5
B. MÂVERDÎ'NİN ESERLERİ.....	11
C. <i>el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE</i> İLE KARŞILAŞTIRMA AÇISINDAN MÂVERDÎ'NİN <i>en-NÜKET</i> ve 'İ-UYÛN İSİMLİ TEFSİRİ.....	13
D. MÂVERDÎ İLE KARŞILAŞTIRMA TEMELİNDE MÂTÜRÎDÎ VE <i>TE'VİLÂTÜ'l-KUR'ÂN</i> İSİMLİ ESERİ.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	23
<i>el-AHKÂMU's-SULTÂNİYYE</i>'DE YER VERİLEN AYETLERİN <i>en-NÜKET</i> <i>ve'l-UYÛN</i> ve <i>TE'VİLÂT</i> İLE MUKAYESELİ TEFSİRİ	23
A. SİYASET	23
1. Hilafet	24
1.1. Halifeye İtaat	24
1.2. Çocuğu Olmayan Kimse Halife Olabilir mi?	27
1.3. İki Halife Tayininin İmkânı	29
1.4. Halifenin Kendi İşini Bizzat İfa Etmesi	31
1.5. Halifenin Vezir Tayin Etme Yetkisi	34
2. Yönetim Sorumlulukları	36
2.1. İstişare.....	37
2.2. Emîr'e İtaat	39
2.3. Muhaliflere Karşı Muamele	41
2.4. Asilerle Mücadele.....	43

2.5. Harami ve Eşkîya ile Mücadele.....	47
3. Halifenin Sorumluluğu Olarak Cihad / Savaş	50
3.1. Cihada Teşvik.....	51
3.2. Cihad ve Sabır	54
3.3. Savaş Hazırlığı ve İyi Atlar Hazırlanması.....	55
3.4. Ordunun Yönetimi.....	57
3.5. Savaş Yönetimi.....	62
3.6. Şehitler.....	65
3.7. Esirler	66
3.8. Savaş Sonrası Hüküm: Gayrimüslimler Haram Bölgesine Giremez.....	70
3.9. Emin Belde Mekke	71
B. ADALET.....	74
1. Kadı Olacak Kişide Aranılan Şartları	74
2. Kadılık Görevine Talip Olmak	76
3. Adil Olmak	78
C. İKTİSAT	81
1. Ganimet	81
2. Fey	85
3. Cizye.....	87
4. Haraç.....	89
D. İBADET VE AHLAK	90
1. Davet.....	90
2. Merhamet Peygamberi.....	92
3. Hac.....	93
4. Zekât	95
SONUÇ	99
KAYNAKLAR.....	102
ÖZET	107
ABSTRACT	109

KISALTMALAR

Bk. : Bakınız

By: : Basım yeri yok

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Nşr : neşreden

s. : sayfa

Thk : tahkik

Ty : baskı tarihi yok

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Serinsu, âlimin müktesebatını etkileyen faktörleri şematik olarak aşağıdaki gibi göstermiştir..... 7

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1.** Mâverdi'nin Yaşadığı Dönemde siyasî Coğrafya 8
- Harita 2.** Mâtürîdî'nin Yaşadığı Dönemde siyasî Coğrafya..... 20

ÖNSÖZ

Kur'an, Müslümanlar için bir rehberdir. Bu niteliğinin daha anlaşılır kılınması adına önemli gayretler ortaya konmuştur. Bu çabalar tefsir ilminin doğmasıyla da ilişkilidir. İlim tarihinde Müslümanlar için Kur'an, her alanın temel referansı olmuştur. Tefsir ilmi yanında siyasetten, fıkha, tarih ilminden diğer sosyal bilimlere varıncaya kadar bu ilgi genişleyerek günümüze kadar devam etmiştir.

Siyaset üzerine teorik ve uygulamaya dönük önerilerin ve tavsiyelerin yer aldığı siyasetname türü eserler de Kur'an'dan referanslara başvurmuşlardır. Müslümanların siyasi liderliğini tarihsel süreçte üstlenen halifeler, sürdürülebilir bir iktidar ve kabul görmüş bir yönetim için ulemanın desteğini önemsemişlerdir. Bu maksatla siyasetname türü eserlerin telif edilmesini desteklemişlerdir. Buna karşılık kimi ulema, haksız ve adaletsiz uygulamalar nedeniyle siyasi iktidarın yakınında durmayı uygun görmezken Mâverdî gibi kimi bilginler ise ümeranın sağlıklı kararlar almasını, adil bir nizamın tezahür etmesini sağlamak amacıyla bu süreçlerde halifeler ile irtibatta kalmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle sert eleştirilere maruz kalanlar olmuştur. “*Sultanın kapısında eğleşen âlimin makbul âlim olmayacağı*” görüşünün yaygın bir şekilde dillendirildiği bir dönemde Mâverdî, kendi döneminin siyasileri ile yakın temaslarda bulunmuş ve önemli devlet görevlerini üstlenmekten çekinmemiştir. Bu süreçte edindiği tecrübe ve birikimle kaleme almış olduğu siyasetnamesi vesilesiyle günümüz mikyasında bir siyasî ahlak teorisyeni ve pratisyeni olarak kabul görmüştür.

Mâverdî sorunlu bir coğrafyada siyasi meselelere bizzat şahitlik etmiştir. Hadiseleri içerden gözlemleyen bir bilgin olarak Mâverdî, objektif ve gerçekçi yaklaşımlarla hadiseleri doğru okumaya çalışmıştır. Konuları ele alırken Kur'an, hadis ve tarihi örnekleri kullanarak temel fikirleri imal etmiştir. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* bu

yönüyle günümüze kadar ilgi odağı haline gelmiş, birçok ilmi disiplin açısından araştırmaya konu olmuştur.

Bu çalışmada, siyasetname türü bir eser olarak kabul görmüş ve daha çok fıkıh, felsefi ve sosyal yönleriyle ilgiye mazhar olmuş Mâverdi'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı telifinde temel tezlerini delillendirmede tercih ettiği ayetlerin yorumunu tefsirinde nasıl ele aldığı sorusundan hareketle eserinin tefsir ilmi açısından durumu ele alınmıştır. Müellifin müstakil bir tefsir çalışması olan *en-Nüket ve'l-'uyûn* adlı eseriyle siyasetle iç içe olan bir bilginin siyasetnamesinde yer verdiği ayetleri ele aldığı bağlamlar ve vermek istediği mesajlar anlaşılacak istenmiştir. Yine yakın dönem diyebileceğimiz bir zamanda siyasetin uzağında Maveraünnehir'de yaşayan ve siyasete hayli mesafeli bir duruşa sahip el-Mâturidî ve onun tefsiri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'la karşılaştırılması ile ayrı iki coğrafyanın iki âliminin görüşlerinin farklı bir bakış açısına sahip oldukları gösterilmek arzu edilmiştir.

Bu konunun belirlenmesi ve tez çalışmam süreci boyunca desteğini hiç esirgemeyen, danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezin son okumalarında zaman ayırıp değerli görüşlerini benimle paylaşan kardeşim Doç. Dr. Cafer Acar'a da teşekkür ederim.

Ankara, 2020
Mustafa ACAR

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Siyaset, toplum yönetimini konu edinen bir disiplindir. Toplumunu yönetenlerin bu işi nasıl yapmaları gerektiği hususu güncelliğini bugün de koruyan temel bir sorudur. İlk çağlardan beri felsefe, edebiyat ve siyaset bilimi gibi alanlarda siyaset üzerine fikir imali çabaları görülür. Bu durum Müslüman ilim adamlarını da etkilemiştir. Eflatun (m.ö. 347) ve Aristo (m.ö. 322) ile ilk örneklerini gördüğümüz siyaset türü eserlerin İslam dünyasındaki karşılıkları da oluşmaya başlamıştır. Farabi (ö. 339/950), İbn Sina (ö. 428/1037) gibi örnekler de bu meyanda ilk zikredilenlerdir. İslam Fıkhı açısından ise Mâverdî, Ebu Ya'la (ö. 458/1066) , İbn Teymiye (ö. 728/1328) ve İbn Tıktaka (ö. 709/1309'dan sonra) önemli örnekler olarak dikkat çeker.¹ Bu yelpazede Mâverdî, bir siyaset ve ahlak teorisyeni olarak kabul görmüş ve ön plana çıkmıştır.

Hadis türü eserler, muhtelif yönleri olması nedeniyle siyaset alanının dışından ilimlerin de ilgisini çekmiş ve konu edilmiştir. Siyaset ve ilgili eserler doğal olarak felsefe, hukuk, ahlak ve diğer İslami ilimler açısından da ilgiye mazhar olmuştur. Zira İslam Hukuku açısından siyasetnâme türü eserlerin muhtevasında istihsad maksatlı tercih edilen ayetler, hadisler ve tarihi referanslar bu hususlarla ilişkili diğer ilim dalları noktasında ilgi oluşturmaktadır.

Mâverdî, Abbasîler döneminde siyasî iktidarın Şîi Bûveyhîler (932-1062) tarafından deruhte edildiği bir zaman diliminde hilafet ve emirlik arasındaki ilişkilerde rol almış diplomasiyi bilen bir bilgidir. Müktesebatını da bu yöndeki çalışmalarına yansıtmıştır. Bu meyanda Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eseri, siyasetnâme

---

¹ Gündüzöz, Güldane - Soner Gündüzöz, "Arap Edebiyatında İlk Siyasetnâme Ahdü Mervân Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2007, cilt: XI, sayı: 31, s. 217.

alanında çok ilgi görmüştür. Onun muhtelif yönlerden değerlendirmeleri ve araştırmaları yapılmış olmakla birlikte eserinde istihsad ettiği ayetlerin tefsir alanı açısından değerlendirilmesi tespit edebildiğimiz kadarıyla yapılmamıştır. Dolayısıyla tezimizin konusu Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinde yer verdiği ayetlerdir. Mâverdî'nin, tefsir nitelikli eseri *en-Nüket ve'l-'uyûn* ise asıl konumuz olan siyasetnâmesinde yer verdiği ayetleri, tefsir nitelikli eserinde nasıl ele aldığını görmek bakımından tezimiz konusuna dâhil edilmiştir. Siyasete yakın ve devlet hizmetinde görev almış bir bilginin ayetlerle istihsadını hem siyasetnâmesinde hem de tefsir eserinde yaklaşım ve muhteva açısından incelemek değerli görülmüştür. Böylelikle sözellikle siyaset-tefsir ilişkisinde Mâverdî'nin yerini görmek mümkün olacaktır. Mâverdî ile aynı dönem olmamakla birlikte Abbasî hilafeti gölgesinde İslam coğrafyasının bir diğer ucunda, siyasete mesafeli, yer yer sert eleştiriler yönelten Mâtürîdî'nin tefsiri *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* ile karşılaştırmasının yapılması, tefsir siyaset ilişkisinin ters yönde tezahürlerine dair araştırmada bulunmak tezin ikmalî açısından ana konumuza dâhil edilmiştir. Böylece siyasetin içinde veya dışında olmanın Kur'an ayetlerini anlamada bir başka ifadeyle tarihi ve siyasî coğrafyanın ayetlerin anlaşılmasına katkısı konu olarak belirlenmiştir.

İnsanın düşünce ve tercihlerine tarihi coğrafyanın etkisi her daim merak konusu olmuştur ve olacaktır. Bu aynı zamanda insanın kendi döneminin ihtiyaçlarına dair çözüm bulma stratejisini de gösterecektir.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, yaşadığı dönemin siyaseti ile yakın ilişkiler kuran Mâverdî'nin, siyasetnâme türü eseri olan *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sinde istihsad ettiği ayetler ile tefsir nitelikli eseri olan *en-Nüket* adlı eserinde aynı ayetleri nasıl değerlendirdiğini tespit edip aradaki farkları kavramaktır. Yine bu araştırmanın çerçevesine, yaşadığı dönemin siyasetine karşı mesafeli bir tavır takınan Mâtürîdî'nin

Te'vilâtü'l-Kur'an adlı tefsirinde Mâverdî'nin istihsad ettiği aynı ayetler dâhil edilmiş ve aradaki farklar görülmek istenmiştir. Böylece araştırmanın amacı tefsir siyaset ilişkisi açısından Mâverdî ve Mâtürîdî'nin durumunu tespit etmek noktasına odaklanmıştır.

Tez çalışmasında yöntem olarak veri toplama ve yorumlama tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede tefsir siyaset ilişkisini tespit etmek için öncelikle Mâverdî'nin yer verdiği ayetler ve ele aldığı kontekstler tespit edilmiştir. Aynı ayetler *en-Nüket*'ten araştırılmış ve yorum üst başlıkları bilgi notu halinde oluşturulmuştur. Böylece siyasetnâmesindeki ayetlerin bağlamları ortaya konmuştur. Bu ayetlerin Mâtürîdî nezdinde nasıl anlaşıldığı ise araştırmanın son ayağı olarak ana araştırma dokümanlarına eklenmiştir. Her başlıkta bu üç sacayağı bağlamında meseleler ele alınmıştır.

Araştırma bir giriş ve iki bölüm olmak üzere üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde Mâverdî'nin hayatı, eserleri ve özellikle *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* hakkında bilgi verilmiştir. Bu hususa esas olmak üzere *en-Nüket* ve Mâtürîdî'nin *Te'vilât*'ı da ayrı başlıklar halinde tanıtılmıştır.

İkinci Bölümde ise *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de işlenen ayetler, başlıklandırmalar yapılarak kategorize edilmiş ve her başlıkta diğer iki eserdeki aynı ayetlerle karşılaştırılmıştır. Yapılan tespitler sonuç bölümünde özetlenerek tez çalışması tamamlanmıştır.

C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmamız bir tefsir araştırması mahiyetinde olduğundan genelde tefsir kaynakları tercih edilmiştir. Bu meyanda üç klasik kaynak, aynı zamanda tezimizin ana kaynakları, Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'si ve *en-Nüket ve'l-uyûn*'u ile Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eseridir. Mâverdî'nin istihsad ettiği ayetler ihtiyaca göre klasik tefsir metinlerinden araştırılmıştır.

Mâverî ve siyasetnâmesi üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır.² Ancak bu çalışmalar genelde siyaset, ahlak, felsefe üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir siyasetnâmede yer verilen ayetlerin ele alınması bağlamında onun bu eserinin ele alındığı bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte tefsiri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Özellikle tefsir metodu konusunda biri ülkemizde olmak üzere üç doktora tezi³ ve iki de yüksek lisans tezi⁴ yapılmıştır. Bu çalışmalar Mâverî'nin tefsir metodu konusunda fikir edinebilmek için yeteri kadar imkân sunmakta olup çalışmamızda yararlanılmıştır.

Mâtürîdî'nin eseri üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Türkiye'de *Te'vilâtü'l-Kur'an* üzerine elliden fazla makale yazılmıştır.⁵ Bunlar arasında ahkâm ayetlerini ele alan Ali Rıza Gül'e ait çalışma⁶ yararlandığımız makaleler arasında yer almıştır. Yine cihad meselesini işleyen bir diğer çalışmanın sahibi Şükrü Maden'i burada zikretmeliyiz.⁷

Tefsir alanında kıymetli bir atlas hazırlayarak özellikle ilim talebelerinin ilmi gelişmelerin tarihi seyrini takip edebilecekleri çalışmasıyla Ahmet Nedim Serinsu'ya ait eser⁸, tez süresince bir başucu kaynağı olarak yararlandığımız bir araştırma olmuştur.

Çalışmamızda tarihi hadiselerin kaynaklarının verilmesinde sadece tefsir kaynaklarıyla yetinilmemiştir. Siyer ve tarih kaynaklarından da istifade edilmiştir.

² Bk. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>

³ Orhan Karmış, *Mâverî ve tefsirdeki Metodu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1981; Asım Mustafa Def, *el-İmam Ebu'l-Hasen el-Mâverî ve menhecühü fi't-tefsir*, Camiatü Ümmü Derman, Basılmamış Doktora Tezi, Sudan 2008; Salim Miftah Ali Mübarek, *Mâverî'nin en-Nüket ve'l-uyûn'da Tefsir Metodu*, Camiatü'l-Fatih, Basılmamış Doktora Tezi, Libya 2010,

⁴ Bedr Muhammed İbrahim Samid, *Menhecü'l Mâverî fi Tefsirihi en- Nüket ve'l-uyun*, Camiatü Ümmü'l-Kura, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1986; Abdüsselam Hasan Ahmed, *el-İmam Ebu'l-Hasen el-Mâverî ve menhecühü fi't-tefsir*, Camiatü'l-ulum ve'l-Kur'an-ı Kerim, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sudan 2004.

⁵ <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>

⁶ Ali Rıza Gül, Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da Kullandığı Veri Kaynaklarına Ahkâm Ayetleri Ekseninde Bir Yaklaşım, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı: 3, s. 7-46.

⁷ Şükrü Maden, "Te'vilâtü'l-Kur'an Bağlamında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre Cihâdın Meşrûiyet Şartları", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâtürîdîlik-*, 05-07 Mayıs 2017, 2017, cilt: I, s. 354-369.

⁸ A. Nedim Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulamaları*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂVERDÎ ve el-AHKAMU'S-SULTANİYYE ADLI ESERİ

A. MÂVERDÎ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI TARİH VE COĞRAFYA

Mâverdî'nin tam adı, Ali b. Muhammed b. el-Habib el-Basrî el-Mâverdî'dir. Hicrî 364 (974-975) yılında Basra'da doğmuştur. Künyesi ise Ebû Hasan ve Ebû Hüseyin olarak kaydedilmiştir.⁹ Mâverdî ismi ona, babasının mesleği münasebetiyle bir künye olarak verilmiştir. Babasının gül suyu satmak olan mesleğine nispetle mau'lverd (gül suyu)'den böyle denmiştir.¹⁰ İlmî bir geçmişe sahip olmamakla birlikte ailesinin Mâverdî'nin eğitimine özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Doğduğu şehir olan Basra'da dönemin maruf âlimlerinden fıkıh dersleri almıştır. Saymerî bu anlamda ona büyük emek vermiştir. Saymerî'nin (ö.386) vefatıyla Mâverdî, Bağdat'a taşınmıştır.¹¹ Bağdat bu dönemde hem Abbasîlerin başkenti hem bir ilim ve irfan merkezi olarak temayüz etmişti. Bağdat'ta Ebû Hamit el-İsfirayînî'nin (ö.406) talebesi oldu.¹² el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cebeli, Muhammed b. Adiy b.el-Münkârî, Muhammed Ali el-Ezdî, Cafer b. Muhammed b. el-Fadl (İbnü'l-Mirstanî) gibi ulemadan hadis öğrenmiştir.¹³ Şâfiî geleneğine göre yetişmiştir. Bir müddet sonra da bu mezhebin bölgede maruf âlimlerinden olmuştur. Mezhebinin hafızı olduğu tespiti yapılmıştır. Tedrisi daha ziyade fıkıh, tefsir olmasına rağmen nahiv, edebiyat, şiir, felsefe ve siyasî ilimlerle de ilgilenmiş

⁹ İbnü'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer b. Ömer, Ebû Hafs Zeynüddin el-Maarrî el-Kindî, *Tarih*, Daru'l kütubi'l-ilmîyye, Lübnan, 1996, I/ 353.

¹⁰ İbnü'l-Verdî, *Tarih*, I, s. 353; es-Sem'anî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansur et-Temimî, *el-Ensab*, tah. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi, Meclisü daireti'l-mearifi'l-usmaniyye, Haydarabad, 1962, *el-Ensab*, 12/ 60.

¹¹ İbnü'l Esîr, Ebû'l Hasen Ali b. Ebû'l Kerem eş-Şeybânî el-Cezerî İzzü'd Dîn, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Daru Sâdır, Beyrut 1980, III, s. 156; eş-Şirazî, Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şirazî, *Tabakatü'l-fukaha*, tah. İhsan Abbas, Daru'r-raid el-Arabî, Beyrut 1970, s. 125.

¹² İbnü'l-Verdî, *Tarih*, I/ 353; es-Sübkî, Tâceddin Abdulvehhab b. Tâkiyyuddin es-Sübkî, *Tabakatü'l-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, tah. Mahmut et-Tanahî- Abdulfettah el-Hulv, Hecr Yay. By. 1423, 4/ 64.

¹³ Sübkî, *Tabakat*, VII, s. 223; İbnü'l-İmad, Abdülhay b.Ahmet b. Muhammed İbnü'l-İmad el-Akrî el-Hanbelî Ebû'l-Felâh, *Şezerâtü'z zeheb fî ahbâr men zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, 1406, 4/ 4.

bu alanlarda yetkinliğini gösteren eserler vermiştir. Onun bu yönü siyasetin dikkatini çekmiş ve devlet ricali arasında kabul görmüştür. İlerleyen süreç Mâverdî'nin devlet nezdinde önemli görevlere atanmasına vesile olmuştur.

Onun ilmi başarısı, kendisinden sonraki ulema tarafından takdir edilmiştir. Zehebî (ö. 748/1348), onun fıkıhın usulünde ve tefsir ilminde imam olduğunu ifade ederken¹⁴ Şirazî (ö. 691/1292), bu hususlara ek olarak edebiyatı da eklemiş ve onun eserine işaretle Şâfiî mezhebinin hafızıydı demiştir.¹⁵ Hatib el-Bağdadî, kendisinin fıkıh alanında şâfiî uleması nezdinde sika olarak görüldüğünü ifade ederek kadılık vazifesi yaptığını söylemiştir.¹⁶

İtibarına ve sultâna yakınlığına telmihte bulunulmuştur. İbn Salah, onun Mutezilî olduğu yönünde iddia ortaya atmıştır. Onun cennetin mahlûk olduğu ve kaderle ilgili görüşleriyle Mutezileye meylettğini ifade etmiştir.¹⁷ İbn Hacer, bu iddiayı doğru bulmamış ve Mâverdî'nin hakkını savunmuştur.¹⁸ İbn Kesîr onun hilmine ve hayâsına işaret edip toplum içerisinde adaba riayetini, “Hiç kimse edebinden dolayı onun kollarını açtığını görmedi.” cümlesiyle dile getirmiştir.¹⁹

Mâverdî siyasetle yakından ilgilenmiştir. Siyasetin teorisi ile ilgilenmiş ve üstlendiği sorumluluklarla pratiğini yapmıştır. Bunda dönemin hilafet merkezi Bağdat'ta ikamet etmesinin de payı vardır. Mâverdî, Abbasî hilafetinin zayıfladığı ve Şîi Büveyhîler'in Bağdat'a hâkim olduğu bir dönemde yaşamış ve siyasî iktidarla beraber çalışmıştır. Serinsu'nun “*Bir âlimin âlimlik müktesebatının ve etkin kişiliğinin*

¹⁴ ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *el-İber fi haberi men gaber*, tah. Ebû Hâcer M. Saîd Zağlûl, I-V, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985, 3/223.

¹⁵ İbnü'l-İmad, *Şezerât*, 5/218.

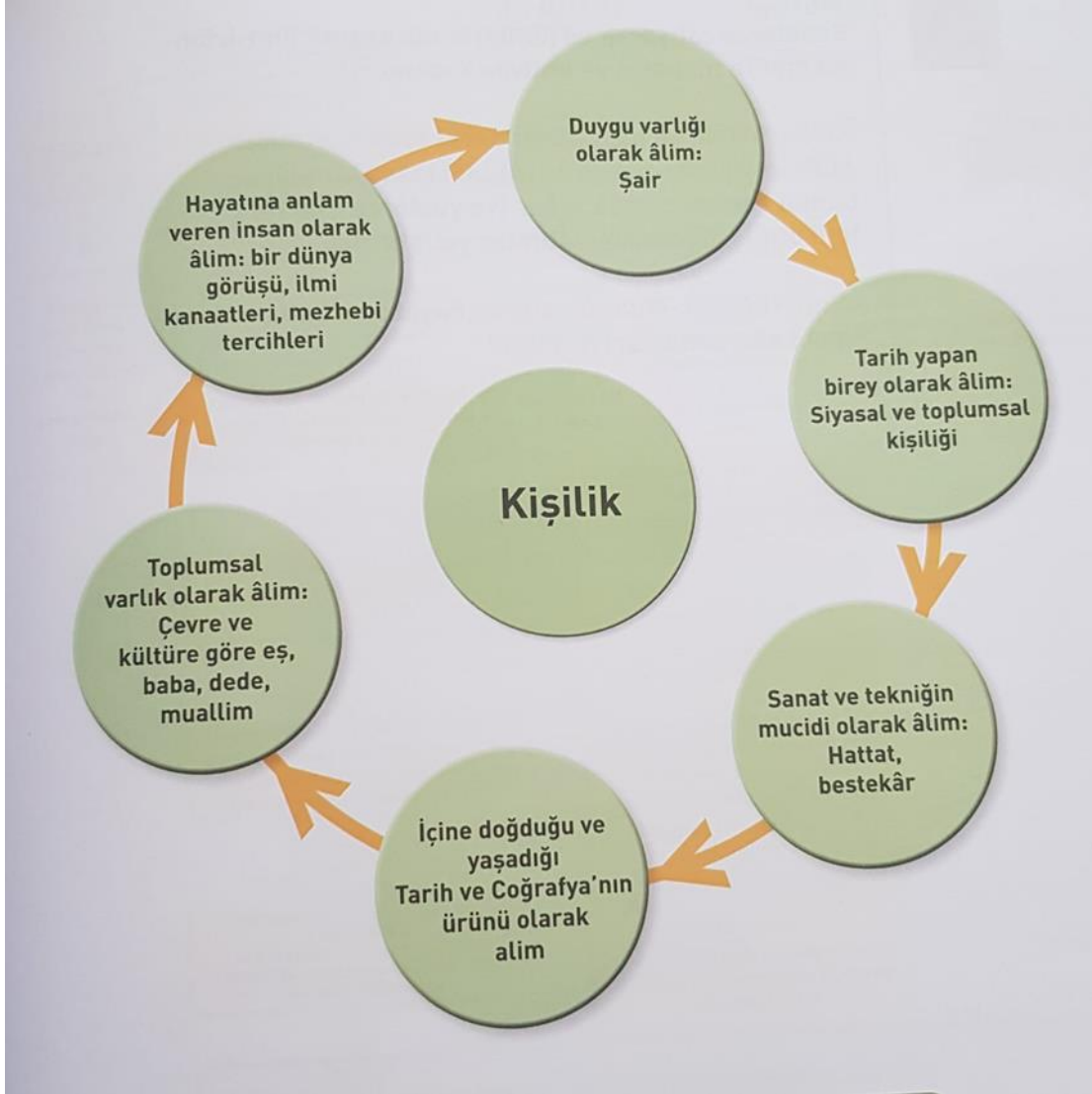
¹⁶ Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmet b. Ali b. Sabit b. Ahmet b. Mehdi el-Hatib el-Bağdadî, *Tarihü Bağdat*, tah. Beşşar Avad Maruf, Daru'l-garbi'l-İslamî, Kahire, 2002, 12/587.

¹⁷ İbnü'l-İmad, *Şezerât*, 5/ 218.

¹⁸ İbn Hacer, Ebû'l Fadl Ahmet b. Ali b. Muhammed b. Ahmet b. İbn Hacer el-Askalanî, *Lisanü'l-mizan*, tah. Dairetü'l-mearifî'l-mizaniyye-Hindistan, Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbûât, Beyrut, 1971, 4/260.

¹⁹ İbn Kesîr, Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, Mektebetü'l-mearif, Beyrut, 1990, 11/ 56.

oluşmasında şüphesiz önemli faktörler vardır. Her âlim içinde doğduğu ve yaşadığı coğrafyanın ürünüdür.”²⁰ ifadesinde dile getirdiği üzere Mâverdî yaşadığı dönemin ilmi, kültürel, sosyal ve psikolojik atmosferinde ilmî ve fikri gelişimini ikmal etmiştir.

Şekil 1. Serinsu, âlimin müktesebatını etkileyen faktörleri şematik olarak aşağıdaki gibi göstermiştir²¹.

Mâverdî'nin yaşadığı dönemde Bağdat ve çevresi, hilafet makamı ile Şîî Büveyhîlerin karşıtlığında topluma yansıyan bir mezhepler mücadelesine sahne olmaktaydı. Böyle bir ortamda kadılık yapan, diplomatik vazifeler ifa eden Mâverdî, kendine haz özgün fikirler üretip bunları telifleriyle kalıcı hale getirmiştir. Abbasîler,

²⁰ Ahmet Nedim, Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları*, nşr: Grafiker yayınları, Ankara, 2019, s. 161.

²¹ Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası*, s. 161.

İslam Tarihinde takribî 508 yıl devam eden bir imparatorluk dönemidir. 37 halife görev yapmıştır. Moğolların, son Abbasî Halifesi Mu'tasım Billah'ı öldürmesiyle Abbasîler dönemi sona ermiştir. Bu uzun süre içinde Şîî Büveyhîler'in (Hicrî 334-447) Abbasî hilafetinin sıkışmış olduğu Irak ve İran coğrafyasında hâkimiyet tesis ettikleri görülmektedir.²²

Harita 1. Mâverdi'nin Yaşadığı Dönemde siyasi Coğrafya²³

²² İbn Kesîr, *el-Bidaye*, 11/220-233; Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası*, s. 169.

²³ Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası* s. 288

Mâverdî iki halife görmüştür. Abbasîler döneminin 25. Halifesi Kadir Billah ve 26. Halifesi Kaim Biemrillah zamanında yaşamış ve önemli görevler üstlenmiştir. Kadir Billah, Büveyhî emiri Bahauddevle ve onun halefleri himayesinde yaşamıştır. Bu dönemde Bağdat'ta kontrol zorlukla sağlanıyordu. Bağdat'ın bazı şîî mahallelerinde hutbe, Fatimî Halifesi Hâkim Biemrillah adına okunuyordu.²⁴ Gazneli Mahmud bu dönemde sünnî geleneğin en önemli hamisi olarak kendi bölgesinde hutbeyi Abbasî halifesi adına okuttuğunu bizzat halifeye iletmişti. Fetihleri ile ilgili de ondan onay alıyordu. Karahanlılar da sikkeleri Abbasî halifesi adına basıyorlardı.

Kadir Billah kırk yıl halifelik yapmıştır. Kendi döneminde, Emir Bahauddevle'nin 1012 yılındaki vefatıyla, ardından gelen emirlerle de aynı şekilde çalışmıştır. Sultânüddeve (1012-1021), Müşerrefüddeve (1021-1025), 1031 yılında vefatına kadar da Celâlüddeve (1025-1044) himayesinde görev yapmıştır. Kadir Billah, Büveyhî hâkimiyetini kırmak için çaba göstermiştir. Şîî Büveyhîlerin emiri Bahauddevle, başkadı olarak bir şîî âlimi atamak isteyince buna karşı çıkmış şîîler için nakib adı verilen bir dini yönetici tayin edilmiştir.²⁵ Abbasîlerin eski günlerini canlandırma hevesinde olan Kadir Billah, bir yandan da sünnîliği korumaya çalışmıştır. Mutezilî fikirlere karşı mücadele edilmiştir. Mutezile taraftarı âlimlerden sünnîlik aleyhine sözler sarfetmeyeceklerine dair vesikalar alınmıştır. Diğer taraftan Fatimîlerin, Hz. Fatıma soyundan olmadıklarını tespit eden kararlar aldırmıştır. Bunu yaparken şîî ve sünnî âlimleri bir araya getirmiştir. Kadir Billah aynı zamanda kendi talebiyle Kudûrî'ye *el-Muhtasar*, Abdülvehhâb b. Muhammed el-Mâlikî'ye *el-Muhtasar*, isimli eserleri yazdırmıştır. Yine Batınîliğe karşı reddiye, hilafetin değerine dair çeşitli eserler kaleme aldırmıştır. İbnü'l-Ferra ve Mâverdî bu hususta ön plana çıkmıştır. Özellikle Mâverdî'nin, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eserini Kadir Billah'ın talebi üzerine yazdığı kaydedilir.²⁶ Vefatıyla yerine oğlu Kaim Biemrillah

---

²⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kadir Billah" *DİA*, İstanbul 2001, 24/127-128.

²⁵ Küçükaşçı, "Kadir Billah", 24/128.

²⁶ Küçükaşçı, "Kadir Billah", 24/128.

geçmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Mâverdî'nin Kadir Billah ile ilişkisi özellikle ilmi noktalara odaklanmıştır.

Kaim Biemrillah 1031'de iktidara gelmiş vefat tarihi olan 1075'te iktidardan ayrılmıştır. Takribî 44 yıl iktidarda kalmıştır. 26. Abbasî halifesidir. Büveyhî emiri Celalüddevele himayesindeydi. Büveyhîlere bağlı Fars bölgesinde emirlik yapan Ebû Kalicar sürekli Bağdat'ı tehdit ettiğinden onun döneminde güvenli bir ortam yoktu. Celalüddevele'nin yerine geçen Ebû Kalicar kısmen Bağdat'ta bir otorite sağladıysa da ondan sonra bu durum kalıcı olamamıştır. Tekrar şîî sünnî çekişmeleri devam etmiştir. Bu dönemde Selçuklu, Büveyhî ve Abbasîlerden müteşekkil üçgen içinde ilişkiler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey, kendi otoritesinin tanınmasını istemiş ve fethettiği bölgelerde Abbasî halifesi adına hutbe okutmuştur. Tuğrul Bey'in fetihlerinin genişlemesi üzerine Kaim Biemrillah, ona mektup yazarak Türkmenleri yağmacılıktan vazgeçirmesini talep etmiştir. İşte bu dönemde Mâverdî, Kaim Biemrillah'ın emriyle elçi olarak Tuğrul Bey'e gitmiştir. O dönemde Mâverdî, Kadı'l-kudatlık görevini yürütmekteydi. Mâverdî bu görüşmeden sonra halifeye Tuğrul Bey hakkında olumlu ve övücü ifadeler kullanmıştır. Bu durum Tuğrul Bey'e olan güveni artırmıştır. Bu diyalogdan sonra Tuğrul Bey de Büveyhî Emiri Celalüddevele'ye elçi göndermiş ve ondan Halife'ye ve Bağdat halkına iyi davranmasını istemiştir. İlerleyen süreçte Tuğrul Bey Bağdat'taki bir asırdan beri devam eden Büveyhî iktidarına son vermiştir. Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Abbasî Halifesi Kaim Biemrillah'ı evlendirerek hilafetle de akrabalık kurmuştur.²⁷ Kaim Biemrillah daha sonra Alparslan'ın ardından da Melikşah'ın otoritesini tanımıştır.

Bağdat'ta sosyal, siyasî ve dini çekişmelere rağmen bu dönemde ilmi sahada önemli gelişmeler de olmaya devam etmiştir. Kaim Biemrillah zamanında Nizamiye medreseleri açılmıştır. Kütüphanelerin inşası, istinsah faaliyetleri, kâğıt üretimi ve

---

²⁷ Abdülkerim Özaydın, "Kaim Biemrillah", *DİA*, İstanbul 2001, 24/210-211.

ciltleme çalışmaları hayli yaygınlaşmıştır. Dil ve edebiyat, cerh ve tadil, Tarih, Siyer ve megâzi alanlarında eserler yazılmıştır. Emîrler, telifler konusunda âlimlere mali destek vererek onları kazanmak çabasına girmişlerdir. Halifeler ulemaya destek verenlerin başında gelmekte, hatta kendileri de ilim ile meşgul olmaktadır. Mâverdî döneminde Salebî²⁸ el-Vahidî²⁹ Darekutnî³⁰ el-Hâkim³¹ el-Beyhakî³² İbn Abdü'l berr³³ el-Buhârî³⁴ Ebû Bekr er-Râzî³⁵ Ebû'l Âlâ el-Mearrî³⁶ ve daha nice meşhur ulema yaşamıştır.

B. MÂVERDÎ'NİN ESERLERİ

Mâverdî döneminin en önemli bilginleri arasındadır. Fıkıh, tefsir, nahiv ve siyaset gibi alanlarda birçok eser ortaya koymuştur. Rivayete göre, hayatı boyunca eserlerini saklamıştır. Ölümüne yakın, güvendiği bir dostuna kitaplarının yerini söyler ve ondan ölüm döşegine düştüğünde elinden tutarak, kitaplarını okumasını elini sıkmadığında onaylaması anlamına geldiğini, elini sıktağında ise onaylamadığı anlamına geldiğini söyler. Onaylamadıklarının Dicle nehrine atılmasını ister³⁷. Hicrî 450 Rebiulevvel ayında Kâdî'l Kudât Ebu'l Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Habib el Mâverdî Bağdat'ta 86 yaşında vefat etti. Cenaze namazını öğrencisi Hatib el-Bağdadî kıldırdı.³⁸ Bab-ı Harb mezarlığına defnedildi.³⁹ Onun eserlerinden günümüze ulaşanları şunlardır.

1. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-vilayati'd-diniyye*. Mukaran Fıkıh eseri tarzında Şâfî mezhebi temelinde yazılmıştır.

²⁸ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbüri (ö. 427/1035).

²⁹ Hâkim en-Nisâbüri, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri (ö. 468/1076).

³⁰ ed-Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995).

³¹ es-Semerkindî, Ebü'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâil el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953).

³² el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066).

³³ İbn Abdülberr, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071).

³⁴ el-Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'Fî el-Buhârî (ö. 256/870).

³⁵ er-Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925).

³⁶ Ebü'l-Alâ' el-Maarrî, Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî (ö. 449/1057).

³⁷ Sübkî, *Tabakatü's Şafiyye*, V, s. 268.

³⁸ İbn Halikkan, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), thk.İhsan Abbas, Dar Sâdir, Beyrut, 1900-1994, *Vefeyatü'l ayan*, c.3, s.284

³⁹ Semani, el- Ensâb, c. 12, s. 61

2. *Kâvânünü'l-vizare ve siyâsetü'l-mülk (Edebü'l-vezîr)* (Kâtip Çelebi *Kanûnü'l vüzara* olarak zikreder.)

3. *Nasihâtü'l-mulûk*⁴⁰. Eser yönetimde bulunan kişilere yönelik tavsiyelerden oluşur.

4. *Teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer*. İki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde devlet otoritesi işleyiş bakımından felsefi olarak ele alınmıştır. İkinci bölüm ise daha çok devlet yönetimi ahlakını anlatır.

5. *Et-Tühfetü'l-mulûkkiyye fi'l-âdâbi's-siyâsiyye*. Siyaset adabını anlatan bir eserdir. 56 sayfadır. Dr. Fuat Abdülmünim tahkik etmiştir. (İskenderiyye, Müessesetü sahabi'l-câmia, 1977)

6. *Kitabü dürerü's-sülûk fi siyâseti'l-mülûk*.

7. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn (el-Buğyetü'l-ulya)*.⁴¹ Ahlak konularını içermektedir. Tahkiki Erzincanlı Üveys Vefa Efendi tarafından yapılmıştır. Eser Bergamalı Cevad Efendi tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

8. *Edebü'l-kâdî*. Yargı hukukunun temel konularından ayrıntılı bir biçimde bahsetmiştir.

9. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Zehebî, “*en-Nüket*” adıyla zikreder.

10. *el-Havi'l-kebîr* (Şâfiî fihkî üzerine yazılmıştır.)

11. *A'lamü'n-nübüvve*. Kelam ilmine ait bir eserdir, muhtevasında Peygamberlik alametlerinden bahsedilmektedir. Şeyh Abdurrahman el-Akk tarafından tahkik edilmiştir.

12. *el-Emsâl ve'l-hikem veya Emsalü'l-Kur'an*. Eser neşredilmemiştir ve tek bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde 1/382 numarada kayıtlı gözükmektedir. Eser birçok hadisi, darb-ı meseli ve beyti içermektedir.

---

⁴⁰ Eser Mustafa Sarıbiyık tarafından “*Siyaset Sanatı*” adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ark yayınları, İstanbul, 2016.

⁴¹ İbn Kesir, *el-Bidaye*, 12/56.

13. *Muhtasar ulûmu 'l-Kur'an*
14. *el-İknâ*. Fıkıh konularını ele almıştır. *el-Hâvi 'l-Kebîr* adlı eserin özetidir.
15. *el-Fedâil*
16. *el-Uyûn fi 'l-luga*
17. *Kitabu 'l-buyu'*. Ticaret hukuku üzerinedir.⁴²
18. *el-Kâfi (Müzenî'nin muhtasarı)*.
19. *en'Nahv*. Yâkûtî eseri gördüğünü zikreder. Ayrıca, *Ma'rifetü fedail*, *Edebü't-tekellüm*, *er-Rütbetü fî Talebi 'l-hisbe* adlı eserler de Mâverdî'ye ait olup dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma halinde bulunmaktadır.

C. el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE İLE KARŞILAŞTIRMA AÇISINDAN MÂVERDÎ'NİN en-NÜKET ve 'l-UYÛN İSİMLİ TEFSİRİ

Mâverdî, genelde hukuk, siyaset ve bürokratik yönüyle maruftur. Bunda onun *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* ve *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn* adlı eserleriyle tanınmasının payı vardır. Bunun yanısıra daha önce ifade edildiği üzere Mâverdî'nin tefsire dair önemli bir eseri daha vardır ki *en-Nüket ve 'l-uyûn* ismiyle bilinir. Mâverdî, Mutezilî olmakla ile itham edilmiş olduğundan araştırmacılar onun bu yöndeki fikirlerini tespiti önem vermişlerdir. Az da olsa tefsirinde bu yönde kanaatlerin olduğu değerlendirilmiştir. Ancak bütünüyle bir itizalden bahsedilmemiştir.⁴³

Mâverdî'nin tefsiri, kaynaklarda *en-Nüket ve 'l-uyûn* adının yanısıra *Tefsîru 'l-Kur'ân* veya *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerim* gibi isimlerle anılmıştır. Kitabın çok sayıda nüshası İstanbul ve muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır.⁴⁴

⁴² Abdullah Çolak, "Mâverdî ve *el-Ahkâmü's-sultâniyye'si*", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sayı 1, 2016, s. 178- 181.

⁴³ Burhan Sümertaş, "Maverdî ve en-Nüket ve 'l-uyûn ve 'l-Uyûn Adlı Tefsiri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sayı: 28, s. 31-64.

⁴⁴ Kallek, "Mâverdî", 38/185; Sümertaş, "*en-Nüket ve 'l-uyûn*", s. 33.

Mâverdî'nin tefsiri, muhtelif baskılarıyla 1982 yılından itibaren ilim camiasının istifadesine matbu olarak sunulmuştur. *en-Nüket ve'l-uyûn* üzerine bir makale kaleme alan Sümertaş, Mâverdî'nin tefsirinin özelliklerine dair altı maddelik bir tespitte bulunmuştur.⁴⁵ Bu çerçevede Mâverdî, bir meseleyi ele alırken kendinden önceki bilginlerin görüşlerini vermeyi önemsemiştir. Bu nedenle Mutezile geleneğinden gelenlerin fikirleri de sunmuştur. Kimi meselelerde de onların kanaatlerini tercih etmiştir. Linguistik analizler tefsirinde önemli bir yere sahiptir. Görüş sahiplerini açıkça ifade etmesiyle ilim ahlakı açısından önemli bir iş yapmıştır. Sadece rivayetleri vermemiş alt görüşlerin de zikredilmesiyle kıraat farklılıkları ve fikhî değişkenler ihmal edilmemiştir. Mâverdî tefsirinde, Şâfiî geleneğine ait görüşler belirgindir. Uslup olarak ise sade bir dil, kısa cümleler onun değerlendirmelerini anlaşılır kılmıştır.⁴⁶

Mâverdî, tefsirinde özellikle mutezile, müşebbihe gibi farklı görüşleri Ehl-i Sünnet ile verirken eleştirmeden sunması tenkid edilmiştir.⁴⁷ Bu konuda daha önce ifade edildiği üzere İbn Salah en maruf münekkiddir. Ona göre Mâverdî, Mutezilidir. Bunu eserinde gizlemiştir.⁴⁸ Ancak bunu delillendirmek için yeteri kadar veri koyamaması nedeniyle onun bu iddiası kabul görmemiştir. Mâverdî kendisinden sonraki birçok müfessire de kaynaklık etmiştir. İbnü'l-Cevzî, Kurtubî ondan faydalanıp yüzlerce alıntı yapmışlardır. İzzüddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm'ın yazdığı tefsir, *en-Nüket ve'l-uyûn*'un özeti mahiyetinde görülmüştür. Şevkânî, Âlûsî gibi âlimler de büyük oranda sonraki dönemlerde ondan faydalanmışlardır.⁴⁹

Mâverdî, yöntemi hakkında tefsirinin mukaddimesinde izahlarda bulunmuştur. Tefsir usulünün temel konularında burada açıklama yapmıştır. Başlıklar, fasıllar halinde

⁴⁵ Sümertaş, "*en-Nüket ve'l-uyûn*", s. 52.

⁴⁶ Abdülmaksûd b. Abdirrahîm, "Mukaddime", *el-Ahkamu's-Sultâniye*, s. 7.

⁴⁷ Sümertaş, "*en-Nüket ve'l-uyûn*", s. 53.

⁴⁸ İbn Salâh Tâkiyyüddîn Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şafiiyye*, thk. Muhyiddîn Ali Necîb, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1992, 4/ 638-639.

⁴⁹ Sümertaş, "*en-Nüket ve'l-uyûn*", s. 54.

verilmiş temel kavramlar değerlendirilmiştir. Tefsirinde genelde rivayet metodunu kullanmasına rağmen zaman zaman içtihat ve reye dair görüşleri zikretmesi yönüyle dirayet sahibidir.

Mâverdî, tefsirini ansiklopedik bir mahiyete kavuşturmuştur. Zira rivayet silsilesini kullanmamayı tercih etmiştir. Bunun yanı sıra fikri tercihlerle doğru yanlış gibi tanımlamalarda bulunmuştur. Ayetlerin tefsirinde; ayeti ayetle, hadisle, sahabe sözleriyle ve tabiin görüşleriyle tefsir etmiştir. Sebeb-i nüzul bilgilerini kaydetmeyi de önemsemiştir. Ayetlerin hüküm ifade etmesi hususunu nesh boyutunu müzakere ettikten sonra fikhî durumuyla tespit etmiştir. Tüm bunları yaparken yeri geldikçe Kelami görüşleri gözardı etmemiştir.

Mâverdî, ayetlerin anlaşılmasında İsrailiyat türü bilgileri kullanmaktan çekinmez. Ancak bunlarda genel İslamî esaslara aykırı olmama durumunu gözönünde bulundurmuştur. Tefsirinde Tasavvufî konuları dil ve edebiyat boyutlarını ihmal etmeden değerlendirmiştir.

Hâsılı Mâverdî, siyasî zorlukların olduğu bir dönemde çalışmalarını yapmış ve tefsirini yazmıştır. Bu süreçte görüşlerini izah etmekten imtina etmeden serdetmiştir. Doğal olarak eleştirilere de maruz kalmıştır. Rivayete önem vermekle birlikte dirayeti de yöntem olarak kullanmıştır.

D. MÂVERDÎ İLE KARŞILAŞTIRMA TEMELİNDE MÂTÜRÎDÎ VE TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN İSİMLİ ESERİ

İmam Mâtürîdî, İslam Düşünce Tarihinin en maruf şahsiyetlerinden biridir. Tam adı, Ebû Mansur b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî'dir. (ö.333/944)⁵⁰

---

⁵⁰ Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-zunûn an esâmi el-kutub ve'l-funûn*, nşr. Mekebetü'l-müsennâ, Beyrut, 1941, 2/573.

Doğum tarihinin hicrî 238 olduğu ifade edilmiştir.⁵¹ Künyesi, “İmamü'l-Hüda”dır.⁵² Kendisi Abbasîlerin zayıfladığı bir dönemde Maverâünnehir’de kurulmuş olan Samanîlerin hâkimiyetindeki bir coğrafyada yaşamıştır. Genel kanaat Eşarî’den önce temayüz ettiği yönündedir. Bir asra yakın bir ömür yaşamıştır. Nesebi ile ilgili uzun müzakereler yapılmış olsa da kullandığı dil onun ana dilinin Arapça olmadığını ispatlar nitelikte görülmüştür.⁵³ Hatta kimi Arapça gramer hatalarının Türkçe gramere uygunluk yönüyle farkedilmesi dikkat çekicidir. Bu açıdan onun Türk asıllı olduğu daha doğru bir tespit olarak dile getirilmiştir.⁵⁴

Mâtürîdî, Muhammed b. Mukatil er-Râzî, Ebû Nasr el-İyâdî, Ebû Bekr Ahmet b. İshak el-Cüzcani ve Nasîr b. Yahya el-Belhî gibi döneminin seçkin âlimlerinden ders almıştır. Yine Ebü'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkindî, Ebü'l-Hasen Alî b. Saîd er-Rüstüfağnî el-Hanefî,⁵⁵ Sadrü'l-İslâm el-Pezdevî gibi yine gözde ilim adamlarına hocalık yapmıştır. Üçüncü kuşak Hanefî ulamasından sayılmıştır. siyasî konulardaki fetvalarından hareketle onun siyasî otoritelerle pek anlaşamadığı söylenebilir. Zâlim sultâna adil diyen kimsenin küfre düşeceğine dair fetvası, bu kanaate ulaşılmada dayanak olarak görülebilir. Mâtürîdî, siyasetle ilişkiler bakımından zâlim sultânla yakın ilişki içinde bulunanları kınamıştır. Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî onlardandır. Semarkant’da vefat eden Mâtürîdî yine aynı şehirde Çakerdize mezarlığına defnedilmiştir.

Mâtürîdî, hayatını hilafet merkezinin uzağında bir coğrafyada geçirmiş ilmi müktesebatını burada kazanmış ve yine uzak bir coğrafyada vefat etmiştir. Bunun, şöhretinin geç farkedilmesine neden olduğu da değerlendirilmiştir.⁵⁶ Devlet

⁵¹ Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullahî'l-Kuraşî, Ebû Muhammed el-Kuraşî *el-Cevahiri'l-mudiyye fi tabakaati'l-Hanefiyye*, Mîr Muhammed Kutubhâne, Karaçi, ty. II, s. 131.

⁵² Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *İthafu's-sâde el-müttekîn şerh İhyâ Ulumi'd-din*, nşr. Müessesetü't Tarih el-Arabiyye, Beyrut, 1994, 2/5.

⁵³ Şürü Özen, “Mâtürîdî”, *DİA*, Ankara, 2003, 37/146-151.

⁵⁴ Özen, “Mâtürîdî”, 38/147.

⁵⁵ Muhammed Aruçî, "Rüstüfağnî", *DİA*, İstanbul, 2008, 35/296-297.

⁵⁶ Murat Sülün, “İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eseri-Genel Bir Bakış-”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 2008, sayı: 5-6, s. 59-74.

imkânlarından yararlanmamıştır. Eşarîlik, Nizamiye medreselerinin müfredatına girerken Mâtürîdîlik sadece Hanefî coğrafyası ile sınırlı kalmasına neden olmuştur. Onun özellikle akıl ve rey konusunda öne çıkan görüşleri de bazı muhafazakâr ulemanın tereddütlerine sebebiyet vermiştir. Herşeye rağmen Mâtürîdî, Ehl-i sünnet'in büyük imamları arasında kabul görmüştür. Akaid, Kelam, Fıkıh, Tefsir ve Tasavvuf alanındaki ilgisine dair kayıtlar verilmiştir.⁵⁷ Mâtürîdî'nin hayatı ve eserleri Eşarî'ye göre uzun zaman şöhret bulmamış ve ilgi görmemiştir.⁵⁸ Bununla birlikte daha sonraları özellikle tefsiri büyük övgülere mazhar olmuştur. *Te'vilâtü'l-Kur'ân* ile ilgili "0, eşi ve benzeri bulunmayan bir kitaptır. Hatta bu mevzuda kendisinden önce yazılan kitaplardan hiçbiri onun emsali olamaz" denmiştir.⁵⁹ İsmail Çalışkan, Mâtürîdî'nin şöhretine dair özet mahiyetinde şu tespiti yapar: "Ona asıl şöhreti sağlayan ve Ehl-i sünnet itikadında iki imamdandır birisi olarak kabul edilmesine yol açan şey, Ebu Hanîfe'nin kısa ve öz olarak açıkladığı itikadi konuları yeni usûller ve deliller ile sistemli bir şekilde yorumlaması ve daha güçlü bir hale getirmesidir."⁶⁰

Mâtürîdî hakkında bilgi alınabilecek en erken kaynak, Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebşiratü'l-edille* adlı eseridir. Sonraki dönemde yapılan değerlendirmeler ve yorumlar Nesefî'den farklı değildir. Mâtürîdî, Hanefî ekolünün en önemli şahsiyetleri arasına girmiş olup kelam alanında ve akaidde imam olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte Nesefî'nin büyük katkısı olmuştur.

Mâtürîdî'nin on üç kadar eserinden on ikisinin adı yine Nesefî aracılığı ile öğrenilmiştir. Burada onun eserlerini liste halinde TDV İslam Ansiklopedisi'nden vermeyi uygun görüyoruz⁶¹:

⁵⁷ Özen, "Mâtürîdî" 38/148.

⁵⁸ Muhittin Akgül, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 4, s. 57-67.

⁵⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I/335-336; Akgül, "Mâtürîdî", s. 59.

⁶⁰ İsmail Çalışkan, Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri, *el-Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, cilt: VII, sayı: 2, s. 67.

⁶¹ Özen, "Mâtürîdî", 28/149.

1. *Te`vîlâtü`l-Kur`ân. Te`vîlâtü Ehli`s-sünne, Te`vîlâtü`l-Mâtürîdiyye* adıyla da bilinen eser, tefsir açısından çok önemli bir çalışma olmasının yanı sıra Kelâm, Fıkıh ve Fıkıh Usulü alanlarında zengin bilgi ve önemli görüşler içermektedir.

2. *Kitâbü`t-tevhîd.* Mâtürîdî'nin tam olarak basılmış tek eseri olup kelâm ilminin temel konularını ele almaktadır.

3. *Kitâbü`l-Mağâlât,*⁶² Brockelmann'ın Köprülü ve Süleymaniye (Fâtih) kütüphanelerinde bu kitaba ait olarak gösterdiği nüshaların Mâtürîdî'nin eserine ait olmadığı anlaşılmıştır.

4. *Reddü evâili`l-edille li`l-Ka`bî*

5. *Reddü Tehzîbi`l-cedel li`l-Ka`bî.*

6. *Beyânü vehmi`l-Mu`tezile.*

7. *Reddü vaîdi`l-füssâk li`l-Ka`bî.*

8. *Reddü`l-Usûli`l-hamse li-Ebî`Ömer el-Bâhilî.*⁶³

9. *Reddü Kitâbi`l-Îmâme li-ba`zi`r-Revâfiz.*

10. *er-Red`ale`l-Karâmita (fi`l-uşûl).*

11. *Me`âhizü`ş-şerâi` fi usûli`l-fikh*

12. *Kitâbü`l-Cedel fi usûli`l-fikh*

13. *er-Red`ale`l-Karâmita (fi`l-fürû`)*

14. *Şerhu`l-Câmi`i`s-sağîr*

Bu eserler dışında Mâtürîdî'ye nispet edilen başkaca eserler de vardır. Ancak bunların kesinliği söz konusu değildir.

Mâtürîdî'nin tefsire dair çalışması, *Te`vîlâtü`l-Kur`ân* ismiyle maruf olmuştur. Ancak Bekir Topaloğlu'nun tespit ettiği üzere kaynaklarda *Te`vîlâtü Ehli`s-sünne,*

⁶² Bu esere atıfta bulunan veya ondan iktibas yapan kaynaklar için bk. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, s. 241; Neseî, I, 52, 162, 405; II, 829, 834).

⁶³ Bu eserde görüşleri eleştirilen kişi, Basra Mu`tezilesi'nin ileri gelenlerinden Ebû Ömer Muhammed b. Ömer b. Saîd el-Bâhilî'dir.

Te'vilâtü'l-Mâtürîdiyye, *Te'vilât li-Ebî Mansûr el-Mâtürîdî* şeklinde de geçmektedir. Muhteva bakımından kelam alanındaki eseri olarak yorumlanan *Kitabü't-tevhid* eseri ile yer yer benzer konuları işlemektedir. Bekir Topaloğlu, Mâtürîdî'nin bu eseri ile dirayet tefsirinin kurucusu olduğunu tespit eder. Onun dirayet metodu, rivayetleri ihmal etmeyen bir yöntemi içermektedir. Eser, müellifin bizzat kaleme almasıyla değil öğrencilerin takrirleriyle oluşmuştur. Doksan kadar ilim adamının çalışmasını referanslarla kullanır. Onun yönteminde Kur'an'ın tefsiri, bizzat Kur'an ile sahih hadislerle, dil bilgisi kuralları çerçevesinde aklî istidlallerle yapılmıştır. Dinin kesin hükümleriyle bağdaşmayan İsrailiyyat haberlerini eleştirir. Ancak uygunluk sözkonusu ise kullanmaktan çekinmez. Mecazî anlamları özellikle insanın duyu organları ile kavrayamayacağı konularda önemser. Akıl, kalb uyumunun İslamî tebliğde önemini vurgular. Ancak çok önemli bir metod olarak kesin beyanlardan uzak durup farklı görüşlere açık kapı bırakmayı tercih eder. Siyerden ve Sahabe hayatından örnekleri ihmal etmeyen Mâtürîdî, geçmiş müfessirlerin ve dil bilginlerinin aktarmış olduğu müktesebatı kullanmakla birlikte genelde dirayet yöntemini tercih eder. Bu yönüyle bir örnektir. Mâtürîdî'den istifade eden tefsir geleneğinin zirve isimleri vardır. Zamahşerî, Fahrettin er-Razî, Ebu Hayyan el-Endelüsî bunlardandır.⁶⁴

Mâtürîdî'nin bu eseri, yalnızca tefsir niteliğinde değil Kelam, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Hadis ve Kur'an semantiği gibi alanlarda da önemli veriler içermektedir. Dil ve Mantık alanında veriler de sunmaktadır.⁶⁵ Tefsirinde, Ehl-i sünnet dışındaki akımlara karşı izah ve açıklamalarla reddiyeler yapmıştır. Mâtürîdî'nin alana dair en dikkat çekici özelliği, ortaya koyduğu usul ve bu usulü uygulamasıyla temayüz etmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Bekir Topaloğlu, "Te'vilâtü'l-Kur'an" *DİA*, İstanbul, 2012, 41/32-33.

⁶⁵ Abdülkerim Seber, İmam Ebû Mansur Muhammed Mâtürîdî'nin "Te'vilâtü'l-Kur'an"ında Necm Suresi Tefsiri: Tercüme-Tahlil - Mukayese, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2006/2, cilt: IV, sayı: 11, s. 97-139.

⁶⁶ İsmail Çalışkan, Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri, *el-Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, cilt: VII, sayı: 2, s. 67.

Mâtürîdî'nin ilmi coğrafyadaki konumunu tespit açısından Serinsu'nun hazırlamış olduğu haritaya⁶⁷ burada yer vermek konunun anlaşılmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Harita 2. Mâtürîdî'nin Yaşadığı Dönemde siyasi Coğrafya

Mâtürîdî, Hanefî ekolüne mensuptur. Bu nedenle olsa gerek, Ebû Hanife'nin görüşlerine yer vermektedir.⁶⁸ Tefsirinin Mukaddimesinde, tefsir ile tevil arasındaki ayrımı önemser. Tefsir Sahabeye has iken tevil fukahaya mahsustur der. Zira Sahabe olaylara bizzat şahit olmuş Kur'an'ın iniş sürecine vakıf olmuştur. Tevil, bir işin varacağı noktadır. Lugat anlamı da buna işaret etmektedir. Ona göre tefsir tek yönlü, tevil ise çok yönlüdür.⁶⁹

Mâtürîdî, kendi tefsirini yaptığı döneme kadar cari olan usulde yorum, ichtihad ve teville karşı ciddi bir karşı duruş vardı. Hatta bu meyanda değerlendirilebilecek yorumlar yine Allah Resülünden gelen kimi rivayetler⁷⁰ ile dengelenmeye çalışılmıştır.⁷¹ Mâtürîdî, tefsir ile tevil arasındaki farka yaptığı vurgu ve özellikle tevilinin tefsir geleneğinde bir

⁶⁷ Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası*, s. 266.

⁶⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Tevilâtü'l Kur'an* Thk. Muhammed Bâ Sellûm, Beyrut. 2005, 2/325.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Tevilât*, 1/349.

⁷⁰ Örn: Kim ki ilmi olmadan Kur'an hakkında konuşursa, ateşteki yerine hazırlansın. Bk. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut 1414/1993, c.7. s.28, hadis no: 12392.

⁷¹ Çalışkan, "Mâtürîdî," 71.

yer edinmesini usul açısından temin etmesi yönüyle kayda değerdir. Bu yöndeki görüşleriyle Mâtürîdî, tevil yapma vazifesinin Sahabe sonrası neslin işi olduğunu tespit etmiştir. “En doğrusunu Allah bilir” tabiri, Mâtürîdî’nin tefsir metodunda tüm yorumların sonuna eklenen bir cümledir. Tefsirin kesinlik tevilin ise değişkenlik arz edebileceğine dair bir zemini bu ifade oluşturabilmektedir.⁷²

Te’vilâtü’l-Kur’ân’da tâkip edilen hassas uslubu da burada ifade etmek gerekir. Mâtürîdî farklı düşüncelere yönelik eleştirilerini açıkça ifade ederken onlara karşı aşırı sert tepkilerden de uzak durmuştur. *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, Kur’an’ı Ehl-i sünnet çerçevesinde ve Fıkhî ve Kelamî konuları baştan sona tefsir eden ilk eserdir.⁷³

Mâtürîdî, tefsir tarihinin ilim haline gelmesinde köşe taşlarından biri kabul edilmelidir. Hatta İsmail Çalışkan’ın görüşüne göre, Kelam alanında imam kabul edildiği gibi Tefsir alanında da imam kabul edilmesi gerekir.⁷⁴ Mâtürîdî akılcı yöntemiyle tenkitçi bir yöntemi Tefsir Usulüne dâhil etmiştir. Mâtürîdî’nin bu eseri, dirayet yönü ağır basmakla beraber rivayeti de ihtiva eden tefsir örneklerinin ilkidir. Mâverîdî’nin tefsirinde olduğu gibi, Mâtürîdî tefsirinde de ayetin ayetle, hadisle, Sahabe ve Tabiin görüşleri ile kıraatler ve manaya etkileri, sebab-i nüzul bulunmaktadır.⁷⁵ *Te’vilâtü’l Kur’an*’ın, ilim halkalarında Mâtürîdî tarafından öğrencilerine okuttuğu müzekkireler halinde olduğu bu nedenle de kırktan fazla nüshasının bulunduğu düşünülmektedir. Eserin adının *Kitabu’t Te’vilât* olduğu ancak Kur’an ayetlerinin başarılı bir şekilde te’vil etmesi nedeniyle Nesefî tarafından *Te’vilâtü’l-Kur’an* olarak adlandırılmıştır.⁷⁶ Eserin *Te’vilâtü’l-*

⁷² Çalışkan, “Mâtürîdî”, 80.

⁷³ Celal Kırca, “İmam Mâtürîdî’ye Göre Tefsir ve Te’vil Kavramları”, *Kur’an ve Bilim*, İstanbul 1996, s. 156; Celal Kırca, “Mezhebi Tefsir Ekolünün Ortaya Çıkışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1987, sayı 5, s. 60; krş. Çalışkan, “Mâtürîdî”, 88; Nuri Tuğlu, “İmam Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l-Kur’ân Adlı Tefsirinin Rivayet İlimleri Açısından Bazı Özellikleri”, *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, 2001, cilt: III, sayı: 5-6, s. 115-130.

⁷⁴ Çalışkan, “Mâtürîdî”, 89.

⁷⁵ Muhittin Akgül, “Mâtürîdî”, 59.

⁷⁶ Ali Karataş, “Rivayet ve Dirayet Kaynakları Açısından Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l Kur’an’ı”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 15 Sayı: 47 (Bahar 2011) 161.

Mâturîdiyye fî beyâni usûli's-sünne ve usûli't-tevhîd olarak isimlendirilmesinin sebebi olarak ise Matürîdi'nin Ehlisünnet imamı olarak tanınması gösterilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

el-AHKÂMU's-SULTÂNİYE'DE YER VERİLEN AYETLERİN en-NÜKET ve'l-UYÛN ve TE'VİLÂT İLE MUKAYESELİ TEFSİRİ

A. SİYASET

Siyasetnâme geleneğinde ahlak ve ahkâm kitabı olarak temayüz eden Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eseri hem bir ahlak hem bir siyaset felsefesi hem de bir hukuk kitabı olarak değerlendirilmiştir. Kitabında meramını anlatabilmek için Müslümanlar için referans değeri taşıyan Kur'an ve Sünnetten örnekleri kendinden öncekilerin örnek alınabilecek misalleriyle desteklemiştir. Siyasî ve ahlakî bir sistem önerisiyle ön plana çıkan Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sinde ayetler tefsir ilmi açısından da örnek alınabilecek tercihlerle karşımıza çıkmaktadır. Mâverdî genelde fıkıh ve ahlak felsefesi açısından aynı zamanda siyaset teorisi yönüyle ilgiye mazhar olmuştur. Bununla birlikte müellif, bir tefsir sahibidir. Seçtiği ayetleri özel olarak fikhî ve felsefî nosyonunu kullanarak izah etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'nin de özel bir yeri olduğu ifade edilmelidir. Zira kurmaya çalıştığı siyasî ve ahlakî yönleriyle devlet ve toplum teorisini ayetlerle ve yaşayan sünneti yansıtmada en önemli malzemeyi teşkil eden hadislerle desteklemiştir.

el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de Mâverdî, fikhî delil olarak çok sayıda ayetle istişhad etmiştir. Bu ayetleri muhtevalarından hareketle dört ana başlığa taksim etmek mümkündür. Bunlar; Siyaset, adalet, iktisad (ekonomi) ve ahlak/ibadettir. Herbirinin içiçe olduğu geçiş alanları olmakla birlikte böyle bir tasnif yapmak mümkündür.

Mâverdî'nin siyasî ahlak teorisi, üç başlıkla ele alınabilir. Şüphesiz ki en önemli başlık bu meyanda hilafettir. "Halife kimdir?" sorusunun âdeta cevabını verircesine "Halife kimin adına görev yapar?" demektedir. Halifetullah tabiri bu nedenle müzakere

edilmiştir.⁷⁷ Bir yönüyle tanımlamanın ardından halife seçimi konu edilmiştir.⁷⁸ İki halifenin olabilirliği imkânı reddedilmiştir. Halifenin vazifeleri ise bu sunumun devamında yer alır. İstişare halifenin vazifesidir.⁷⁹ Emre itaat ise tebanın vazifesidir.⁸⁰ İtaatsizlik gösterip isyan edenlere karşı mücadele etmek, doğal olarak halife için bir zorunluluktur.⁸¹

Halifenin siyasî olarak vazifelerinden biri de cihada çıkmaktır.⁸² Bununla ilgili bir hukuk vardır. Ordunun iyi teçhiz edilmesi,⁸³ ordunun iç insicamının muhafaza edilmesi, önemli görülmüştür.⁸⁴ Savaş sonrası ortaya çıkacak durumlar da ihmal edilmemiştir. Şehitler,⁸⁵ esirler,⁸⁶ savaş meydanında kalan malzemeler,⁸⁷ şehit yakınları⁸⁸ oluşturulan ahlakî ahkâmın dairesinde yer almıştır. Halifenin yönetsel sorumlulukları bağlamında şehir hayatının düzenini sağlamak için taşkınlıklara müsaade etmemek önemsenmiştir.⁸⁹ Bu meyanda harem bölgesinin gayrimüslimlerden âri tutulmasına işaret edilmiştir.⁹⁰

1. Hilafet

1.1. Halifeye İtaat

Mâverdî, halifelik makamını oldukça önemsemektedir. Bu nedenle bu konuya geniş bir alan ayırmış ve temel çalışmasını bu konu üzerine inşa etmiştir. Bu hususta onbir ayet zikretmiştir. Nisa 4/59 ayetinde geçen “ülü’l emr” kelimesinin halifeye karşılık geldiğini ve ona itaatin vacip olduğuna işaret eder.⁹¹ Mâturîdî ise kelimenin karşılığı

---

⁷⁷ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 25.

⁷⁸ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 13.

⁷⁹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 53.

⁸⁰ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 13.

⁸¹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 60.

⁸² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 13.

⁸³ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 48.

⁸⁴ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 53.

⁸⁵ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 67.

⁸⁶ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 64.

⁸⁷ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 52.

⁸⁸ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 53.

⁸⁹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 46.

⁹⁰ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 188.

⁹¹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 45.

olarak ulemayı işaret ederek ayırır.⁹² Mâverdî, halifenin tesmiyesi hususunu önelemektedir. Allah'ın halifesi anlamında "Halifetullah" tabirinin hilafet vazifesini ifade eden kimse için kullanılmasını doğru bulmamıştır. Bunun için Enam Suresi 6/165. Ayet ile konuyu izaha başlamıştır. Allah insanları yeryüzünde halifeler olarak yaratmıştır. Bu hususta Hz. Ebû Bekir'in hilafet makamına geldiğinde kendisine "Ey Allah'ın halifesi" (halifetullah) şeklinde seslenen kişiye, "Ben halifetullah değilim, bilakis Allah Resulü'nün halifesiyim."⁹³ şeklindeki cumhurun deliline yer vermiştir.⁹⁴ Konuyla ilgili aksini düşünenlerin ayetin lafzını öne aldıklarını dile getirerek tefsirde kendisinin dirayetine dair bir ipucu vermiştir. Bu görüşünün detayını *en-Nüket ve'l-uyûn* isimli tefsirinde bulmak mümkündür. Ancak Mâverdî mezkûr konuyu Enam Suresi 6/165. ayetle değil, Fatır suresi 35/39. ayet bağlamında gündeme almıştır. Burada halife kelimesinin çoğulu olan "halaiif" kelimesi için dört mana vermiştir.⁹⁵ Buna göre:

- 1- Her asır kendinden önceki asrın halefidir. Tâ ki kıyamet üzerine kopan asırdan sonra artık insanın yaratılışı biteceği için halef olma durumu sona erecektir.
- 2- Her asırda yaşayan insanlar kendilerinden önceki asrın insanların halefidirler.
- 3- İnsanlar aralarında yardımlaşır. Bu bakımdan birbirlerinin halefidir.
- 4- İslâm ümmeti tüm ümmetlerin sonuncusu ve onların halefidir.

Dolayısıyla Mâverdî'nin, hilafetin Allah adına insanlar içinden birinin yetkilendirilmesi tarzındaki bir anlayışa muvafakat etmediği tespit edilebilmektedir. Çalışmamızın mukayese referanslarından olan Mâtürîdî'nin *Tevilat*'ında ise konuyla ilgili Mâverdî ile paralel bir duruş gözlemlenmektedir. Mâtürîdî Enam 6/165. ayette

---

⁹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/225

⁹³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, 1/ 225.

⁹⁴ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 25.

⁹⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/197.

geçen “hulefa” kelimesine siyasî bir anlam yüklememiştir. Tevbe 9/60. ayette Akra’ b. Habis ve Uyeyne b. Hısn’ın ihya-ı mevat için Hz. Ebûbekir’e geldiklerinde “Ey Allah’ın elçisinin halifesi” diye hitaplarını zikreder. Mâtürîdî konuyu üç basamakta değerlendirmektedir. Buna göre:

- 1- Peygamberin Ashabı kendilerinden önceki Peygamberlerin davetlerini tasdik eden ve yalanlayanlardan sonra gelen haleftirler. Dolayısıyla bu önemli paye doğrultusunda Peygambere karşı tavırlarında ölçülü olmalıdırlar. Kendilerinden önce gelen kavimlerin Peygamberleri inkâr etmelerinin sonuçlarını bilmeleri ve ibret alarak gereğini yapmaları gerekmektedir.
- 2- Halaif insanların tamamıdır. Her asırda yaşayan insanlar kendilerinden önceki asrın insanların hem var oluş bakımından hemde yaşama dair halleri bakımından halifeleridir. Dolayısıyla bu zamanın insanları kendilerinden öncekilerin ölüm, kâlim, hastalık, müreffeh hayat, fakirlik, zenginlik, büyüklük, küçüklük vb. Konularda halefidirler. Bütün bunlar insanın kaynağını ve yaratıcısını tanımasına vesiledir. Ayrıca tek bir kerde yaratılmayıp peyderpey yaratılmaları, onların değişen hallerini fark etmelerini böylece yaratıcıyı idrak etmelerini sağlar. Ayrıca çoğalmanın gerçekleşmesine şahit olmaları, insanların yaratıcının kudretini anlamaları bakımından önemlidir.
- 3- İbnü abbas’ın görüşü muvacehesinde insanlar, cinlerin halefidir.

Böylece Mâverdi’nin iki eseri arasında bu konuda aynı minval üzere yorumlarda bulunurken *Te’vilâtü’l-Kur’ân* ile de paralel bir fikir birliği içinde oldukları görülebilir.

1.2. Çocuğu Olmayan Kimse Halife Olabilir mi?

Mâverdi'in siyasetnâmesinde delil olarak kullandığı ayetlerden biri Ali İmran Suresi 39. ayettir.⁹⁶ Halife seçilmenin önündeki engeller sayılırken bunlardan biri olarak "çocuk sahibi olamaması" sayılmıştır. Mâverdi bu görüşü reddederken ilgili ayete işarette bulunmuştur. Halife seçilmeye mâni bedensel engeller zikredilmiştir. Ona göre halifenin karar alma yetisini olumsuz etkilemeyen, görevini yapmasına engel teşkil etmeyen, görüntüsünü çirkinleştirmeyen bedensel özürler ile erkeklik organının ve/veya yumurtalıklarının kesilmiş olması, hilafet makamına liyakatine etki etmez. Bu türden noksanlıklar onun sadece iktidarsız olarak nitelenmesine sebep olabilir. Kaldı ki Allah Teâlâ Hz. Yahya'yı "hasûr" olarak zikretmiş ve seyyid olma vasfını koruyarak methetmiştir. "Hasûr" İbnü Abbas'a göre, "innîn" yani çocuk sahibi olma yetisini kaybetmiş kimse anlamına geldiği gibi, organının biyolojik olarak yetersiz olması anlamında olduğunu da Said b. Müseyyib'den nakleder. Mademki bu kusur Peygamber olmaya mâni olmamıştır, öyleyse halife olmanın önünde de engel teşkil etmez. Kulaklarının kesik olması da basit bir kusur ve görünmemesini sağlamak yoluyla telafisi mümkün olduğundan hilafete mâni değildir.⁹⁷

Bu ayetin izahı bağlamında *en-Nüket ve'l-uyûn* 'da ise ayette geçen "seyyid" kelimesi beş anlamda değerlendirilir:

- 1- Halifedir. Katade'nin görüşü
- 2- Takva sahibi olan kimse. Sâlim'in görüşü.
- 3- Şerif, saygın kimse. İbn Zeydin görüşü
- 4- Âlim fakih anlamındadır. Said b. el-Müseyyib'in görüşü
- 5- Yönetici anlamında Müminlerin efendisi. Bazı kalamcıların görüşüdür.

⁹⁶ Ali İmran 3/39: Zekeriyya mabedde namaz kılarken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim (hasur) ve salihlerden bir Peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler.

⁹⁷ Mâverdi, *el-Ahkâm*, 22.

Bu bağlamda “Hasûr” kelimesinin anlamı ile ilgili ise üç görüş zikreder;

- 1- Kısır olup, çocuk yapacak spermi olmamak. İbn Mesud, İbn Abbas ve Dahhak’ın görüşü.
- 2- Münasebetten uzak durması. Katade, Hasan’ın görüşü.
- 3- İnnîn olması. Said b.el-Müseyyib’in görüşü⁹⁸

Bu görüşleri zikrettikten sonra da kişinin çocuk sahibi olamamasının hilafet vazifesine bir mâni teşkil etmeyeceği kanaatini vurgulamaktadır. Bu meyanda *Te`vilâtü'l-
Kur`ân* 'a bakmak konunun farklı çerçevede nasıl anlaşılabilirdiğini görmeye katkı sağlayacaktır.

Mâtürîdî tefsirinde Hz. Yahya'nın “seyyid” olmasının ne anlama geldiği ile ilgili olarak beş görüş zikreder. Ancak bu görüşler içinde halife anlamı yoktur.

- 1- İlim ve ibadet bakımından seyyid'dir.
- 2- Hikmet sahibidir.
- 3- Peygamberimiz gibi Allah'a âsî olmayan itaat edendir.
- 4- Güzel ahlaklı olan kimsedir.
- 5- Takva sahibi olandır.

“Hasûr” kelimesinin anlamı ile ilgili olarak ise, üç görüş zikreder;

- 1- Çocuk yapma yetisi ve isteği olmayan.
- 2- Kadınlardan uzaklaştırılıp, men olunan kimse.
- 3- Kadınlara ilgi duymayan kimse.⁹⁹

Mâverdî halifenin seçilebilmesi için gerekli şartlar içerisinde halifenin çocuk sahibi olabilme ve eşine karşı eşlik görevini yapabilmesi hususunu *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de* tartışmıştır. Ancak *en-Nüket*'te halife seçimine dair şartlardan

---

⁹⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/389.

⁹⁹ Mâtürîdî, *Te`vilât*, 2/363.

bahsetmemiş, görüşleri vererek geçmiştir. Mâtürîdî ise halife veya yönetici seçilmenin şartlarına değinmemiştir. Ahlakî ve züht açılı bir tefsir yapmıştır. Mâverdî döneminde taht kavgaları sırasında taraflar birbirlerine halife olmalarına engel olacak fiziki zararlar vermeleriyle bilinirlerdi. Bu şartlardan görme yetisini yok etmek için hasmın gözlerine mil çekerlerdi. Mâverdî halife seçilmenin şartları arasında görme yetisini zikreder. Ancak cinsel organların varlığının ve yokluğunun konuda geçmesini, döneminde taht kavgalarında hasımların birbirlerine olan kin ve düşmanlıklarının ulaştığı noktaya işaret etmesi bakımından değerlendirilmesi mümkündür. Abbasî halifelerinden Mühtedi Billah'ın (ö. 256/870) öldürülmesi esnasında erkeklik organlarına zarar verilmesi, Hasan b. Süfyan'ın Şam'a geldiğinde Muaviye hakkında övgü dolu sözler sarf etmesi üzerine bu tarz işkencelere maruz kalması bu çeşit işkence örneklerinin varlığına işaret etmektedir.¹⁰⁰ Rakibini toplum içinde itibarsızlaştırmak için acımasız işkenceler yapanlara karşı Mâverdî, tarihi şartlara rağmen cinsel azalardaki noksanlıkların halife seçilmeye mâni olmadığını, dolayısıyla ilişilmemesini tembihlemiştir.

1.3. İki Halife Tayininin İmkânı

Mâverdî'nin hilafet bağlamında istişhad ettiği ayetlerden biri Enbiya Suresi 22. ayettir.¹⁰¹ Burada iki ilahın mümkün olmadığı tespitinden hareketle İslam coğrafyasında iki halifenin olup olamayacağı sorusunu ortaya atmakta ve müzakere etmektedir.

Mâverdî bu ayet ile iki imamın, iki halifenin İslam ümmetine aynı anda hükmetmesinin caiz olmadığına işaret etmiştir. Ancak böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde ilk atananın ataması geçerli olup, ikinci atama fasittir. İkincinin halifeliğinin fasit olması aldığı bütün kararların geçersizliği anlamına gelirken, azledilen bir halifenin ise azledilinceye kadar almış olduğu kararları geçerlidir. İki vezirin aynı göreve atanmaları

---

¹⁰⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 11/124

¹⁰¹ Enbiyâ Sûresi 21/22: Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, arş'ın Rabbi Allah onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir.

halinde ise ittifak ettikleri hususlardaki kararları geçerli, ihtilaf ettikleri hususlarda ise son söz halifeye aittir. Farklı alanlara nezaret etmek üzere tayin edilen vezirler ise alanları ile ilgili hususlarda karar hakkına sahiptir.¹⁰²

Mâverdî, tefsirinde ise bu konuya yaklaşımını daha da teknik hale getirmekte ve câr ve mecrurdan oluşan “fihima” kelimesinde ikil zamirin yer ve göğe ait olduğuna işaret etmektedir. Allah’tan başka ilah varlığının muhal olması hakkında iki yorum zikreder; Birincisi; Allah’tan başka ilahın var olması muhaldir. Zira ikinci ilah acizlik ile malul olacağından ibadet edilmeye layık değildir. İkincisi ise İllâ (لَا) istisna edatı vav hükmündedir. Bu durumda ayetin manası “Allahtan başka ilahlar olsa vallahi (kasem olsun ki) yer ve gök bozguna uğradı.” Olacaktır ki bu tefsir ile tevhit vurgusu yapılmış olur.¹⁰³

Konuyla ilgili Mâtürîdî, “le fesedetâ” (أَفْسَدَتَا) kelimesini merkeze alarak üç görüş zikreder:

- 1- Böyle bir durumda yer ve göğün zaten var olmayacağına işaret etmektedir. Çünkü kralların Tarih boyunca bilinen özelliği birinin yaptığını diğerinin ortadan kaldırmasıdır.
- 2- Krallar tabiatları itibariyle kendi tebaalarının maslahatına çalışırlar. Eğer yerden göğe ve aksine bir menfaat ulaşıyorsa bu tek bir ilahın iradesine delalet eder.
- 3- Tabiatın yer ve gökteki işleyişi her yıl aynı minval üzere devam etmektedir. Şayet birden fazla ilah olsaydı her yıl doğada farklı şekillerde tezahür eden uygulamalar ortaya çıkardı.¹⁰⁴

---

¹⁰² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 39.

¹⁰³ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/441.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 7/306.

Mevcut yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de bütün İslam âleminin tek halifesinin olmasını savunmuş, müteaddit halifelerin olmasını savunan görüşleri şâz olarak nitelemiştir. Çok halifeli sistemi savunanlar da Mâverdî'den içerisinde bulunduğu siyasî ortam nedeniyle başka bir duruş sergilemesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de her ne kadar hoşlanılmasa da bir vakıa olarak tecrübe edilmiş olan iki halife hatta iki vezirin aynı göreve atanmaları halinde ortaya çıkan karmaşaya çözümler üretmiştir. Tefsirinde ise çoklu halife ve vezir konularına hiç girmemiştir. Ayetin tefsirine tevhit açısından bakıp mantıksal yorumlar getirmiştir. Bu yorumlarla Bağdat halifesine karşı Fatımi coğrafyasındaki halifelik iddiasına bir cevap vermiş olsa gerektir. Böylece İslam coğrafyasında birden fazla halifenin olmasını caiz görmemiştir.

Mâtürîdî'nin ise siyasî otoriteye mesafeli duran ama mesaj vermekten de geri durmayan bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Zımnen de olsa tek halifeliği savunmakta iki kraldan her biri diğerinin yaptığını yıkacağını ve kendi tebaasının çıkarlarını gözeteyeceğini belirtmektedir.

1.4. Halifenin Kendi İşini Bizzat İfa Etmesi

Mâverdî, siyaset teorisinin merkezine koyduğu kavramlardan biri olarak hilafet üzerinde çok durmuştur. İslam dünyasının fikren ve siyaseten ciddi ayrışmalar içinde olduğu bir dönemin bilge insanı olarak kaleminin gereğini yapmaktadır. Bu meyanda Halifenin başarılı olabilmesi için kendi işini kendisinin yapması gerekliliğine vurgu için Sa'd Suresi 38/26. ayete işaret etmiştir.¹⁰⁵

Mâverdî bu ayeti, halifenin başarılı bir yönetim ortaya koyması ve İslam toplumunu koruyabilmesi için sorumluluk alanına giren hususlarda işlere bizzat nezaret

---

¹⁰⁵ Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."

etmesi ve asla başkalarına havale etmemesi ve başka işlerle meşgul olmaması gerektiğine delil olarak zikretmiştir. Zira ayette Hz. Davud'a yapılan hitapta, onun halife kılındığı hatırlanmakta, insanlar arasında hak ile hükmetmesi emrolunmaktadır. Öyleyse bütün halifeler bu ayetin doğrudan muhatabıdır. Başkalarına hilafet görevinin sorumluluklarını havale etmeleri caiz değildir. Böyle bir tutum dalalettir.¹⁰⁶ Mâverdî'nin bu ayetle ulaştığı hüküm ise muhtemelen Abbasîler döneminin özellikle ilk iki asrıdan sonra ortaya çıkan Emîru'l-ümeralık sistemi ile halifenin sembolik hale gelmesi ve siyasî iktidarı emirlerin temsil etmesi nedeniyle ortaya çıkmış olsa gerektir. Halifenin olduğu yerde devlet işlerini emirlerin yani Şîi Büveyhîlerin yürütmesinin caiz olmadığını tespit etmiştir.

Mâverdî *en-Nüket ve'l-uyûn* 'te ise bu ayetteki hitabın Hz. Davud'a yapıldığını, Allah'ın onu halife kılmasının ise Allah'ın Peygamberi olması anlamına veya kendinden önceki sultânın halefi olması anlamına geldiğini zikreder. Ona göre hilafet mülktür, yani devlettir. Dalalete düşmesi ise, Hak ile hükmetmemesi halinde ya Allah'ın dininden ayrılması ya da Allah'a itaatten çıkması anlamına gelir.¹⁰⁷

Mâtürîdî ise Hz. Davud'un halife kılınmasını yeryüzündeki her kesimden insanın, Peygamberlerin, kralların, zengin fakir herkesin halifesi sıfatı ile karar verme yetkisine haiz olmak veya sadece Peygamberlerin halifesi olmak şeklinde yorumlamıştır. Hz. Davud, yapılan uyarıda hevâ ve hevesten men edilmemiş, bilakis hevâ ve hevesine uymaktan men edilmiştir. Zira her insanın tabiatında hevâ ve hevâye yaratılıştan gelen özelliştir. Akıl ve hakka tabi olarak insan bu eğilimleriyle başa çıkabilir. Kişi eğer uyması gereken hak ortada iken herhangi bir sebeple başka bir karar verirse nefesine uymuş olur.

---

¹⁰⁶ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 18, 19.

¹⁰⁷ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/90.

Konuyla ilgili Mâtürîdî Casiye Suresi 45/23. ayete de işarette bulunur.¹⁰⁸ Meseleyi bir daha ahlakî noktaya taşır.¹⁰⁹

Mâverdi *en-Nüket ve'l-uyûn* adlı tefsirinde halifenin işlere bizzat nezaret etmesi babında hiçbir yorum zikretmemiştir. Keza Mâtürîdî de *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de zikredilen konuya dair bir görüş ortaya koymamıştır. Halife sahip olduğu statü nedeniyle tüccarın yakınlık duyacağı, ortak ticari aktivitelerinde önlerine çıkabilecek engelleri kendi sayesinde aşabilecekleri kimsedir. Böyle bir ortamda büyük servetler elde etme imkânı halifenin aklını çelebilir. Böylece hevâsına uyup, hilafet görevini ihmal edebilir. Halife bir aile babası olup onları geçindiriyor da olabilir. Bu durumda devlet işlerini yürütürken onları muhtaç halde bırakması da doğru olmayacaktır. Nitekim çarşıya elinde hamallık ipiyle ailesini geçindirmek gayesiyle çalışmaya giden Hz. Ebû Bekir'e Hz. Ömer müsaade etmemiş, Ebû Ubeyde ile müzakere ederek günlük yiyecek, yılda bir kere yazlık ve kışlık elbise, aylık iki bin dirhem maaş belirlemişlerdir. Hz. Ebû Bekir, kendisine bu maaşın yetmeyeceğini söyleyince beş yüz dirhem daha ilave etmişlerdir.¹¹⁰ Mâverdi'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'deki çıkarımı ile halifenin sorumluluklarına bizzat nezaret etmesi gerektiğini, işlerini savsaklamaması, ticaret peşinde koşmaması gerektiğini, aksi takdirde yoldan çıkanlardan olacağını fakih üslubunda ortaya koymuştur. Ancak asıl meselenin İslam coğrafyasında halifenin kendi işini yapamayacak bir hale getirmesine dönük eleştiri şeklinde anlaşılması siyaset tefsir ilişkisi bağlamında Mâverdi'nin durduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir.

---

¹⁰⁸ Câsiye Suresi 45/23. “Nefsinin arzusunu ilah edinen, Allah'ın; (halini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola erdirtirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?”

¹⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/620.

¹¹⁰ Halebî, Ebû'l-Ferec Nûrûddîn Ali b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Siretü'l Halebiyye-İnsanü'l-uyun Fî Sireti'l Emîni'l Memûn*, Daru'l Kutubi'l İlmîyye, Beyrut, 1971, s. 508.

1.5. Halifenin Vezir Tayin Etme Yetkisi

Mâverdî, hilafetle ilgili felsefi tartışmalar yapıp bunları ayetlerle müzakere ettikten sonra halifenin yetkileri bağlamında halife adına iş yürütetecek bir vezir tayininin mümkün olup olmadığını müzakere etmiş ve bunu yine bir Kur'an ayetiyle izah etmeye çalışmıştır. Tâha Suresi 29. ayet burada zikredilmiştir.¹¹¹

Mâverdî halifenin vezir tayin etme yetkisinin olduğuna işaret etmek üzere ayeti zikreder. Hz. Musa, Hz. Harun'u kendisine yardımcı olarak tayin etmesi hususunda Allah'a niyazda bulunmaktadır. Peygamberlik gibi bir makamda caiz olan vezir tayininin, hilafet makamında caiz olmaması için hiçbir sebep yoktur. Halifenin ümmetin bütün işlerini tek başına deruhte etmesi mümkün değildir. İşlerin aksamaması, görevlerin yerine getirilmesi için yardımcı olarak vezir/vezirler tayin edilmesi kaçınılmazdır.

Mâverdî yukardaki ayetlerde Hz. Musa'nın kardeşini yanında isterken "gücünü artırma" gerekçesini ifade ettiğini belirtir. Halifenin de vezir tayin ederken yaptığı tercihin sebebini açıklaması gerektiğini, halkın tayinin gerekçeleri ve tayinin yerindeliliği, tayin edilenin ehliyeti hakkında bilgilendirilmelerinin uygun olacağına vurgu yapmaktadır. Mâverdî'nin "vezir" kelimesinin anlamı ile ilgili olarak zikrettiği üç anlamda Hz. Musa'nın vezir talep etme gerekçeleri olarak anlaşılabilir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

- 1- Vizir, yük anlamına gelmektedir. Vezir halifenin yükünü alan kimsedir.
- 2- Vizir, sığınılan yer anlamındadır. Halife vezirin görüşüne sığınmakta ve yardım almaktadır.
- 3-Vizir, "ezir" kelimesinden gelip, sırt, arka anlamına gelmekte olup, vezir, halifenin arkasında duran ve onu destekleyen kimse anlamındadır.¹¹²

---

¹¹¹ Tâhâ 20/29-32: "Bana ailemden birini yardımcı yap, kardeşim Hârûn'u onunla gücümü artır. Onu işime ortak et."

¹¹² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 29.

Mâverdî'nin vezaret konusunu işleminin arkasında ise muhtemelen yine emiru'l-ümeralık sistemi gereği halifenin yetkilerini emirlere havale etmesi ve emirlerin halifenin veziri olarak görülmesi ile ilişkilendirilmiş olması vardır. Ancak Mâverdî bunları mevcut konjonktür nedeniyle açıkça ifade edememiş olabilir.

Mâverdî *en-Nüket ve'l-'uyûn* 'da ise Hz. Musa'nın kardeşi Harun'u vezir tayin etmek için Allah'a müracaat etmesine gerek yoktur. Ancak Hz. Musa Hz. Harun'un sadece kendisine vezir olmasını ve yardım etmesini değil, aynı zamanda nebî olarak da görevlendirilmesini Allah'tan istemiştir. Vezir tayini talebinin sebebine dair iki görüş zikreder.

- 1- Hz. Harun'u "ezr" anlamında arkasında duran destek olarak istemiştir. Bu talep kendisi içindir.
- 2- Mutlak manada kendisine yardımcı olması ve Peygamberlik görevini istikrarlı bir şekilde sürdürmek amacı ile talep etmiştir.¹¹³

Bu meyanda Mâtürîdî'nin görüşüne göre Hz. Musa, Harun'u kendisine vezir olarak, onunla istişare etmek ve üzerindeki ağır sorumluluğu hafifletmek için istemiştir. Zira vezir, sultânın yükünü hafifletmek üzere tayin edilen kimsedir. "Ezr" kelimesi sırtını kuvvetlendirmek anlamına gelmektedir. "Âzere fûlanen" yani ona destek vermek anlamına gelir. "Teâzeruu" yani "teavenu" yardımlaşın anlamındadır. "İstevzertühû" yani "isteantu bihi" onun yardımını istedim. "Âzertü fûlanen" "kavveytühü" yani destekledim, vb. lügat anlamlarını zikretmiştir.¹¹⁴

Anlaşıldığı kadarıyla Mâverdî, her halifenin ihtiyacı olan yardımcıları, vezirler ile izah etmiş ve vezirlik makamının dayanağını da Kur'an'dan ortaya koymuştur. Ona göre Ümmetin işlerini yürütmekle mükellef olan imamın bu işlerin altından tek başına kalkması mümkün değildir. Kendisine yardımcı olması, işlerin birikmemesi, daha az hata

---

¹¹³ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/401.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/278.

için destek alınmasının yani vezirlerin atanmasının doğruluğuna vurgu yapmaktadır.¹¹⁵ Böylece emirlerin halife adına iş yapmasının da mahzuriyeti ordadan kaldırılmış olmaktadır. Peygamberimiz de Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadisi şerifte: “Her Peygamberin semâda ve yeryüzünde ikişer veziri vardır. Benim semadaki iki vezirim, Cibril ve Mikail'dir. Yeryüzünde ise vezirlerim Ebû Bekir ve Ömer'dir.” buyurmuştur.¹¹⁶ Her ne kadar hadiste “vezir” kelimesi ve işlevi zikredilmiş olsa da müesseseleşmiş vezirlik makamı İslam tarihinde ilk defa Abbasîler döneminde ihdas edilmiştir. İlk vezir Ebû Seleme Hafs b. Süleyman el-Kûfî'dir.¹¹⁷ İlk Abbasî halifesi Cafer el-Mütevekkil'in veziri olmuştur. Anlaşılan o ki vezirlerin halka karşı tutumları zaten yeni olan bu makamı tartışmaya açmıştır. Mâverdî kötü örneklerle rağmen bu makamın gerekliliğine inandığından *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de* zikretme ve destekleme ihtiyacı duymuştur. Mâtürîdî ise Hz. Musa'nın Allah'tan vezir talebinde bulunmasını sultânların vezire olan ihtiyacı ile ilişkilendirmiş, vezirlik makamını onayladığını îmâ etmiştir. Burada dikkat çeken husus Hz. Musa kardeşini vezir olarak yanına Allah'tan talep etmiştir. Hz. Osman'ın canına mal olan ve Abbasîlerde ise bir gelenek halini alan yakınların önemli görevlere getirilmeleri¹¹⁸ konusuna hiç değinmemiş olmasıdır. Böylece sembolik hale getirilmiş halifelerin toplum nezdindeki itibarı muhafaza edildiği gibi hilafeti sembolik hale getiren emirlerin konumu da meşrulaştırılmıştır.

2. Yönetim Sorumlulukları

Hilafet kurumunun hakkındaki hususları vurguladıktan sonra Mâverdî'nin, halifenin sorumluluklarına dair hususlara yer verdiğini görmekteyiz. Bu meyanda istişareyi ön planda zikretmek gerekir. Ardından emîre itaat ve isyankârlarla mücadele en

---

¹¹⁵ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 24.

¹¹⁶ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen*, tah. Ahmet Muhammet Şakir ve dğrl., Şeriketü mektebe, Kahire 1975, “el-Menakıb” 46.

¹¹⁷ Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l inşâ*, tah. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Daru'l kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1971, 3/295.

¹¹⁸ Halit Kebir Allal, *Buhus havle'l-hilafe ve'l-fitneti'l-kübra*, Cezayir 2009, 38.

önemli yeri almaktadır. Bu cümleden olmak üzere eşkıyalık yapanlarla mücadele etmek en önemli husustur. Zira Mâverdî'nin yaşadığı Hicrî V. / miladi 11. Yüzyıl, siyasi ve sosyal isyanlar açısından oldukça hareketli bir dönemdir.

2.1. İstişare

Müslüman kültüründe istişare, kimsenin itiraz etmeyeceği bir değer olarak hayatın her alanında önemli görülmüştür. Devlet idaresinde ise bu ilkenin zaruri bir ihtiyaç kabul edildiği dönemlerde siyasetnâmelerde sözü çok edilen bir husustur. Mâverdî bu konuya gereken önemi vermiştir. Âl-i İmran Suresi 2/159. ayeti¹¹⁹ bu yönüyle delil olarak almıştır.

Mâverdî'ye göre, Allah'ın Peygamberini yönlendirmesi, desteklemesi ve zafer vaat etmesine rağmen ona müşavereyi emretmesini müfessirler dört şekilde tevیل etmektedirler.

- 1- Peygamberin savaşta en doğru taktiğin içine sinmesi ve gereğini yapması için istişare ile emrolundu. Hasan Basrî'nin görüşü
- 2- İstişare ettiği kimselerin gönüllerinin kazanılması, hatırlarının kalmaması. Katade'nin görüşü.
- 3- Allah, istişarenin faziletine binaen ve olumlu sonuçlarını bildiği için emretti. Dahhak'ın görüşü
- 4- Peygamberin istişareye ihtiyacı olmasa da Müslümanların istişareyi bir alışkanlık ve sünnet haline getirmelerini sağlamak için. Süfyan'ın görüşü.¹²⁰

---

¹¹⁹ Ali İmrân 3/159: "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

¹²⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmu*, 53.

Mâverdî, *en-Nüket*'te, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'deki görüşleri aynen tekrar etmiştir.¹²¹

Konuyla ilgili Mâtürîdî'nin görüşü ise, "Allah Peygamberine sahabesiyle istişareyi emretmiştir"¹²² şeklindedir. Bunun için üç basamak vardır:

- 1- Hakkında kesin nassın olmadığı durumlarda istişare edecektir. Bu aynı zamanda içtihadın cevazına delildir.
- 2- İstişarenin emrolunmasının amacı, sahabenin Allah katındaki kıymetini ve kadrini göstermektir. Ayrıca akıl akıldan üstündür. Sahabe hep birlikte istişare ettiklerinde hakka, doğruya ulaştıklarına ve yanlış karar vermelerinin neredeyse imkânsız olduğuna inanmaktadır. Kaldı ki Peygamberin hem istişare edip hem istişare neticesinde ortaya çıkan karardan yüz çevirmesi istişare emrinin hikmetine uymaz.
- 3- İstişare emri sadece savaş durumundadır. Peygamberimizin Sahabenin gönlünü kazanmak için vahiy gelmekte iken de istişare yaptığı nakledilmiştir. Ayrıca cahiliye döneminde kavmin reisi bir konuda karar verirken etrafındaki ehl-i şûraya sormaz ise bu durumun onların nefislerine ağır geleceği için Allah, Peygamberine istişareyi emretmiştir, şeklinde görüş beyan edenler olmuştur. Denilmiştir ki; "İstişare eden helak olmaz, istişare etmeyen iflah olmaz."¹²³

Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sinde ayetin ifade ettiği şûranın devlet idaresinde olmazsa olmaz bir ihtiyaç ve görev olduğunu ifade etmiştir. "Allah'ın Peygamberi, arkasındaki ilahî desteğe rağmen istişare etmiştir." diyerek halifenin kararlarını tek başına değil, istişare etmek suretiyle alması gerektiğini hatırlatmıştır.

---

¹²¹ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/433.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/516.

¹²³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/517.

Tefsirinde böyle bir açıklamaya yer vermemiştir. Çünkü muhatabı tefsirini okuyanlardır. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'yi ise halife için yazmıştır. Mâtürîdî'ye gelince o da halkın içinde sorunları ve şikâyetleri yakından müşahede etmesi nedeniyle bu konuya temas etmiş olmalıdır. Kesin nassın olduğu konuda istişare olamayacağını, istişare edip, sonra da istişare sonucuna aykırı karar almanın şûranın emrolunmasının hikmetine aykırı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in gönül almak için de olsa ashabıyla istişare ettiği tespitini yaparken kendi döneminin yöneticilerine yönelik bir hatırlatmada bulunduğu değerlendirilebilir.

2.2. Emîr'e İtaat

İstişareden sonra ortaya çıkan kararların uygulanması için gerekli olan ittiba durumu, ulu'l emre itaat olarak tezahür etmektedir. İstişare edilip ulaşılan sonuç artık herkes için bağlayıcı olduğundan gereken kuşku yok ki artık itaattir. Mâverdî bu meyanda Nisa Suresi 4/83. ayeti¹²⁴ referans almıştır. Bu vesileyle ona göre, işleyen bir devlet sistemi içinde aksaklıklar ve hataların olabileceğine, şayet bir mülhazası olan varsa bunu uygun bir dil ile belirtmeli yaygara koparmamalı babından birlik ve beraberliğe halel getirilmemesine vurgu ile bu ayeti zikreder. Böyle davranmak halifeye karşı her ferдин görevidir der. Şayet emîrin veya halifenin dikkatinden kaçan bir durum varsa kendisine beyan edilir. İstişarenin hikmeti de budur.¹²⁵

Mâverdî, ilgili ayetin *en-Nüket*'deki yorumunda, kimlerle istişare edileceğini beyan babında emîr sahiplerine ve ulemaya işaret etmiştir. Emîr sahibi olanlar emîrlere ve komutanlardır. Ulema ise ilimle iştiğal eden ilim ehli ve fakihlerdir.¹²⁶

¹²⁴ en-Nisâ 4/83. "Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Hâlbuki onu Peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi. Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız."

¹²⁵ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 59.

¹²⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/276.

Mâtürîdî bu konuda ulu'l emre itaat ayetinin arka planına değinmiştir. Ona göre öncelikle bu ayet, Müminler hakkında inmiştir. Müminler seriyyelerle ilgili sevindirici bir haber aldıklarında sevinçlerinden onu insanlara duyururlardı. Üzücü bir haber alırlarsa da bunu üzüntü ve kederli halleriyle belli ederlerdi. Hâlbuki dillerine sahip çıkarak haberi Peygambere bıraksa idiler, Peygamber durum ile ilgili bilgilendirmeyi yapardı. Öyleyse Peygamberin olmadığı emîrin olduğu zamanda sorumluluk ve taktik belirleme emîre bırakılmalıdır. İkinci görüş olarak ise Kisaî'ye atıfta bulunmuştur. Buna göre ayet, münafıklar hakkında inmiştir. Peygamberimiz müslümanların bir zaferi ile ilgili bilgi veya müjde paylaştığında düşmana karşı hazırlıklı olmaları için haber ulaştırırlardı. Şayet müşrikler savaş hazırlığı içinde iseler bunu da müslümanların zayıflarına savaşa çıkmaktan çekinmeleri için iletirlerdi.¹²⁷

Velhasıl, bir halifenin en önemli görevi ortak değerler üzerinde toplumu bir arada tutabilmektir. Bunu gerçekleştirmede en önemil handikap dedikodulardır. İletişim kaynaklarının sınırlı olduğu bir dönemde yanlış ve maksatlı yaygaraların, haberlerin tetkiki ve tedbir alınması zaman almaktadır. Mâverdî bir siyasî aktör olarak toplumda yayılan bu tür zararlı haberler karşısında ihtiyatlı olmayı ve bir tasarrufta bulunulacaksa bunu halifeye havale etmelerini halka tembihlemektedir. Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sini halife ile halk arasında bir hakem, ortak bir sözleşme olarak telif etmiştir. Zira bu nasihatın muhatabı halife ve halktır. Her iki tarafın da asılsız haberler karşısında aceleci olmamaları gerekmektedir. Mâverdî tefsirinde ayetin tefsirinde *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'deki gibi bir giriş yapmamış doğrudan âdeti üzere görüşleri zikretmiştir. Mâtürîdî ise, ayetin tefsirinde zikrettiği sebebi nüzul ile yaşadığı topluma halifeye destek olmaları, birlik ve beraberliği korumak adına ülkelerinin sınırlarını ifşa etmemeleri gerektiğini öğütleyerek siyasî bir tefsirde bulunmuştur.

---

¹²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/276.

2.3. Muhaliflere Karşı Muamele

Farklı fikir ve duruşlar, hayatın akışı içinde anlaşılır ve doğal bir durumdur. Farklılığın dışı vurumu ise başlı başına bir meseledir. Farklılığın dışı vurumunda şiddet ve suiistimaller devletlerin uğraşmak durumunda oldukları sorunlardandır. Zira bu aşamadan sonra muhalefet tabiri yerine asi tanımlaması kullanılmaktadır.

Mâverdî muhalefetle ilgili olarak müşavere ayetini¹²⁸ tekrar gündeme getirmiştir. O bu ayeti, mücahitlerden emîre itaatsizlik edenlerin cezalandırılacaklarını, ancak bu cezalandırmanın orantılı bir düzeyde ve üslupta olması gerektiğine işaret ile şayet cezalandırma hususunda aşırıya kaçılırsa ordunun emîrin etrafından dağılabileceğine delalet etmesi bakımından zikretmiştir. Sa'd b. el-Müsyib'den rivayet edilen bir habere göre Hz. Peygamber, "Dininizin en hayırlısı en kolay olanıdır." buyurmuştur.¹²⁹ Öyleyse emîr her işinde ölçülü ve kolaylaştırıcı olmalıdır.¹³⁰ Dolayısıyla muhalif görüşler konusunda öncelikli olarak ölçülü olmak tavsiye edilmiştir. *en-Nüket*'teki yorumunda, ilgili ayetteki "fazz" (الفض) ifadesini, vicdansızlık olarak izah ederken "kalb-i galiz" (غليظ القلب) ifadesini tamamlayıcı şeklinde görmüştür. Halife, muhalif görüş ve kanaatler konusunda vicdansızca uygulamalara tevessül etmemelidir düşüncesini tekrar etmektedir.¹³¹ Böylece Mâverdî, isyanlarla sürekli mücadele etmek durumunda olan bir dönemde devletin özellikle muhalif Müslümanlarla ilişkilerini, insaf ölçüleri içinde yönetmeli kanaatindedir.

Mâtürîdî bu boyutta "leyyin" (لين)¹³² kavramına odaklanmıştır. Burada iki basamağa işaret etmiştir. Birincisi Allah Resulü'nün etrafında olanlara karşı yumuşak

¹²⁸ Ali İmrân 3/159: "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

¹²⁹ Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/338.

¹³⁰ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 60.

¹³¹ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/433.

¹³² (فِيمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَّهُمْ)

ve şefkatli davranması Allah'ın rahmeti sayesinde olmuştur. İkincisi, öyleyse insana düşen Allah'ın yarattıklarına karşı merhametli ve yumuşak olmaktır. Mâverdî burada merhametle ilgili Peygamberimizin birkaç hadisine işaret edip¹³³ Casiye Suresi 45/14. ayeti¹³⁴ başlaamaya olan vurgusuna binaen zikreder. Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'un Firavun'a gidince ona leyyin sözler söylemesini emreden ayeti de¹³⁵ konuyu izah sadedinde gündeme getirir. Mâtürîdî'ye göre şayet bu merhamet karşısında inat ve kibir durumu ortaya çıkarsa savaş gündeme gelebilir.¹³⁶ Mâtürîdî'nin de dönemin meselelerine bu yönüyle kayıtsız kalmadığı ve savaşın ne zaman gündeme gelebileceğine dair bir tespit yaptığı görülmektedir.

Mezkûr yorumlar ve değerlendirmeler dikkate alındığında anlaşılmaktadır ki, idarenin aldığı kararlar, her kesim tarafından kabul görmemektedir. Abbasî halifesi Kâdir Billah Bağdat camilerinde Şîî hatiplerin hutbe okumalarını yasaklamıştır. Onların yerine Sünnî hatipleri görevlendirir. Bunun üzerine Şîîler, Sünnî hatibe camide saldırırlar. Hatibin burnu kırılır, omuzu çıkar. Halife saldırganları cezalandırır. Şîî cemaatin büyükleri gelirler ve saldırganların cahillik ettiklerini ifade ederek özür dilerler.¹³⁷ Bu hadise, Şîî ve Sünnîlerden oluşan bir toplumda karşılıklı rekabetin getirdiği taşkınlıkların olabildiğini göstermektedir. Mâverdî ayetlerle halifeye yol göstermekte taraflara karşı ceza ve ödüllendirme de orta yollu olmasını tavsiye etmektedir. Aksi takdirde halifeye desteklerini kesecekler devletin birlik ve beraberliğine hanel gelebilecektir. Öyleyse halife cezalandırıcı olduğu kadar affedici, hoşgörülü de olmalıdır. Mâverdî ayetin fehvasının muhatabı halife olunca mesajını *el-*

---

¹³³ Bu hadisler şunlardır: “Merhamet etmedikçe cennete giremezsiniz. Sahabe: “Hepimiz merhamet ediyoruz ya Resûlullah!”, dediler. Peygamberimiz: “Birinizin çocuğuna veya kardeşine merhameti değil. Birbirinize merhametiniz.”, “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir.”, “Yeryüzü ehline merhamet etmeye sema ehli merhamet etmez.”

¹³⁴ Câsiye 46/14. “İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) başlaasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”

¹³⁵ Tâhâ 20/44: "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."

¹³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/514.

¹³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 12/26.

Ahkâmü's-Sultâniyye'de vermiştir. Tefsirinde sadece lügat bakımından izahta bulunur ve şûra ayetine geçer.

Mâtürîdî ise; Halifenin halka merhamet etmesi, halkın kendi aralarında merhametli olmalarına dair yorumunu ortaya koyar. Câsiye 14. ayet ile toplumun bir parçası olan gayrimüslimlere karşı hoşgörülü olunması gerektiğine, Tâha 20/44. ayet ile de halkın halifeye karşı tutumunda, istek ve şikâyetlerini dile getirmede yumuşak bir üslup kullanmalarının gereğine işaret etmiş olmaktadır. Bu yorumlar dönemin iç kargaşalarının yönetilmesi açısından son derece önemlidir.

2.4. Asilerle Mücadele

Mâverdî devletin ve devletin temsilcisi olarak halifenin, maiyyetinde olanlara karşı leyyin bir üslup kullanmasına dair çerçeveyi çizdikten sonra inat ve kibir içinde olup devlete başkaldıranlarla nasıl mücadele edileceğini müzakere edip Hucurat Suresi 49/9. ayeti zikreder.¹³⁸ Böylece İslam Tarihinde isyanların özellikle de siyasî nitelikli isyanların nasıl muamele göreceğine dair tespitlerde bulunur.

Ona göre, asiler imama itaat etmez ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek vergi toplayıp kendi kanunlarını uygulayarak başlarına buyruk bir tavır alırlarsa bakılır; Şayet başlarına bir imam veya reis tayin etmemişler ise topladıkları mallar çalıntı-gasp malları hükmünde olur ve kendileri hırsız muamelesi görür. Uyguladıkları kanunlardan kaynaklı hükümler hiç kimseye bir hakkın verilmesinde esas teşkil etmez, hüküm geçersiz olur. Eğer başlarına bir reis veya imam tayin etmişler, onun emirleri neticesinde mali gelirler elde edip, hukuki sonuçları olan uygulamalarda bulunmuş iseler, malî ve hukukî

---

¹³⁸ Hucurât 49/9: “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever.”

sonuçlara dokunulmaz. Yani kazanılan malların iadesi istenmez, hukuki uygulamalar geçerli olur.

Her iki durumda da ayrılıkçı olmaktan vaz geçmeleri ve itaat etmeleri için onlarla savaşılr. Haddi aşanlarla ilgili özellikle kılıç ile bir asilik var ise bu durumda barışa yanaşncaya kadar mücadele edilip savaşılması yorumunda bulunmuştur. Bu arada ıslah seçeneği pek tabii ki öncelenmiştir. Bunun ise hak ile yani Allah'ın kitabı ile hükmetmekle mümkün olacağı ifade edilmiştir.¹³⁹

Mâverdî bu ayetle ilgili *en-Nüket*'te, bu ayetteki haddi aşmanın¹⁴⁰ bağlamı ile ilgili dört hadiseye işaret etmiştir:

- 1- Atâ b. Dinar'ın Sa'd b. Cübeyr'den rivayetine göre, Peygamberimiz döneminde Evs ve Hazrec kabileleri arasında hurma dalları, terliklerle yapılan bir çatışma nedeniyle inmiştir.
- 2- Saîd b. Katade'nin rivayetine göre, Ensar'dan iki kişi arasında alacak verecek meselesinden bir anlaşmazlık vardı. Onlardan bir kabilesinin kalabalık oluşuna binaen şiddet kullanarak alacağını tahsil edeceğini söyledi. Diğeri Peygamberimizin huzurunda mahkeme olmaya davet etti. Ancak diğeri bunu kabul etmedi ve aralarında terlikli yumruklu kavga çıktı. Bunun üzerine ayet nazil olmuştur.
- 3- Esbât'ın Süddî'den rivayetine göre, Ensar'dan bir adamın Ümmü Zeyd adında bir hanımı vardı. Kadın ailesini ziyaret etmek için eşinden izin istedi. Adam izin vermedi. Eşini evin üst katına hapsederek kimsenin ona yardım etmesine de müsaade etmedi. Kadın ailesine haber gönderdi. Ailesi geldi ve kadını çıkardılar. Eşlerin arasını bulmaya çalıştılar. Kocanın amca çocukları gelince aralarında terlikli itiş kakış oldu. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

---

¹³⁹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 74.

¹⁴⁰ (فَإِنْ بَغْتِ إِحْدَيْهُمَا عَلَى الْآخَرَى)

4- Kelbî, Mukâtil ve Ferrâ'nın anlattığına göre, Peygamberimiz merkebinin üzerinde kavminden bir grup ile oturmakta olan Abdullah b. Übey'in yanına geldi. Bu arada merkep hacetini yaptı. Bunun üzerine Abdullah merkebin yularından tutarak uzak tut bineğini diye çıkıştı. Abdullah b. Ravaha öfkeleni ve Allah'ın Resulü'nün merkebine nasıl böyle dersin! Yemin ederim onun kokusu senin ve babanın kokusundan daha güzeldir dedi. Abdullah'ın kavmi bu duruma sinirlendi ve kavga çıktı. İbn Revaha'da kavminden yardım isteyince iki topluluk arasında terlikli yumruklu kavga çıktı. Bunun üzerine ayet nazil olmuştur. ¹⁴¹

Mâtürîdî'nin bakış açısında ise Mâverdî'nin verdiği bilgilere ek olarak geleceğe dair bir yorumla ayetin anlaşıldığı görülür. Hz. Ali ile Haruriyye ve Nehravan ahalisi arasındaki hadiseyi bu ayetle ilişkilendirmiştir. Malum olduğu üzere Hz. Ali Haricîlerle savaşıp onları öldürünce insanlar, onların müşrik olduklarına dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Hz. Ali ise onların müşrik olmadığını ifade etmiştir. İnsanlar, onların münafık olduğunu söyleyince yine Hz. Ali, "Münafıklar Allah'ı çok az zikrederler." Şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine insanlar savaşılan bu insanların kim olduğunu sorunca Hz. Ali, "Bize başkaldıran âsiler idiler. Bizimle savaştilar. Biz de onları öldürdük" demiştir. Ayetin tefsirinde ilişkilendirilebilecek bir diğer hadise de yine Hz. Ali döneminde yaşanan Cemel ve Sıffin vakalarıdır. Hz. Ali bu hadiselerde muhataplarını asiler olarak tanımlamıştır.

Mâtürîdî bu ayette asilerin yani bağilerin savaş ve başkaldırıya rağmen iman ismi ile müsemma olmalarının Mutezile ve Haricîlere bir cevap olduğunu, asiliğin İslam dininden çıkarmadığının delili olduğunu ifade eder.

Ayrıca ayet, haddi aşmayan ve asilere karşı mücadelede zayıf kalana yardım etmeyi emreder. Bu savaşın kılıç ile olmasına dair bir sınırlama bulunmamaktadır. Silah

---

¹⁴¹ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/330.

kullanılmadan asilerin itaate döndürülmeleri mümkünse bu yolu kullanmak vaciptir. Aksi takdirde kılıç kullanmakta bir sakınca bulunmamaktadır. Hz. Ali, muhatapları arasında Bedir savaşına katılmış sahabiler de olmasına rağmen bu vakalarda onları asi olarak gördüğünden kılıç kullanmıştır.

Bazı müfessirler “Ayet, terlik ve sopa ile çatışanlar hakkında inmiştir. Dolayısıyla onlarla savaşta kılıç kullanılması caiz değildir” görüşünü ortaya komuşlarsa da Mâtürîdî bunun savaşta belirleyici unsur olmadığını, asıl hadisenin, asilerin itaat etmeleri için yapılan çağrılara olumsuz cevap vermeleri, tarafların anlaşmaya yanaşmamaları olduğunu ifade eder. Şayet asiler itaat ederlerse ve boyun eğlerlerse, taraflar arasında bir anlaşma yapılmadan da bırakılmamaları gerektiğini dile getirir. Aralarında yapılacak olan sulhun de adil olması gerekmektedir.¹⁴²

Sonuç olarak toplum düzenini ve asayişini bozan asilik, tarih boyunca Müslüman toplumların çok sık uğraşmak zorunda kaldığı bir güvenlik hadisesi olarak görülmüştür. Mâverdî'nin tefsirinde anlam yüklediği âsiler ayrılıkçılardır. Belli bir bölgede merkezi yönetimden müstakil davranan gruplardır. Mâverdî kendilerine göre bağımsızlık iddiasında bulunan bu gruplarla savaşılması gerektiğine işaret etmiştir. Bunu yaparken de tasnifler yaparak âdeta asilerin tutumlarına göre özel yaklaşımlar geliştirip hem halifenin hem de âsilerin önündeki uzlaşma seçeneklerini artırmıştır. İsyancıların bertaraf edilmesinden sonraki aşamaya dair de kargaşaya meydan vermeyerek, bir yönetim iradesinin sonucu olan kararlara geçerlilik kazandırmıştır. Tefsirinde *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'nin özeti mahiyetinde yorumlar yapmıştır. Ardından ayetin nüzul sebebine dair görüşleri ortaya koymuştur. Mâverdî, konunun daha çok şîî tarafını ön plana çıkarmıştır. Abbasî devletinin başkenti olan Bağdat'ta şîîler ile sünîler arasında birlikte yaşama kültürüne destek verdiği, mümkün olduğunca silaha başvurulmamasını telkin etmesinden anlaşılmaktadır. Şayet âsiler isyanlarından vazgeçerlerse hallerine

---

¹⁴² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/332.

bırakılmamaları hadiselerin tekrar etmemesi için onlarla adil bir anlaşma yapılması gerektiğini ifade ederek halifeye de yol göstermektedir

2.5. Harami ve Eşkiya ile Mücadele

Mâverdi devletın işleyişinin gereklerinden biri olarak huzuru önemsemektedir. Huzuru bozan ve eşkiyalık yapanlara karşı devletın ve devlet adına da halifenin sorumluluk üstlenmesini zorunlu görmektedir. Tarih boyunca toplumu meşgul eden tehditlerden biri eşkiyalıktır. Devlet buna karşı tedbir almak durumundadır. Mâverdi bu anlamda Maide Suresi 5/33. ayete işaret etmiştir.¹⁴³ Şayet bir grup devlete silah çekmek, yol kesmek, gasp yapmak, insanların canına kastetmek üzere birlikte bir eylem ortaya koyuyorlarsa ayette geçen muhareb sınıfına girmektedirler. Ayette geçen eşkiyalar hakkındaki hüküm, üç görüşü doğurmuştur. Birincisi, asilerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi ya da sürgün etmek arasında muhayyerliktir. Bu görüş Said b. el-Müseyyib, Mücahit, Atâ, İbrahim en-Nehaî'ye nispet edilmiştir. İkincisi, savaşa dair bir emare görülmesi durumunda affedilmeleri söz konusu olmaz öldürülürler denilmiştir. Bunlardan savaş ehliyetine sahip olanlar eli ve ayağı çapraz kesilirken bu iki grubun dışında kalanlar tâzîr ile tecziye edilir. Bu görüş ise Malik b. Enes ve Medine fukahasına nispet edilmiştir. Son görüş ise, bu durumdaki kişilerin sıfatlarına değil fiillerine bakılır şeklindedir.

Eşkiyalık yapan kişilerin sürgün edilmesi hususunda ise muhtelif seçenekler sunulmuştur. Bu insanların islam coğrafyası sınırlarının dışına sürülmesi, yaşadığı şehirden farklı şehirlere gönderilmeleri, hapsedilmeleri ve had cezası uygulanıp uzaklaştırılmaları mümkün olan cezalar olarak önerilmiştir. Bu hususta yaptığımızdan

---

¹⁴³ Maide 5/33 “Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”

pişman olanların durumu da göz ardı edilmemiştir. Mâverdî Maide 34. ayete¹⁴⁴ bu meyanda işaret etmiştir. Ayette hükmün ortadan kaldırılmasına dair hususlarla ilgili de teviller yapılmıştır. Tevbe eder ve Müslüman olursa kâfir olan eşkıya, had cezası düşer denilmiştir. Şayet Müslüman iseler, devlet başkanının eman vermesi ve tevbe etmeleriyle ancak had cezası düşebilir. Tevbe eden eşkıyanın kan dökmesi hariç diğer cezalarının düşeceği değerlendirilmiştir.¹⁴⁵

Mâverdî, *en-Nüket*'te bu ayetin nüzul sebebine dair Ehl-i kitab, Ureyneliler'e işaret etmiştir. Malum olduğu üzere Medine içinde yaşayan Yahudiler, Müslümanların Mekkeli Müşriklerle olan savaşlarında Müslümanları zor durumda bırakacak davranışlarda bulunmuşlardı. Ureyneliler ise Hz. Peygamber'e yalan söyleyip ihanet etmişlerdir. Mâverdî ilgili ayeti değerlendirirken burada muhatabın muharib kişileri olduğunu da ifade etmiştir. Yine Abdülmelik b. Mervan'ın Enes b. Malik'e yazdığı mektuba da bu meyanda işaret etmiştir ki bu rivayette ayetin Becile Kabilesinden Ureynelilerle alakalı olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁶

Mâtürîdî de, ayetin nüzul sebeplerine ilişkin seçeneklere yer vermiştir. Bu meyanda ayet herşeyden önce kâfirlerle ilişkilendirilmiştir. Zira Allah ve Resulüne savaş açmak ancak kâfirlerin yapacağı bir şeydir. Müslüman için böyle bir ifade kullanılmaz. Bir kimse suç işlediği için kâfir denilmez. Ayet kâfirlerin küfrüne binaen nazil olmuştur. Yol kestikleri için değil. Bir başka yönüyle de müşrikler hakkında nazil olmuştur. Şayet böyle bir işi Müslüman biri yaparsa o hırsız hükmünde değerlendirilmiştir. Hatta Mâtürîdî konuyu bazı hadisler zikrederek katkı sağlar. İbn Abbas'tan gelen bir rivayet,¹⁴⁷ ilgili

---

¹⁴⁴ Mâide 5/34. "Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."

¹⁴⁵ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 77-79.

¹⁴⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/32.

¹⁴⁷ İbn Abbas Şöyle Rivayet Eder. "Peygamberimiz Ebû Burde b. Hilal b. Uveymir el-Eslemî ile bir anlaşma yapmıştı. Bazı insanlar müslüman olmak için Peygamberimize geldiler. Bunun üzerine bütün yolları kapattı. Cebrail Peygamberimize onlara uygulanacak had cezasını bildirdi; öldüren ve mal alan asılır. Öldüren ancak mal almayan öldürülür. Mal alan ancak öldürmeyen eli ve ayağı çapraz kesilir. Müslüman olanın müşrik iken yaptığı kusurları yok olur."

ayetin ihanet edenlerle ilgili olduğunu ortaya koyar. Siyer kaynaklarında da geçen Enes b. Malik'ten gelen Ureyne kabilesi ile ilgili ihanet hadisesi¹⁴⁸ bu tespite destek olmaktadır. Mâtürîdî başka rivayetlerle de bu konuyu müzakere etmiştir. Bunlar içinde yer verdiği Hz. Ali'den gelen rivayet¹⁴⁹ konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

Mâtürîdî, ayetin savaş şartlarıyla da ilgili olmadığını ifade edip bunun ceza hukuku içinde bir mesele olduğu tespitini yapmıştır. Zira savaşta düşman kim olursa olsun öldürülebilir. Bu yönüyle ayet yeryüzünde bozgunculuk yapan herkesi kapsar yorumunu yapmıştır.

İcmâ ile sabittir ki; Bir kâfir bir Müslümanı öldürse ve yeryüzünde bozgunculuk yapsa ve biz onu esir alsak o da müslüman olsa, onun hakkındaki yakalama, kesme, öldürme cezaları düşer. Bu da ayetin müslümanlar hakkında indiğinin delilidir. Zira hüküm, yakalanmadan önce veya yakalandıktan sonra tövbe etmesi ile değişmektedir. Uranî'ler hadisi ise, onların önce müslüman olup, sonra irtidat etmeleri nedeniyle farklılık arz etmektedir. Mâtürîdî ayrıca Uranîler ile ilgili olarak rivayet olunan Enes rivayetinin de mütekaddiminden İbn Sîrîn ve diğerlerinin ayetin Uranî'ler öldürüldükten sonra indirildiği yönündeki görüşleri ile zayıfladığına işaret eder. Mâtürîdî "ashabımız" diyerek başladığı paragrafta mezhebin görüşünü ortaya koymaktadır. Buna göre; *Muharip* olan kimse yakalanmadan önce tövbe etse bile, döktüğü kan nedeniyle kısas edilir, asılmaz. Aldığı maldan dolayı hesaba çekilir. Gasp ettiği mallardan dolayı eli ayağı kesilmez demiştir.

---

¹⁴⁸ "Ukul ve Ureyne kabilelerinden insanlar Peygamberimize gelerek kılıktan şikâyet ettiler. Peygamberimiz de onlara sütlü bir deve ve bir çoban gönderdi. Sütünü için, idrarından da ilaç yapın buyurdu. Uyandıklarında çobanı öldürdüler ve deveyi götürdüler. Peşlerinden adam gönderildi ve güneş doğduktan sonra getirildiler. Elleri ve ayakları kesildi, gözleri çıkartıldı, dilleri kesildi, kenarda ölüme terkedildiler."

¹⁴⁹ Hz. Ali'nin rivayetine göre; Hârise b. Bedr Allah ve Resulüne karşı savaşmış, Yeryüzünde bozgunculuk yapmıştı. Yakalanmadan önce tövbe etti. Bunun üzerine Hz. Ali Basra'daki görevlisine, *Harise Yakalanmadan Önce tövbe etti. Ona hayrından başka bir şey dokunmasın* diye yazdı.

Mâtürîdî'nin bu konuyu izah ederken işaret ettiği bir ayeti de zikrerek bu bahsi sonlandıralım. Kehf Suresi 86. ayette¹⁵⁰ Zülkarneyn'e seslenilmiş ve cezalandırma ile ilgili bir tercih hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte Mâtürîdî, suç işleyen gayrimüslimin Müslüman olmasının kendisi kurtarmasının sözkonusu olmadığını bu konuda mağdurun velisinin yetkili olduğunu belirtmiştir ki bu çok önemlidir.¹⁵¹

Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sinde ve *en-Nüket*'de, Mâtürîdî de *Tevilat*'da, yol kesen haramilerle ilgili ahkâmı detaylı şekilde ele almışlardır. Konunun her üç kaynakta da detaylı şekilde işlenmesi güncel sorunlarla ilgili olduğunu izhar etmektedir. Halkın suçlular hakkında beklentilerinin zikredilmesi ve yönetimin cezalar ile ilgili olarak cesaretlendirilmesi amaçlanmış olsa gerektir. Mâtürîdî bu konulardaki yorumlarıyla bir siyasetnamede görülen usul ve muhtevalara yer veren müfessir ve siyasetçi görünümündedir.

3. Halifenin Sorumluluğu Olarak Cihad / Savaş

Siyasetnâme örneklerinin tamamında mutlaka içerik olarak yer verdikleri bir konu cihad ve kıtaldır. Mâverdî de bu geleneğin oluşmasında öncülerdendir. Zira siyaset özellikle dış ilişkiler ve dış unsurlarla ilişkilerin yoğun biçimlerinden biri olan mücadele ile Tarih boyunca teşekkül etmiştir.

Mâverdî cihad ve savaşa dair hususları genel olarak üç ana başlık altında toplanabilecek bir genellikte kaleme almıştır. Halifenin cihad sorumluluğu, bunun için gerekli lojistik hazırlıkları yapması, ordunun teşekkülü ve iç insicamının sağlanması ilk elden ele alınan konular olarak sıralanabilir. Ardından savaşın gidişatına göre barış ve ateşkes kararı alınması halifenin sorumluluğu alanına inhisar eden bir konudur. Savaş sonrası ortaya çıkabilecek hususlar bağlamında geride kalan savaş gereçlerinin düşman

---

¹⁵⁰ Kehf 18/86. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın!, dedik."

¹⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/507-509.

eline geçmemesi amacıyla yapılması gerekenler, müteferrik bir mesele olarak dile getirilmiştir. Şehitlerin durumu, yakınları ile ilgili yapılması gerekenler ve bununla bağlantılı esirler meselesi de ihmal edilmemiştir. Kuşatma yani abluka hukuku da buna eklenebilir.

Mâverdî'nin Müslümanlarla ilişkilerde yeni sorunların üretilmemesi adına İslam'ın merkezi olan bölgelere gayrimüslimlerin girmemesi, Mekke ve Medine'nin bu yönüyle durumunu ele alan hususları da bu başlık altında ele almanın uygun olacağı değerlendirilmiştir.

3.1. Cihada Teşvik

Mâverdî, cihadın gerekliliği bağlamında Enfal Suresi 65. Ayet¹⁵² ile tavsiyeye başlamıştır. Muhtemel tehditlere karşı hazırlık talep edilmiştir. Mâverdî cihad ile ilgili babta daha ziyade işin hukuki veçheden değerlendirmesini yapar. Haklar meselesini ele alır ve hakları bu noktada ikiye ayırır: Allah'ın hakları ve emîrin hakları. Allah'ın haklarına işaret etmek üzere mezkûr ayeti zikreder. Allah'ın hakkı dörttür. Bunlardan biri de: mücahidin düşman karşısında sebat etmesidir. Kararlılıkla savaşması durumunda Allah'ın yardımının onunla beraber olmasıdır. Mâverdî bunun için de Enfal Suresi 66. ayeti¹⁵³ zikreder. Müslümanların durumuna göre yardımın miktarı da değişmektedir.¹⁵⁴ Şüphesiz burada sabır çok önemlidir. Mâverdî bu meyanda Hud Suresi¹⁵⁵ ile sabra, Tin suresi¹⁵⁶ ile de iman salih amel bağlantısına işaret eder.¹⁵⁷

---

¹⁵² Enfâl Sûresi 8/65: Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.

¹⁵³ Enfâl 8/66: “Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

¹⁵⁴ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 57-58.

¹⁵⁵ Hûd 11/11: “Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”

¹⁵⁶ Tîn 95/6: “Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır.”

¹⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/ 254.

Mâverdî *en-Nüket*'te ise İbn Hacer'in görüşüne atıfla daha ziyade yardımın mahiyetine dair sayısal izahlarla bulunur. Bu muvacehede Allah'ın yardımındaki bir Müslümana karşılık iki kâfir, bir Müslümana karşılık on kâfir ve bir Müslümana karşılık yirmi kâfir gibi değişimlerde nesh unsurunun varlığına işaret eder. Savaşlarda geri çekilmenin bu nedenle caiz olmadığı kaydını düşer. Ancak zorunlu durumları istisna ederek Ebû Hanife'ye nispetle onun görüşünü tercih eder.¹⁵⁸

Mâtürîdî ise, ilgili ayetin savaşla ilgili teşvik boyutunu, elde edileceklerin dünyevi ve uhrevi yönleriyle ilişkilendirerek izah eder. Zira ganimet (enfal) cihadın neticelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Tevbe suresinden¹⁵⁹ ve Saf Suresinden¹⁶⁰ referanslarla ahiret mükâfatını teyid eder. Sebat gösterilmesi durumunda alınacak mükâfatlar zikredilir.¹⁶¹

Mâverdî'nin Allah'ın hakları bağlamında zikrettiği diğer bir husus da Allah'ın cihad eden üzerindeki hakkıdır. Onun bu konudaki hakkı, mücahidin "î'lâyi kelimetullah" vazifesini yerine getirmesidir. Bu meyanda Tevbe 33. ayeti¹⁶² zikreder. Allah'ın hakkı bağlamında *en-Nüket*'de "hüda" ve "dinü'l hak" (بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ) ifadesini merkeze alarak değerlendirme yapar. Asıl vazife ise Allah'ın dininin üstün hale getirilmesi olduğunu dile getirir. İslam'ın diğer dinlere üstün kılınması hususunda ise Hz. İsa'nın nüzulü sonrasında İslam'ın ahkâmına göre yaşamak, Hz. Peygamber'in dinin bütün ahkâmını öğretmesi, Allah'ın tüm hükümleri ortaya koyması, Hz. Peygamber'in bütün zorluklara rağmen İslam davetini yerine getirmesi gibi yorumlara yer vermiştir. Mâverdî konu ile ilgili izahlarını Rebi b. Enes'ten gelen bir hadis ile tamamlar: Allah Resülü şöyle

¹⁵⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/332.

¹⁵⁹ Tevbe 8/10-15. "Şüphesiz Allah, Mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."

¹⁶⁰ Saf Sûresi 61/10-12: Ey iman edenler! Size, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Resulüne iman ederseniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilerseniz bu sizin için çok hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur."

¹⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/254.

¹⁶² Tevbe 9/33: "O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, Peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir."

buyurmuştur: “Şüphesiz Allah ahirette nasibi olmayan kavimlerle (dinini) destekler.”¹⁶³
Böylece onun anlayışında Allah’ın dinini desteklemesinin tezahürleri değerlendirilmiştir.

Mâtürîdî ise konuyla ilgili kelime bazlı izahları nihai olarak Mâverdî ile aynı minvalde ondan yaklaşık bir asır önce izhar etmiştir. Nur Suresi 25. ayeti de¹⁶⁴ yapılanların karşılığının verilmesi bağlamında şahit getirmiştir.¹⁶⁵

Netice itibariyle Mâverdî *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye’de* bir devletin bekâsının en önemli temel unsuru olan ordunun savaş motivasyonuna dini bir anlam ve zorunluluk yüklemektedir. Ordunun savaşta kendisinin iki misli ordu karşısında sebat etme ve savaşıma zorunluluğu vardır. Bu şartlarda savaşmaları Allah’ın ordunun her ferdi üzerindeki hakkıdır. Zaten Abbasiler döneminde savaş meydanında karşılaşan iki ordunun birbirinden kat kat sayıca üstün olmaları neredeyse imkânsızdır. Her halükârda ordu Allah’ın hakkı için savaşacaktır. Askerîn bir taktik düşünceyle geri çekilmesi meselesine değinmemiştir. Çünkü bu kararı komutan verecektir. Mâverdî tefsirinde konuyu Allah’ın hakkı olmaktan ziyade Allah’ın dinini yüceltmek için savaşıma babından ele alarak halka sorumluluk yüklemiştir. Tarih sahnesinde halkın gönüllü olarak orduya katılması, böylece devlete destek olmaları her asırda vâkidir. Halkın savaşa katılması halinde kayıt altına alınamamış ferdi durumlar için bir usul koyduğunu söyleyebiliriz. Mâtürîdî ise hedef kitlesi olarak müslüman tebaaya ayetlerin tefsiri üzerinden hitap etmektedir. Halk, savaşlarda genel itibariyle gönüllü olarak yer aldığından Mâtürîdî tefsirinde ahirete yönelik teşviklere daha çok yer vermiştir. Sabır ayetinde yapılan tahfifin emîr olduğu görüşünü tercih etmesi de orduyu ve halkı savaştan geri kalmamaya teşvik etme babındandır. Ayetlerde geçen sayılara dair ise kelâmî yaklaşımlarda bulunmuştur.

---

¹⁶³ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/355.

¹⁶⁴ Nûr 24/25: “O Gün Allah onlara kesinleşmiş cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah’ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir.”

¹⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 5/361.

3.2. Cihad ve Sabır

Mâverdi'nin savaş ve cihat bağlamında işlediği konulardan biri de emîrin gücü yettiğince savaş meydanını terketmemesidir. Bunun için Âl-i İmrân Sûresi 200. ayete¹⁶⁶ işaret eder. Emîr savaş meydanını terk etmemelidir. Düşmanla mücadelede mümkün olduğu kadar sebat etmeli, cepheden ayrılmamalıdır. Mezkûr ayeti bu minvalde zikreder. Zira musabere yani sabırlı olmak cihad hukukunun bir parçasıdır. Mâverdi sabrın çerçevesi ile ilgili üç basamakta özetlenebilecek yorumlarda bulunur. Dinde sebat, düşmana karşı sebat, nöbette sebat şeklinde bunları özetlemek mümkündür.¹⁶⁷

Mâverdi *en-Nüket*'te ise, sabır konusunu ibadet alanına da genişleterek namaz vakitleri arasında beklemeye işaret etmiştir. Bu minvalde bir de rivayete¹⁶⁸ yer verir.¹⁶⁹

Mâtürîdî ise “sabredin” (إصبروا) emrinin çerçevesine dair öncelikle ibadetlerin edasında ve musibet zamanındaki sabra tahsis etmiştir. Buna karşılık müşareket sigasıyla gelen “sabredin” (وصابروا) emrini ise düşmana karşı cihad ederken gösterilecek sabırla izah etmiştir. Ek olarak Allah'ın emirlerinde, farzlarında ve Peygamber ile birlikte sebat etmeyi, din üzere sebatı da zikretmiştir. Ayette geçen ribat (ورابطوا) emrini ise din üzere devam şeklinde anlamıştır.¹⁷⁰

Pek tabiidir ki, savaşların kazanılmasında taktik, teknik ve fiziki üstünlüğün yanında moral ve psikolojik etkenler de önemli rol oynar. Talût ve Câlût ordularının savaşında ordu komutanları ordularının başındadırlar. Hz. Davud da savaşa bizzat

---

¹⁶⁶ Âl-i İmrân 3/200: “Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarımızı geçin. (cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

¹⁶⁷ Mâverdi, *el-Ahkâm*, 62.

¹⁶⁸ Ebû Hureyre hadisi ile de bu manaya vurgu yapar. Peygamberimiz, size yaptığımız takdirde Allah'ın günahlarınızı silip, mertebenizi yükselteceği amellere yönlendireyim mi? Buyurunca sahabe elbette ey Allah'ın Resulü. Dediler. O da nahoş işlerden sonra abdest alın, namaza giderken çok adım atın, bir namazdan sonra diğerini bekleyin. İşte bu ribattır.

¹⁶⁹ Mâverdi, *en-Nüket*, 1/415.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/568.

katılmış ve Câlût'u öldürmüştür.¹⁷¹ Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste de Peygamberimiz savaş meydanından kaçmayı zikretmiştir.

Bu manada Mâverdî ordu komutanlarının savaş meydanında son âna kadar kalmalarının dini bir görev olduğuna işaret etmektedir. Müfessirlerin görüşlerinden her birinde, savaş ve sebat vurgusu olanları tercih etmiştir. Tefsirinde de aynı hususlara değinmiş, namaza devam etme de sabırlı olmaya dair dördüncü bir görüş ortaya koymuştur. Mâtürîdî ise, tefsirinde Mâverdî'nin hem *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'sinde hem de tefsirinde zikrettiği tefsirlere kaynaklık edencesine savaşta sabır bölümü ile temel oluşturmuştur.

3.3. Savaş Hazırlığı ve İyi Atlar Hazırlanması

Mâverdî devlet başkanının vazifeleri ile ilgili hususları zikrederken savaş hazırlıkları bağlamında iyi atlar yetiştirilmesini önemseyerek ve Enfâl Sûresi 60. ayete referansta bulunur.¹⁷²

Mâverdî, savaşa hazırlık ve tedbirleri babından, Peygamberimiz dönemindeki en önemli savaş unsuru olarak atların seçimine özen gösterilmesi, iyi yetiştirilmesi, iyi olanların hem savaşta hem gövde gösterilerinde kullanılması, atların sağlıklarının korunması ve savaşa elverişli olan cinslerin yetiştirilmesi hususuna işaret etmek üzere bu ayeti zikretmiştir. Ona göre, emziren at, aşırı yaşlı, zayıf, çelimsiz, yürümekte zorlanan, huysuz olan atlardan ziyade, elverişli olan atlar tercih edilmeli ve bu atlara aşırı yük yüklenmemelidir kanaatindedir.¹⁷³

Mâverdî konuyla ilgili *en-Nüket*'te bu ayetteki kuvvet için iyi atlar ile ilgili beş görüş muhtelif analizlere girerek kastedilen atların dışı olanlarını tercih eder. Kuvvet ona

¹⁷¹ Bakara 2/249.

¹⁷² Enfâl 8/60: "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."

¹⁷³ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 48.

göre silahtır, yekvücut olmak, tevekkül sahibi olmak ve iyi atıcı olmak gibi anlamlar vermiştir.

Ardından Mâverdî Ukbe b. Amir'den gelen bir hadisi şahit gösterir. Mâverdî, Ukbe b. Âmirden rivayetle şu hadisi zikreder: “*Allah Resulünün minberden şöyle dediğini işittim: Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın. Kuvvet atıcılıktır, diyerek üç defa tekrar etti.*”¹⁷⁴ Ayrıca Mâverdî erkek veya dişi ayrımı yapmaksızın savaş atlarının kastedildiğine işaret ederek bunun cumhur ulemasının görüşü olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵

Mâtürîdî ise ayetle ilgili tarihi bir hadiseye referansta bulunur. Ona göre bu ayet bir ikazdır. Bedir Gazvesinde olduğu gibi silahsız ve hazırlıksız değil, bundan böyle çıkılan her savaşa tüm gerekli hazırlıkları yaparak çıkmaları hususunda bir emirdir. Çünkü ona göre Bedir Gazvesi hak ile batılın ayrıştığı hususi bir özelliğe sahiptir. Bedir de hazırlıkların terk edilmesinin sebebi, inananları Allah'a ibadetten alıkoyacak olmasıdır. Allah artık galibiyet için gerekli vesilelere tevessül etmeyi Müslümanlara ancak izniyle zafere erişebilecek olmalarına rağmen emretmiştir. Çünkü dünya işlerinin gerçekleşmesi sebepler üzerine inşa edilmiştir. Allah bütün canlıları diri olarak devam ettirmeye kadir iken beslenme ve korunmayı hayatta kalmanın bir vesilesi olarak yaratmıştır. Ölüm de böyledir. *el-Kuvve*'nin tefsirinde atıcılık, atlar, silah görüşlerini zikreder. Hatta bütün görüşlerin tamamının uygun olabileceğini ifade eder. “İstîtâ'a” kelimesini ise düşmana karşı güçlü kılacak tüm tedbirler olarak tefsir etmiştir.¹⁷⁶

Mâverdî döneminin en önemli savaş silahı olan atlar konusunda da halifeye yönlendirmede bulunmuştur. İyi cins atların yetiştirilmesi ve tedarik edilmesi elbette külfetli ve masraflıdır. Güçlü bir ordu için ise bu atlara ihtiyaç vardır. Günümüz tabiriyle silahlanmaya yapılacak harcamalar ekonomik sıkıntı yaşayan tebaada rahatsızlığa yol

¹⁷⁴ Buhârî, “et-Tahridu ala'r-ramy”, 4/38; Ebû Dâvûd, Cihad, III, s. 13.

¹⁷⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/329.

¹⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/247-248.

açabilirdi. Mâverdî devlet tecrübesi ile ihtiyaç olduğuna inandığı savaş atlarının temininin halk nazarında da kabul görmesi için devreye girmiştir. Savaş atları en iyi cinslerinden temin edilecektir. Ayrıca atıcılık konusunda Peygamberimizin teşvikini zikreder. Mâtürîdî ise İslam ordusunun güçlü bir yapıya sahip olması için her türlü imkânın seferber edilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımı ile konuyu temellendirmiştir. Kelamî bir izah ile de esbaba tevessül meselesine konuyu bağlamıştır. Böylece Mâtürîdî güçlü bir ordu için halifenin alacağı tedbirleri desteklemiştir.

3.4. Ordunun Yönetimi

Mâverdî'nin cihad bağlamında kullandığı ayetlerden biri de “sizi boy ve kabilelere ayırdık” şeklinde tercüme edilen “şuûb” ve “kabile” (kabâil) ifadelerinin yer aldığı Hucurat Suresi 13. ayettir.¹⁷⁷ Bu ayetten hareketle Mâverdî, orduda yer alan askerlerin gerek askerlik mesleğinin mensubu olan ve dolayısıyla ücretli olan askerler gerekse gönüllü olarak sefer zamanında katılan askerler olsun bunlar arasında bir organizasyonun olması gerekliliğini ve tasnif mantığı içinde bir yönetime olan ihtiyacı bu ayete referansla tespit eder. Ayetle ilgili olarak ise daha çok şuûb kelimesinin ve kabâil kelimesinin semantiği ve anlam çerçevesi üzerinde durur.

Mâverdî paralı askerler ile gönüllü asker sınıflarının başlarına, haklarının tesliminin düzen ve intizam içinde yapılması ve kendi içlerinde disiplinin sağlanabilmesi için başlarına birer temsilci ve koordinatör atanması gerektiğini belirtir ve bu ayetten çıkarım yapar. İslam tarihinden de Peygamberimizin gazvelerindeki uygulamalarına atıfta bulunur.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ Hucurât 49/13. “Ey insanlar! Şüphesiz yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanımız, o'na karşı gelmekten en çok sakınanımızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”

¹⁷⁸ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 45.

Mâverdî *en-Nüket*'te insanların Şuûb ve Kabâil şeklinde yaratılmalarının hikmetini tanışmalarını sağlamak şeklindeki malum görüş ile zikrettikten sonra nesebin bir üstünlük sebebi olmadığına işaret eder.¹⁷⁹

Mâtürîdî'nin anlayışında ise “şuûb” kelimesi “kabâil” kelimesinden daha kapsamlıdır. Şuûb asıl, kabâil ise fer'dir. Şuûb ile Araplar, ümem ve kurûn ile acemler kastedilir. Bazıları şuûb acem, kabâil Araplardır, demiştir. Ayrıca Ebû Avsece'nin luğat manası itibariyle zikrettiği tafsilata yer verir.¹⁸⁰

Mâverdî *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de* ordu içerisinde farklı misyon ve statüdeki küçük veya büyük grupların birer lakap ve flama altında toplanmaları gerektiğine, bunun dini kaynağının da ayet ve hadis olduğuna işaret etmiştir. Basit gibi görünen bu sınıflandırmanın, savaş esnasında hayatta kalma ve savaş sonrasında elde edilecek ganimetlerin ve istihkakların paylaşımında kolaylıklar sağladığı anlaşılmaktadır. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de* Mâverdî orduyu, müsterzeka ve mütetavviîn olarak sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Bu da son derece taktik bir tasniftir. Zira maaş karşılığı savaşan askerîn fedakârlık ve yararlılığı ile gönüllü olarak savaşan askerîn yararlılıkları eşit olmamaktadır. Öyleyse bu iki sınıfın birbirlerinin savaş moral ve şevkine olumsuz tesir etmelerini önlemek adına farklı gruplar adı altında toplanmışlardır. Bu gruplandırmaya karşı çeşitli itirazlar olduğu anlaşılmaktadır ki Mâverdî fikrini ayet ve hadis ile destekleme ihtiyacı duymuştur. Ayetin tefsirine başlarken şuûb ve kabâil'in tanışmak olduğu tespitini yapmıştır. Hâlbuki aynı kabile mensuplarını aynı sancağın altında toplamak farklı kabilelerden insanlarla tanışma fırsatı vermez. Dolayısıyla siyasî bir tefsir yapmıştır. *en-Nüket*'te ise askerî, siyasî hiçbir ihtiyaca değinmeksizin doğrudan şuûb ve kabâil kelimelerine *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'de* zikrettiği görüşlere ilave yaparak yer verir. Mâtürîdî ise Mâverdî'nin tefsirinde zikrettiği şuûb kabâil ayrımına yakın tefsir

---

¹⁷⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/335.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/337.

yapmıştır. Coğrafi farklılıkları nedeniyle her ikisinin tefsirinde de Acem-Arap ayrımı dikkat çekmektedir.

Mâverdî, ordunun iç insicamını ve manevi sorumluluklarını da önemsemektedir. Bu meyanda Bakara Sûresi 193. ayete¹⁸¹ referansla bir çıkarımda bulunarak kıtalin amacına dönük bir ayeti fitne ve fesada karşı tedbir alınması için zikretmiştir. Ordunun moralini bozabilecek, maneviyatını zedelemesi mümkün olan ve düşman adına ajanlık yapabileceklerin tespitini gerekli görmektedir. Yine bu ayetten yaptığı çıkarıma destek olmak üzere Risalet döneminde münafıkların lideri olarak maruf olan Abdullah b. Übey'in Peygamberimizce bazı seferlerden geri çevilmesini örnek göstermiştir.¹⁸²

Mâverdî *en-Nüket*'te bu yorumla ilgili bir telmihte bulunmamıştır. Daha ziyade fitne çıkmasına mahal vermemek için müşriklerle doğrudan savaşmanın gerekliliği ve Müslümanların savaşı başlatan taraf olmamalarını Mücahid'in görüşüne atıfla zikretmiştir.¹⁸³

Mâtürîdî'ye göre ise bu ayet, kâfirlerle Müslüman oluncaya kadar savaşmayı emreder. Her ne kadar savaş arzu edilen bir durum olmasa da biz onlarla Müslüman olmaları için savaşırız. İslam'a girmeyi reddetmedikleri müddetçe onları öldürmeyiz. Şayet onları İslam'ı reddetmeleri karşısında öldürmez isek asla Müslüman olmayacaklardır. Dolayısıyla öldürülmeleri ile fitneyi bertaraf etmek mümkün olacaktır. Ayetin tefsirinde bu anlayışın uzantısı olarak yeryüzünün şirkten temizlenmesi için onlarla savaşmak gerekmektedir.¹⁸⁴

Mâverdî devlet sisteminin bir parçası olması ve bu sistemin aksamadan yürümesi için ayete, ordu disiplini açısından yaklaşmıştır. Halife veya ordu komutanı insiyatif

---

¹⁸¹ Bakara 2/193: "Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır."

¹⁸² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 45.

¹⁸³ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/251.

¹⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/66-67.

almalı ve Peygamberimizin uygulamasında olduğu gibi zararlı ve şüpheli kimseleri ordudan uzaklaştırmalıdır.

Mâtürîdî ise ayeti kâfirlerin şerrinden korunmak, şirke son vermek ve İslam'ın yayılmasına hizmet etmek için savaşılmaması gerektiği şeklinde tefsir eder. Abbâsî devletinin Çin, Hindistan ve Rumlar gibi müslüman olmayan ülkeler ile sınır olması ve zaman zaman bu ülkelerin tacizlerine maruz kalması karşısında Mâtürîdî halkı teyakkuzda tutmak için onları motive etmiştir.

Mâverdî, ordunun yönetimi bağlamında özellikle iç ihtilafların önlenmesini de önemsemiştir. Bunun için Enfal Suresi 46. ayeti¹⁸⁵ zikreder. Ordu komutanını özellikle kendisine muhalif olanlar hususunda uyarır ve objektif olmasını tavsiye eder. Zira ordunun birlik ve beraberliğinin korunması bir zorunluluktur. Peygamberimiz de İslam toplumu güçlenip, hakkını savunabilecek konuma gelinceye kadar münafıklara yönelik tavırlarında zahire göre hükmetmiş ve davranmıştır. Ayette geçen “rîh” kelimesinin tefsiri ile ilgili olarak devlet ve kuvvet anlamlarını tercih eder.¹⁸⁶ *en-Nüket*'te de ayette geçen “feşel” kelimesini korku ile izah eder ve yine ihtilaf durumunda ortaya çıkacak bir tehdit olarak ifade edilen “rih” kelimesini *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de verdiği “devlet”, “kuvvet” anlamlarına ek olarak Allah'ın yardımı halinde gelen rüzgâr ve heybet anlamlarıyla teyid etmiştir.¹⁸⁷

Mâtürîdî ise ayetle ilgili “tenazu” yapılmamasını yani savaşa müteallik konularda Peygamberle tartışmanın şeklinde anlar. Zira bu tartışmalar tefrikaya sürükler. Tefrika ise ümitsizliğe ve korkaklığa sevk eder. Böylece zafer kazanmak ve galip gelmek mümkün olmaz. Ya da “tenazu” müminler arasında buğza sebep olur. Böylece düşmanla savaşma motivasyonu kaybedilir.

---

¹⁸⁵ Enfâl Sûresi 8/46: “Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”

¹⁸⁶ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 46.

¹⁸⁷ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/324.

Mâtürîdî “rih” kelimesi ile ilgili “rih’in kaybolması” ifadesini Allah’ın yardımı, devlet ve kuvvetin kaybolması şeklinde anlamıştır. İbn Abbas’tan gelen şu rivayeti de bu manaya delalet için tercih etmiştir: “Bana sabâ rüzgârıyla yardım edildi, Âd kavmi de sam yeli ile helak edildi.”¹⁸⁸ Yine bir başka delil olarak Ahzab Suresi 9. ayeti¹⁸⁹ zikretmiştir.¹⁹⁰

Mâverdî, bir ordu içerisinde oluşabilecek görüş ayrılıkları karşısında ordu komutanına izleyebileceği yolu göstermektedir. Zira iyi yönetilemeyen böyle bir problem idari zafiyete hatta devletin elden çıkmasına kadar varan sonuçları olabilir. Tefsirinde ise lügat yönüne ağırlık vermektedir. Kaldı ki anlam itibarıyla *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*’deki yorumuna yakındır. Mâtürîdî de Peygamberimizin şahsında halife ve devlet ricaliyle niza edilmemesi, halkın kendi arasında tartışmaktan ve ihtilaftan uzak durmalarını tavsiye etmektedir. Zira niza ve tartışma tefrikaya sebep olacak, tefrika ise bir ülkenin tarihten silinmesine kadar varabilecektir.

Mâverdî ordunun manevi olarak yönetiminin önemi üzerinde bir başka ayeti daha zikreder. O da Enfâl Sûresi 43. ayettir.¹⁹¹ Zira bu ayette ifade edildiğine göre Allah, müminlerin maneviyatını onların gözünde düşmanı küçük göstererek yükseltmiştir. Mâverdî bu ayeti, ordunun maneviyatının yüksek tutulması, savaşta onların öz güvenlerini artıracak, daha cesur ve atak davranmalarına vesile olacak psikolojik havayı oluşturmanın komutanın sorumluluğunda olduğuna işaret olmak üzere zikreder.¹⁹²

en-Nüket’te ise bu hususu biraz daha genişletir ve yardımın nasıl gerçekleştiğine dair iki görüş zikreder. Buna göre Allah’ın, Hz. Peygamber’e uykuda iken müşriklerin

¹⁸⁸ Buhârî, “el-İstiska”, II, s. 33, (No.1035).

¹⁸⁹ Ahzâb 33/9: “Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”

¹⁹⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 5/232-233.

¹⁹¹ Enfâl 8/43: “hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”

¹⁹² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 53.

sayısını az göstermesi kinayedir. Kastedilen gözlerdir. Ya da genel kabul olarak Peygamberimize verilen bir uyku hali ile müşriklerin azlığı gösterilmiştir. Pek tabiidir ki Allah'ın, Peygamberine müşrikleri olduklarından daha az göstermesi Resulüne ve onun ümmetine bir lütfudur. Zira böylece düşman karşısında sebat etme ve düşmana karşı kararlı bir duruş ortaya koymalarına destek vermiştir. Aksi takdirde Allah'ın bir gerçeği olduğundan farklı göstermesi Allah hakkında tasavvur edilemez. Şayet Allah bu şekilde bir yardımda bulunmasaydı müminlerin ihtilafa (feşel) düşerlerdi şeklinde yorumlamış ve Allah onları dağılmaktan, korkaklıktan ve yenilgiden kurtardı demiştir.¹⁹³

Mâtürîdî'ye göre ise ayette geçen “uyku” gerçek manada uyku olup yakaza halindedir. Allah Peygamberine uykusunda düşmanı sayıca az göstermiştir. Mâtürîdî bunu desteklemek için bir rivayete atıfta bulunur: “Gözüm uyur, ancak kalbim uyumaz.” Savaş meydanında Müslüman askerlerin gözünde düşman az gösterilmiştir. Hatta Abdullah İbn Mesud, Bedir'de Müslümanların yaşamış olduğu bu tecrübeyi paylaşmıştır. Buna göre bin kişilik düşman ordusu Müslümanların gözünde yetmiş veya yüz kişi olarak gösterilmiştir.¹⁹⁴

3.5. Savaş Yönetimi

Mâverdî, emîr olan kişinin yetkilerini de siyasetnâmesinde farklı boyutlarıyla işlemiştir. Bu meyanda kullandığı ayetlerden biri Tevbe Suresinin 2. ayetidir.¹⁹⁵ Mâverdî bu ayetle, sultâna savaşın yapılıp yapılmaması veya ateşkesle ilgili tasarruf yetkisi verildiğini düşünmüştür. Fakat bunun dört ayla sınırlı olduğunu ayetin lafzından hareketle tercih eder.¹⁹⁶ Müşrikler için sunulan imkânın yani dört ay daha yeryüzünde dolaşmalarına izin verilmesinin mahiyetini ise *en-Nüket*'de izah eder. Bunu, ivedi

---

¹⁹³ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/323.

¹⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/227.

¹⁹⁵ Tevbe 9/2: “Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.”

¹⁹⁶ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 65.

ihtiyaçların karşılanması yahut istedikleri yerlere yolculuk etmeleri şeklinde yorumlar. Ardından mezkûr mühletin miktarı ve muhataplarına dair yorumlamalarda bulunur. Tevbe 5. ayeti de¹⁹⁷ zikrederek burada muhatabın özellikle müşrikler olduğunu tespit eder. Detaylarda ise dört aylık mühletin bütün müşrikleri yahut henüz Hz. Peygamber'den ahit ve eman almamış olanları kapsadığını dile getirir. Bu süre Kurban Bayramının birinci günü başlamakta olup Şevval, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayı ile sınırlıdır.¹⁹⁸

Mâtürîdî ayetin tefsirinde Mâverdî'nin söylediklerinden farklı olarak bir tafsilat verir. Buna göre ayet, dört aydan daha az bir emân mühletine sahip olanlar veya anlaşmayı bozma alışkanlığı olan müşrikler hakkında inmiştir. Onlara dört ay mühlet verilip akabinde onlarla savaşılması emredilmiştir. Zira Mâtürîdî'nin “kendi görüşüm” şeklinde vurguladığı üzere vefasızlık gösterenler gereken karşılığı görmelidir.¹⁹⁹

Mâverdî, siyasetnâmesinde ele aldığı konulardan biri de savaşın seyrine göre savaş meydanından ayrılırken geride kalan atların itlaf edilmesi meselesidir. Enfal Suresi 60.²⁰⁰ ayeti zikrederek savaşta askerîn atını öldürmesini doğru bulmamaktadır. Savaşta düşmana karşı kullanılmak üzere yetiştirilmesi emredilen en önemli savaş gücü atın itlaf edilmesi, ayetin hükmü gereğince uygun değildir. Ancak Mûte savaşında Cafer b. Ebû Talib'in atını öldürmesi istisnai bir örnek olarak zikredilir. Zira savaş, Müslümanların aleyhine gelişmiştir. Atın düşman eline geçerek Müslümanlar aleyhine bir silaha dönüşmemesi için Cafer böyle davranmıştır. Bu durumda atın öldürülmesi de mübah görülmüştür.²⁰¹ Mâverdî bu konuya *en-Nüket*'de değinmediği gibi Mâtürîdî de yer vermemiştir.

¹⁹⁷ Tevbe 9/5: “Haram aylar çıkınca Bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

¹⁹⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/337.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/293.

²⁰⁰ Enfâl 8/60: “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”

²⁰¹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 52.

Savaş yönetimi başlığı altında yer verebileceğimiz bir diğer konu ise kuşatma hukukuna dairdir. Mâverdî bu bağlamda Haşr Suresi 5. ayete²⁰² referans yapmıştır. Bu ayetten hareketle Mâverdî mancınıklar kurmanın cevazına işaret eder. Nitekim Taif kuşatmasında bu olmuştu. Ayet, düşmanın zayıflatılması ve savaş olmaksızın teslim olmasını sağlaması halinde hurma ağaçlarının kesilmesine izin vermiştir. Aksi halde bu doğru olmaz. Hz. Peygamber, Tâif ahalisinin koruk üzüm ağaçlarını kesmiş ve onları teslim olmaya zorlamıştır. Benî Nadir savaşında da Peygamberimiz “*asfar*” türündeki hurma ağaçlarının kesilmesini emretmişti. Benî Nadir bu duruma çok üzölmüşler ve içlerinden Semak el-Yehudî, hüznünü bir şiirle dile getirmiştir. Peygamberimiz böyle yapınca sahabede bir hoşnutsuzluk oluşmuş ve “kestiğimiz ağaçlar için bize sevap, kesmediklerimiz için günah mı var?” Diye Hz. Peygamber’e sormuşlardır. Bunun üzerine mezkûr ayet nazil olmuştur.²⁰³ Mâverdî siyasetmanesinde zikrettiği hususları biraz daha tafsilatlı olarak tefsirinde işlemiştir. Yapılan itirazları, Hz. Ömer’in ağaçların kesilmesi ve yakılması konusundaki itirazlara desteğini, Hassan b. Sabit’in Semak el-Yehudî’ye cevabına yer verir. Ardından da bu tercihleri bir icthad olarak yorumlar.²⁰⁴

Mâtürîdî, ağaçları kesilmesi ile ilgili rivayetleri yeniden izah eder. Ona göre Müslümanların yapılan bu işle amacı maddî bir karşılık değildir. Bilakis gaye düşmanın boyun eğmesi veya Müslüman olmasıdır. Ağaçların kesilmesinin haramlığı sahiplerinin kanının helal veya haram olması ile ilgilidir. Böylece şayet onlar sürgün edilirse geri dönme ihtimalleri de ortadan kalkacaktır. Buradaki mesele tamamen Yahudilerin ileri gelenlerinin durumu ile sınırlıdır.²⁰⁵

Mâverdî savaşta düşman beldesi muhasara edildiğinde uygulanacak abluka ahkâmı konusunda ordu komutanına geniş bir imtiyaz hakkı vermiştir. Hz. Peygamber’in

---

²⁰² Haşr 59/5: “(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.”

²⁰³ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 66.

²⁰⁴ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/502.

²⁰⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/583.

uygulamasının Kur'an ile onaylandığına işaret etmiştir. Bunun da bir icthad olduğu tespitiyle meselenin nasıl anlaşılması gerektiğini tespit etmiştir.

3.6. Şehitler

Mâverdî'nin istişhad etitği ayetlerden biri de şehitlerle ilgilidir. Âl-i İmrân Sûresi 145. ayetle²⁰⁶ şehidlerin durumunu ve Müslümanların sorumluluklarını gündeme getirmiştir. Cihadın dünyada ve ahirette mutlaka karşılıkları vardır. Mâverdî, ganimeti cihadın dünyadaki bir karşılığı olarak görür. Ahiret sevabı da ayette zikredilmiştir. Şehitlik özellikle cihadın kıtal türünde savaşın sonuçları bağlamında gündeme gelen bir meseledir. Bunun getirdiği bir hüznün de vardır. Bu vesileyle şehit yakınlarının Allah'ın vaat ettiği müjdelere ile teskin edilmesi önemli görülmüştür. Devlet de ganimet mallarından şehitlerin haklarını fazlasıyla vermelidir.²⁰⁷

Mâverdî *en-Nüket*'te ayetin özellikle "kim dünya hayatını isterse" şeklinde tercüme edilen kısmının yorumunda manayı genişletmiştir. Dünya hayatını istemek kıtal zamanında ganimet malına hevet etmek anlamına gelmektedir. Yine bir başka yorumla savaşa katılmayıp geride kalarak dünya hayatını tercih etmek demektir.²⁰⁸ Mâtürîdî ise ayeti kısaca tefsir etmiştir. "Her kim iyi amelleri karşılığında dünyalık isterse kendisine verilir. Her kim salih amelleri ve iyilikleri karşılığında ahireti gaye edinirse ona verilir" demiştir.²⁰⁹

Mâverdî, bu ayetle bağlantılı devletin şehitlere karşı vazifelerini de hatırlatır. Şehit ailelerine sahip çıkılmalıdır. Özellikle bunu yaparken cihada teşvik eden bir dil kullanmaya özen gösterir. Şehitlerin manevi mertebelerini Âl-i İmrân Sûresi 169.

---

²⁰⁶ Âl-i İmrân Sûresi 145: Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.

²⁰⁷ Mâverdî, *el-Ahkam*, 53.

²⁰⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/428.

²⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/500.

ayeti²¹⁰ zikrederek teyid eder. Zira şehitler şehadetle birlikte artık diri olarak tanımlanmıştır. Bu dirilik ahiret hayatına mütealliktir. Cumhuriyetin dünya ile ilişkilendirdiği genel kanaate de yer verilmiştir.²¹¹ *en-Nüket*'te diriliğin mahiyetinin Allah katında olduğu kaydını düşmüştür.²¹²

Mâtürîdî ise ayetin nüzul sebebine işaret eder. Bedir ve Uhud şehitlerine işaretle şehitler diridir der. Amellerinin karşılığını göreceklidir. Bu yönüyle Müslümanların şehitleri diri iken kâfirlerin kayıpları ölüdürler.²¹³ Mâtürîdî, Bakara Suresi 154. ayeti de²¹⁴ beraberinde zikretmiştir.

Bu hususların bir siyasetnamede ele alınması hen yöneticiler hem de toplum için son derece önemlidir. Zira devlet var olmak için güce ihtiyaç duymaktadır. Gücün insan kaynağı ise zaman zaman kaybedilebilmektedir. Bunun oluşturacağı sosyolojik ve psikolojik ağırlığı hafifletecek en önemli husus insanın değerli bir amaç uğruna bir şeyleri kaybettiğini bilmesidir.

3.7. Esirler

Ganimetler gibi esirler de savaşın sonuçlarındandır. Mâverdî bu konuda yöneticilere usul koymakta ve seçenekler sunmaktadır. Bununla ilgili iki ayetle istişhad etmiştir. Bunlardan birinci Enfal Suresi 70. ayettir.²¹⁵ Mâverdî ayetin Bedir esirleri arasında yer alan Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmuttalip hakkında nazil olduğunu ifade eder. Bunun üzerinden seçenekler oluşturur. Malum olduğu üzere Hz. Peygamber, Bedir'de esir olarak amcası gelince kendisini ve iki yeğeni ile halîfinin

²¹⁰ Âl-İ İmrân 3/169: Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.

²¹¹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 67.

²¹² Mâverdî, *en-Nüket*, 1/436.

²¹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/529.

²¹⁴ Bakara Suresi 2/154: Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.

²¹⁵ Enfal 8/70: Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

fidyelerini ödemesini söyledi. Abbas ise aslında Müslüman olduğunu ancak insanların onu istemediğini söyleyince Peygamberimiz ondan Müslüman olduğunu ilan etmesini istedi. Allah'ın bunu karşılıksız bırakmayacağını söyledi. Abbas da kendisini yüz ükiyye, diğerlerinin her birini 40'ar ukiyye karşılığında serbest kalmalarını sağladı. Bunun üzerine Abbas hakkında bu ayet nazil olmuştu.²¹⁶ *en-Nüket*'te bu konuya çok kısa yer verir. Mâtürîdî de bu konuda Hz. Peygamberin fidye talebine işaret etmekle yetinir.

Savaşta ele geçen esirler ve onlar hakkında verilecek kararlar savaş stratejisinin önemli ayaklarından biridir. Mâverdî Bedir esirleri hakkında Peygamberimizin izlediği metot ve yaşadığı çekinceleri ve tereddütleri zikretmektedir. Ancak Peygamberler tarihinden verdiği örneklerle Peygamberimizin esirler hakkındaki tercihini desteklemektedir. Halife şayet benzer bir durum ile karşılaşarsa esirler hakkında devletin maddi ve manevi çıkarlar elde etmesi söz konusu ise dedikodulara aldırmaksızın kararlı bir tutum ortaya koyabilecektir. Mâverdî ve Mâtürîdî tefsirlerinde ayetin nüzul sebebine işaret etmişler, savaş hukukuna dair bir yorumda bulunmamışlardır.

Malum olduğu üzere Bedir örneği bu konudaki tartışmalara ışık tutacak mahiyettedir. Peygamberimiz sayıları 44 olan Bedir esirlerini toplamıştı. Sahabesiyle esirlerin durumunu istişare etmişti. Hz. Ömer, esirlerin Peygamberimize ve Müslümanlara yaptıkları eziyetleri hatırlatıp öldürülmeleri fikrini öne sürdü. Hz. Ebû Bekir ise esirlerin Peygamberin kabilesi Kureyş'ten hatta Peygamberin akrabaları olduklarını, umulur ki onun sayesinde esirlerin İslam'ı seçerek cehennemden kurtulacaklarını söyledi. Ardından affedilmeleri yönündeki düşüncesini ortaya koydu. Peygamberimiz esirlerin hareketinden bir gün önce Medine'ye giderek insanların esirler hakkında ne düşündüklerini dinledi. Bir ortak karar yoktu. Kimi Hz. Ömer gibi kimi de Hz. Ebû Bekir gibi düşünüyordu. Peygamberimiz sahabenin karşısına çıkarak bir istişarede daha bulundu. Bu iki görüş hakkında ne düşündüklerini Peygamberlerin

---

²¹⁶ Mâverdî, *el-Ahkam*, 57.

Kur'an'daki kıssalarından örnekler vererek sordu; Hz Nuh; "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!" demişti.²¹⁷ Hz.Musa: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine dünya hayatında nice zinet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler." demişti.²¹⁸ Hz. İsa; "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin." demişti.²¹⁹ Hz. İbrahim; "Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin."²²⁰ Demişti. Ayetlerdeki iki farklı yaklaşıma işaret ettikten sonra Peygamberimiz, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmalarını ya da öldürülmeleri arasında iki seçenek ortaya koydu.²²¹ Sonra esirlerin her biri için dört bin dirhem bedel tespit edilip serbest bırakılmışlardır.

Mâverdî'nin esirlerle ilgili seçenekler bağlamında gündeme getirdiği diğer ayet ise Muhammed Sûresi 4. ayettir.²²² Buna göre esirlere yönelik dört uygulama olabilir. Öldürülmeleri, köleleştirilip köle ahkâmına göre yaşamaları, fidye karşılığında serbest bırakılmaları ve şükran ve minnet duymaları için karşılıksız serbest bırakılmaları. Nitekim Peygamberimiz, Sümame b. Esâl'ı serbest bırakmıştır. Bedir esirlerinin bir kısmı hakkında ise fidye uygulamıştır.²²³

---

²¹⁷ Nûh Sûresi 71/26.

²¹⁸ Yûnus Sûresi 10/88.

²¹⁹ Mâide Sûresi 5/118.

²²⁰ İbrâhîm Sûresi 14/36.

²²¹ İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî (597) *el-Muntazam fi Tevârihi'l-muluk ve'l-ümem*, thk. Süheyl Zekkar, 2. bs. Beyrut: Daru'l-fikr, 1995, 3/124.

²²² Muhammed Sûresi 47/4: (Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarımızı vurun. Nihayet onları çöktürüp etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarımızı esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allahdileseydi onlardan öc alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.

²²³ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 64.

Mâverdí, *en-Nüket*'te siyasetnâmesinden farklı bir bilgiye yer vermemiştir.²²⁴ Mâtürîdî ise ayetle ilgili kâfirlerle karşılaştığında onların boyunlarının vurulması şeklindeki ayeti, savaşta düşmana galip gelecek şekilde savaşılmalıdır şeklinde anlamıştır. Bu da onların Fidyeeye gelince Ebû Hanifeye ait bir görüşü esas alarak esirler, mal ve Müslümanlardan esir düşmüş olanların kurtarılması amacıyla ya esirler ya bedelli yahut bedelsiz salıverilmeleri kanaatini izhar eder. Esirlerin öldürülmesi yönündeki kanaatlere karşı²²⁵ Tevbe 5. ayetteki hüküm ile²²⁶ çelişmediğini ifade etmek için Bedir örneğini zikretmiştir. Ana sebep harbin son bulmasıdır.²²⁷

Netice itibariyle, Mâverdí, savaş esirlerinin akıbetleri ve haklarında verilecek kararlar ile ilgili olarak halifenin veya emîrin önündeki seçenekleri sunmaktadır. Bedir'de görüldüğü üzere esirler hakkında halifeye/emîre meşru bir yetki tanınmıştır.

Mâtürîdî tefsirinde esirler konusuna geniş yer vermiştir. Esirlerin öldürülmelerini tercih etmemektedir. “Bizim görüşümüz” diyerek esirlerin takas usulüyle serbest bırakılmalarını ön görmektedir. Mâtürîdî, bu yöntemin toplumun maslahatına daha uygun olduğu görüşündedir.

Mâverdí'nin esirler hususunda işaret ettiği ayetlerden biri de Hz. Peygamber'in düşman tamamen etkisizleştirilmeden Bedir'de alınan esirler nedeniyle uyarısına işaret eden Enfal Suresi 67 ve 68. ayettir.²²⁸ Peygamberimiz Bedir esirleri karşılığında fidye almayı kabul etmişti. Allah bu ayeti kerime ile Peygamberini itâb etmiştir.²²⁹ Bu konuda *en-Nüket*'te ise farklı bir yorum görülmez.²³⁰

²²⁴ Mâverdí, *en-Nüket*, 5/292

²²⁵ فَأَمَّا مَنْ بَعْدَ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ

²²⁶ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَاحْصُرُواهُمْ “Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin”

²²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 9/266.

²²⁸ Enfâl Sûresi 8/67-68: Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir Peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (67) eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.

²²⁹ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Thk: Ahmet Şakir, Nşr: Müessesetü'r Risale, 2000, 14/71.

²³⁰ Mâverdí, *en-Nüket*, 2/332.

Mâtürîdî ise genel kanaatleri tekrar ettikten sonra Enfal Suresi 5 ve 6. ayete²³¹ işaret ederek uyarının Hz. Peygamberle cebelleşen sahabeye yönelik olduğunu kaydeder. Yani, Allah'ın sizi her iki taifeden birine galip kılacağına dair vaadi olmasaydı, Peygamber ile tartışmanızdan dolayı şiddetli bir azaba uğrayacaktınız.²³² Bu tefsir ile o, Hz. Peygamber'e yönelik itab fikrini alternatif bir yorumla kenarda bırakmıştır.

3.8. Savaş Sonrası Hüküm: Gayrimüslimler Haram Bölgesine Giremez

Hz. Peygamber'in Risalet hayatı boyunca en büyük mücadeleyi müşriklere karşı verdiği malumdur. Müşrikler, özellikle de Mekkeli Müşrikler, Allah Resulünü ve Müslümanları Mekke'den çıkmaya mecbur bırakmışlardır. Hicret böyle bir zemin üzerinde gerçekleşmiştir. Müslümanları hicrete mecbur bırakan Mekkeli müşriklerin fetihten sonra ve İslam güvene kavuştuktan sonra artık Mekke'de yaşama haklarını kaybettikleri de aşîkârdır. Mâverdî işte bu süreçlerden bir sonuca ulaşmış ve Müşriklerin Harem bölgesinde yaşamalarının mümkün olamayacağını ifade bağlamında Tevbe Suresi 28. ayete²³³ yer vermiştir.

Mâverdî Tevbe 28. ayet gereği Şâfiî geleneğinin görüşüne atıfta bulunarak zimmi ve muahed olanların herhangi bir şekilde harem bölgesinden geçmelerine müsaade edilemeyeceğini belirtmiştir. Ebû Hanife'nin yerleşmemek kaydıyla mümkündür görüşünü de eleştirmiştir. Mâverdî'ye göre Harem bölgesine giren bir müşrik tazir ile tecziye edilir ve oradan çıkarılır. Hareme girip Müslüman olacağını söylese önce Müslüman olması istenir. Ölmüş ise ancak Hill bölgesine defnedilir. Ancak sair

---

²³¹ Enfal 8/5-6: Nasıl ki, rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü'minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.

²³² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/258.

²³³ Tevbe Süresi 9/28: Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, mescid-i haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

mescitlere girmelerine müsaade edilir demiştir. İmam Malik ise hiçbir şekilde uygun görmez.²³⁴

Mâverdî bu konuya tefsirinde hiç değinmemiştir.²³⁵ Mâtürîdî ise konuyla ilgili iki görüşe yer verir. Birinci görüşe göre Mescid-i Haram'ın içine girmeleri yasaktır. İkinci görüş ise yasağın sadece hac ve ibadet amacıyla sınırlı olduğu yönündedir. Bununla birlikte zimmiler ve köleler haccetmeyecek iseler ayetin yasağı kapsamında değildirler. Bu görüşe yönelik Hz. Ali'nin müşriklere yönelik Hz. Peygamber'in verdiği vazife çerçevesinde hitab ederken “müşrikler hareme giremez” ifadesini kullanmıştır şeklindeki itiraza yine Hz. Ali'nin konuyla ilgili bir başka beyanı delil getirilmiştir. Hz. Ali, “Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek” demiştir.²³⁶ Mâverdî bu hususlara siyasetnamesinde geniş yer verirken tefsirinde değinmemiştir.

3.9. Emin Belde Mekke

Mâverdî'nin siyasetnâmesinde yer verdiği ayetler bağlamında işaret ettiği bir diğer husus Fetih Suresi 24. ayetle ilgilidir.²³⁷ Allah bu ayette müşrikler karşısında Müslümanların başarısı ile Mekke'nin güvenli hale getirilmesine işaret etmiştir. Şüphesiz bu Allah'ın bir lütfudur. Mâverdî bu ayeti zikrederek Mekke'nin önemine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. İslam coğrafyasını Mekke, Hicaz ve diğerleri olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Ardından Mekke kelimesinin etimolojisini analiz etmiştir. Buna göre, “Mekke” kelimesi kemiğin iliğini sorarak çıkarıp yemek anlamına gelen bir fiil köküne sahiptir. Mekke fâciri fücürundan uzaklaştırır veya fâcirleri kendisinden çekip

---

²³⁴ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 188.

²³⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/350.

²³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/335.

²³⁷ Fetih Sûresi 49/24: O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.

uzaklaştırır, anlamındadır. Asmaî'de bu görüşü destekleyip bir beyit söyler:²³⁸ “Ey Mekke! faciri içinden sıyırıp çıkar, Müzhic²³⁹ ve Akkâ²⁴⁰ hariç.”²⁴¹

en-Nüket'te ise ayetin tarihi arka planına göndermelerde bulunur. Ayet Hudeybiye musalahasına işaret etmektedir. Batn-ı Mekke ifadesi Hudeybiye'ye veya Mekke yakınlarında bir yere delalet etmektedir.²⁴² Mâtürîdî de Batn-ı Mekke tabiri üzerinde durur ve bunu Mekke'nin merkezi olarak yorumlar. Zira Mekke fethedildiğinde Müslümanlar şehrin merkezinde, müşrikler ise evlerine çekilmişlerdi. Mâtürîdî bu ifadenin Harem bölgesini de ifade edebileceğini söylemiştir.²⁴³

Mâverdî, Mekke'den bahsedince onun Kur'an'da farklı isimlerle de anılması münasebetiyle Bekke ve Ümmü'l-Kura isimlerinin geçtiği ayetlere yer vermiştir. Âl-i İmrân Sûresi (96). ayete²⁴⁴ Bekke isminin geçmesi nedeniyle işaret etmiştir. Buna göre Bekke isminin Mekke şehrinin diğer adlarından biri olduğunu belirtmiştir. Dünyanın her tarafından ilgi olması ve izdiham nedeniyle bu ismi almıştır. İki kelimenin kaynağı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları ikisinde aynı kelime olduğu, Arabın bazan baştaki mim harfini bâ olarak değiştirdiğini ifade etmiştir. Mücahit bunlardandır. Bazı âlimler ise lafız farklılığının mana ve müsemma farklılığı anlamına geldiğini ifade etmişler, ancak onlarda anlam konusunda iki görüşe ayrılmışlardır. Buna göre ilki; Mekke, beldenin tamamının adı, Bekke ise Kâbe'nin adıdır. İkincisi ise Mekke haram bölgesinin adı, Bekke Mescidin adıdır.

²³⁸ يَا مَكَّةُ الْفَاجِرِ مَكِّي مَكَّا ... وَلَا تَمَكِّي مُدَجَّجًا وَعَكَّا

²³⁹ Müzhic: Bir Yemen kabilesinin büyüğü Müzhic b. Yuhâbir b. Malik Kehlân b. Sebe; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cemheratü ensâbi'l-Arab*, Tah. Grup, Nşr: Daru'l Kutubi'l-ilmîyye. Beyrut 1983, 1/405.

²⁴⁰ Akkâ: Akk Kabilesi, Akk b. Ed-Dibs b. Adnan'a Dayanır.; bk. İbn Hazm *Cemhere*, 1/375.

²⁴¹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 178.

²⁴² Mâverdî, *en-Nüket*, 5/318.

²⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/309.

²⁴⁴ Âl-i İmrân Sûresi 3/96: Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de (Bekke), Âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir.

Ümmü-l Kur'an ismi ise Allah'ın yücelttiği, müslümanlara kible olarak tayin ettiği Kâbe'den dolayı verilmiştir. Bu manada Allah, Mekke'yi şehirlerin anası olarak nitelendirmiştir. Şûrâ Sûresi 7. ayette²⁴⁵ bu ifade edilir.

Âl-i İmran 96. ayette ifade edilen yeryüzündeki ilk bina Ka'be'dir. Mâverdî ayette geçen Mekke'nin mübarek kılınmasını yapılan işe bağlamıştır. Yine ilgili ayetin anlaşılması bağlamında bir sonraki ayet olan Âl-i İmrân Sûresi 97'yi²⁴⁶ de zikrederek Allah'ın orada bulunduğunu ifade ettiği ayatı (ayetler) izah etmiştir. Ona göre âyât denilen Makam-ı İbrahim'dir. Yine güven vermesi, heybetli duruşu kuşların onun üzerinden geçmemesi, haddi aşanlara Fil hadisesinde olduğu ceza verilmesi, cahiliye Araplarının ona olan sevgisi ve kan davalıların bile orada birbirine ilişmemesi bu bağlamda zikredilmiştir.

Mâverdî bu konu bağlamında Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşasına işaret eden Bakara Sûresi 127. ayete de²⁴⁷ yer vermiştir. Bu çabanın Allah tarafından kabul edilmesi için duada bulunmaları, beytin inşasının Allah'ın emri ile gerçekleştiğini gösterir. Kâbe ismi, binanın yüksekliği nedeniyle tesmiye edilmiştir.²⁴⁸

Mâverdî, *en-Nüket*'de ise Kâbe'nin yeryüzünde ilk bina olması konusunda farklı görüşlere işaret etmeyi ihmal etmemiştir.²⁴⁹ Mâtürîdî ise, aynı minval üzere Ka'benin ilk ev olması ile ilgili görüşleri zikretmiştir. Bekke ile Mekke arasında bir ayırım yapılmış Bekke'nin ilk ev, Mekke'nin ise ilk mescid olduğu görüşü izhar edilmiştir. Bekke'nin yaratılan ilk kara parçası olduğu ve kelimenin "buk'a" kelimesinden geldiği ifade edilmiştir. Yeryüzü Bekke'den yayılmıştır. Bir rivayete göre Hz. Âdem hac yapmakla

---

²⁴⁵ Şûrâ Sûresi 42/7: Böylece biz sana arapça bir Kur'an vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasin. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasin. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.

²⁴⁶ Bakara 2/127: Onda apaçık deliller (âyât), Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur.

²⁴⁷ Bakara Sûresi 2/127; Hani İbrahim, İsmail ile evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı.

²⁴⁸ Mâverdî, *el-Ahkam*, 179.

²⁴⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/411.

emrolduğunda Cibril ona, “Melekler senden iki bin yıl önce hac yaptılar.” demiştir. Yine bir başka rivayete göre “Bekke” Kâbe’nin üzerinde bulunduğu yer, Mekke şehrin kalan tarafının adıdır.²⁵⁰

B. ADALET

Mâverdî’nin Siyasetnâmesinde kullandığı ayetlerin önemli bir kısmı da adalet başlığı altında toplanabilir. Mâverdî bu başlık altında, öncelikle kadı tayinindeki şartları ele almış ve son olarak da eşitlik ve adalet ilkesi üzerine yorumlarda bulunup ayetlerden şahitler getirmiştir.

1. Kadı Olacak Kişide Aranılan Şartları

Mâverdî kadıda aranılan şartları iki başlıkta tasnif edebileceğimiz bir zemin üzerinden tartışmıştır. Bu çerçevede kadı olacak kişinin erkek olması ve Müslüman olması hususu ayetler çerçevesinde müzakere edilmiştir.

Mâverdî kadı olacak kişinin erkek olmasını Nisâ Sûresi 34. ayet²⁵¹ üzerinden temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre kadı erkek olmalıdır. Buluş ve erkekliğinin olması da bunun tamamlayıcısıdır. Onun nazarında, buluşa ermemiş olanın henüz mükellef olmadığı ve kendisi hakkındaki kararları nâfiz olmadığından başkaları hakkındaki kararları geçerli olmaz. Kadın ise her ne kadar sözleri üzerine bazı hükümler câri olsa da velayetler bakımından eksik olması nedeniyle kadı olamaz. Ebû Hanife’ye göre kadınların şahitliğinin geçerli olduğu durumlarda hüküm vermesi caizdir.

²⁵⁰ Matürîdî, *Te’vilât*, 2/428.

²⁵¹ Nisâ Sûresi 4/34: Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi Kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.

İbn Cerir et-Taberi ise Mâverdî'ye göre şâz bir görüş ortaya koymuş ve kadınların hukukun her alanında hüküm verebileceğini söylemiştir. Mâverdî bu görüşü şiddetle reddederek yukarıdaki ayeti reddiye babından serdetmiştir. Ona göre erkeğin “kavvam” oluşu akıl ve görüş bakımındandır. Kadınların erkeklerin üzerinde kâim olmaları caiz değildir.²⁵²

en-Nüket'te ise “kavvam” ifadesi, erkekler kadınların başındadırlar şeklinde ifadelendirilmiştir. Onların tedibinde ve Allah'ın yüklediği sorumluluklar çerçevesinde ellerinden tutma sorumluluğu bakımından erkekler mesuldürler. Mâverdî, ayetin nüzul sebebi ile ilgili bir rivayete de²⁵³ işaret eder.²⁵⁴ Bu rivayete göre Hz. Peygamber'in verdiği karar tashih edilip erken karar vermemesi, Tâhâ Sûresi 114. ayet²⁵⁵ ile talep edilmiştir.²⁵⁶

Mâtürîdî ise bu ayet bağlamında hüküm verme makamında olan hâkimin erkek olmasına dair hiçbir imada daha bulunmaz. Bu konunun sadece karı koca arasındaki bir durumu ifade ettiğini, ayetin ikinci gerekçe cümlesindeki “Mallarından harcadıkları için” kısmına işaretle dile getirir. Ardından erkeklerin kadınlar üzerinde kavvam olması meselesini izah eder. Ona göre “kavvam” kelimesi yaratılış bakımından üstünlüğe işaret etmektedir. Örneğin erkeğin zanaat ve ticarete mahir olması, şehirler, beldeler arasında rahatça dolaşabilmesi, kadınların ise böyle bir imkânının olmaması ile ilgilidir. Kadınların, kendi ihtiyaçlarını gidermek için, alışveriş yapmaları da caizdir.

İbn Abbas, Kavvam kelimesini kocanın kadın üzerinde emir olması olarak tefsir etmiş ve kadının Allah'ın emrettiği hususlarda kocasına itaat etmesi olarak izah getirmiştir. Mâtürîdî ayetin kocasının tokat attığı kadının Peygamberimize gelerek şikâyette bulunmasını zikreder ve ayetin nüzul sebebi olarak işaret eder. Bazıları ayette

---

²⁵² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 81.

²⁵³ Ensardan bir adam eşini tokatladı. O da kısas talebiyle başvurdu. Allah Resulü de aralarında kısasa hükmetti. Bunun üzerine ayet indi.

²⁵⁴ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/480.

²⁵⁵ Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme.

²⁵⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/480.

ifade edilen “kavvam” ile erkeğin kadından akıl ve mirastaki payı itibariyle üstün olduğunu zikretmiştir.²⁵⁷

Mâverdî'nin kadı olarak atanacak kişide aranan şartlar bağlamında zikrettiği bir diğer husus ilgili kişinin müslülaman olmasıdır. Bu bağlamda kâfirlere Müminler aleyhinde bir yol, imkân verilmediğini ifade eden Nisâ Sûresi 141. ayeti²⁵⁸ zikreder. Kâfirin, müslümanların da kâfirlerin de başına kadı olarak tayini caiz değildir. Ebû Hanife'ye göre kâfirin kendi dininden olanlara kadı olarak atanması caizdir. Her ne kadar vulatın örfünde kâfirin reis, başkan olarak atanmaları var ise de bu atama hükmetme ve hukuki kararlar verme babından değildir. Verdiği hükümler de hakkında hüküm verilenlerin kadıya olan bağlılıklarından dolayı olup, kadının onları bağlayıcılığından değildir.²⁵⁹ Mâverdî kadılık makamına atanamayacak kişiler bağlamında ayetin ilk elden anlamı içinde olmayan bir yorumu siyasetnamesine almıştır demek mümkündür.

Mâverdî, en *en-Nüket*'te ise “kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.” ayetinin tevilinde iki anlama işaret eder. Bunlardan biri hüccet yani delil vermeyecektir anlamındadır. Diğerisi ise Ahirette bir yol vermeyecek demektir.²⁶⁰ Dolayısıyla ayetle bir makama atanma arasında ilişki kurmadığı gibi kadılık meselesine de işaret etmemiştir. Mâtürîdî açısından Mâverdî'nin hüccet ve ahirette bir yol verilmeyecektir yorumuna ek olarak Allah katındaki tartışmada onlara bir yol verilmeyecektir yorumu eklenmiştir.²⁶¹

2. Kadılık Görevine Talip Olmak

İnsan için makam ve mevki her zaman cazip olmuştur. Kadı atama babında yetki sahiplerinden ilgili makama atanmak için talepte bulunmak genelde hoş görülmemiştir.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/157, 158, 159.

²⁵⁸ Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, "biz sizinle beraber değil miydik?" derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, "size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.

²⁵⁹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 81.

²⁶⁰ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/537.

²⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/393.

Mâverdî, kişinin kadılık görevine talip olduğunu ifade ederek atanmak için çaba içine girmesinin caiz olmakla birlikte mekruh olduğu kanaatindedir. Bu hususta referans verdiği iki ayet vardır. Birincisi, kötü amaçlı olmamak kaydı ile dünya hayatının insana tahsis edilen bir nimet olduğuna işaret eden Kasas Sûresi 83. ayettir.²⁶² Diğerisi ise genelde bu konuda atıfta bulunulan ve delil olarak getirilen Hz. Yusuf'un hazineden sorumlu olmak isteğini yansıtan Yusuf Suresi 55. ayettir.²⁶³ Bu ayette Hz. Yusuf, firavundan kendisini hazinenin başına getirmesini şahsî meziyetlerini sayarak istemektedir.

Hz. Yusuf'un bu cümlesi kendini övme ve tezkiye etme bağlamından çıkarak, bir sebebe bağlı olarak o anda gerektiği için sarf edilmiş sözlerdir değerlendirmesiyle zâlim bir sultan tarafından bir göreve atanmanın caiz olup olmadığı tartışması ortaya çıkmıştır. Bazıları böyle bir atanmanın kabul edilmesinin zâlimleri baş edinme, onlara destek olma ve meşrulaştırma anlamına geleceği için uygun görmemişlerdir. Hz. Yusuf'un atanmasını ise o dönemdeki firavunun salih bir kimse olduğu veya Hz. Yusuf'un bu hususta firavunun fiillerine değil mülküne itibar ettiği ifade edilmiştir.²⁶⁴

Mâverdî'nin istişhad ettiği Kasas Suresi 83. ayetin *en-Nüket*'teki tefsirinde atama ve atanma ile ilgili bir ilgiye işaret etmemiştir. Ancak dünya hayatının insana tahsis edilmesi bağlamında konulan şartlar arasında büyüklenme ve fesat olmaması şartının detaylarını vermesi yönüyle önemlidir. Bu meyanda "uluv" kelimesinin insanlar üzerinde bir hegemonya oluşturmamak, fesad kelimesinin ise ahlaksızlık olarak izah edilmesi dikkat çekici bulunmuştur. Bir makama gelip gereğine riayet edenler için ise şüphesiz ahiret boyutunda mükâfatlar da zikredilmiştir.²⁶⁵ Mâtürîdî ise konuyla ilgili bir bağlantıya işaret etmemekle birlikte ayetin yeryüzünde büyüklük taslamayıp fesat çıkarmayanlar

---

²⁶² Kasas Sûresi 28/83: İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.

²⁶³ Yusuf Suresi 12/55: "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim"

²⁶⁴ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 92.

²⁶⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, 4/271.

için vadedilen nimetlere vurgu yapmıştır.²⁶⁶ Ancak Mâverdî'in kullandığı bağlama dair bir ilişki kurmamıştır.

3. Adil Olmak

Adâlet başlığı altında Mâverdî'nin kadı tayinindeki usul ve şartlara dair ayetler bağlamındaki görüşlerini tespit ettikten sonra onun işlediği konulara referans olarak işlediği husus, hâkimlerin vereceği kararlarda adalet ilkesine riayet edilmesidir. Bu meyanda onun adalette muhataplara karşı kanun önünde eşitlik ilkesi, müşriklere iltimas gösterilmemesi ve ganimet dağıtılmasında adil olunması işlenmiştir.

Adil olunması ile ilgili Mâverdî, daha önce de geçmiş olan Hz. Davud'un hilafetini konu edinen ve hakça hüküm verme emriyle muhatap kılınmasını hikâye eden Sâd Sûresi 26. ayettir.²⁶⁷

Mâverdî'ye göre bir kadı, ya genel bir yetki ile ya da özel bir yetki ile atanır. Umumi yetki ile atanmış ise gözetmesi ve riayet etmesi gereken hususlardan biri hakkaniyet ilkesine uymasındır. Yani güçlü ile zayıf, itibarlı ile gariban arsında adil davranır. Hak sahibinin kusurlarından, haksızın dalkavukluğundan dolayı nefesine uymamalıdır. Yukarıda zikredilen ayet, bunu emretmektedir. Mâverdî bu konuda Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eşarî'ye yazdığı ve adalet ilkesine dair tespitlerin yer aldığı mektuba da atıfta bulunur.²⁶⁸

Mâverdî, *en-Nüket*'te bu konuyu detaylandırır. Ayette geçen "hak ile hüküm ver"²⁶⁹ emrinin adaleti ve Allaha karşı sorumlulukla ilgili olduğunu tespit eder. "Hevaya tabi olma" emri ise sevdiklerine meyledip zulme karar verme veya nefse hoş gelen bir

²⁶⁶ Matürîdî, *Te'vilât*, 8/203.

²⁶⁷ Sâd Sûresi 38/26: Ona dedik i: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."

²⁶⁸ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 88, 89.

²⁶⁹ (فَاخْتَمَ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ)

şekilde hüküm verip hata yapmamayı kapsar. Bu da Allah'ın itaatinden çıkıp dininden sapmak anlamına gelir.²⁷⁰

Mâtürîdî ise ayette geçen uyarılardan hareketle Hz. Davud'un uyarıya konu hatalara düştüğü gibi bir durumun olmadığını tespit eder. Aksine bir Peygamber olarak adaletten ayrılmamıştır. Allah bu ayette Peygamberine ve müminlere açık ve net bir şekilde nasihatte bulunmaktadır. Buna göre Allah'ın kullar için hayır veya şer murâd etmesinde yegâne ölçü kulların Allah'a itaat etmeleri ve onun râzı olduğu işleri yapmalarıdır.²⁷¹

Mâverdî, adalet kavramını bir de savaş sonrası ele geçen ganimetlerin dağıtımında adil olmakla ilişkilendirmiştir. Âl-i İmrân Sûresi (161). ayet²⁷² ile de istişhad etmiştir. Ganimet dağıtımında kimi Müslümanların Allah Resülü'ne yönelik sorgulayıcı tavırları bu ayetin bir uyarı olarak inmesine neden olmuştur. Mâverdî, ayetin teviline Hz. Peygamber'in ashabını ganimet konusunda aldatmasının söz konusu olmayacağını ifade etmekle başlar. Ona göre sahabe de Allah Resülü'nü aldatmaz. Hz. Peygamber kendisine vahyedilen şeyleri herhangi bir kaygı ile yani sahabeden çekinerek veya onları kazanmak için gizlemez.²⁷³

en-Nüket'te konuyla bağlantılı "gull" kavramı üzerinde durur. Gull ganimetten çalmak anlamına geldiği gibi aldatmak anlamına da gelir.²⁷⁴ Mâverdî ayette geçen "gulûl" kelimesini daha geniş bir şekilde ele alarak tarihi arka planına dair atıflarda bulunur. Konu Bedir harbi sonrasında ele geçen ganimetlerle ilgili bir ithamdan kaynaklanmıştır.

---

²⁷⁰ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/90.

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/621.

²⁷² Hiçbir Peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.

²⁷³ Mâverdî, *el-Ahkam*, 59.

²⁷⁴ Cafer Acar, Risalet Döneminde Ganimet Ve Yağmacılık Bağlamında Üç Kavram -Nühbe-Gulûl-Seleb- *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 12/13, P. 1-16.

Hadisenin küçük seriyyelerde ele geçen ganimetlerle ilgili gündeme geldiği de bir kanaat olarak ortaya konmuştur.²⁷⁵

Mâtürîdî ise, “gulûl” kelimesini merkeze alarak yorumlarda bulunmuştur. Ne Hz. Peygmaber’in ne de diğer Peygamberlerin “gulûl” yapması sözkonusu olamaz. Rivayete göre, ganimet taksiminde “adil ol! Ya Muhammed!” denilmesi üzerine Ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber, risalet öncesi de emin bir insandı. Risalet sonrası böyle bir durumun olması imkânsızdır.²⁷⁶

Mâverdî’nin adalet başlığı altında yer verdiği konulardan biri de müşriklere iltimas geçilmemesi ile ilgilidir. Mümtehine Suresi 1. ayet²⁷⁷ bu bağlamda zikredilir. Ayette Allah, Müslümanların düşmanı veli edinmesini yasaklamış ve kimilerinin onlara meveddet gösterdiği tespitine yer verilmiştir. Mâverdî, ayetin Mekke’nin fethi için yapılan hazırlıkları Mekkelilere haber vermek üzere mektup yazan Hatıp b. Ebû Beltea hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber’in Mekke’yi kuşatma planını bir mektup yazarak Abdulmuttalipoğullarının Sare isimli bir cariyesi ile Mekkelilere göndermişti. Hz. Peygamber durumdan haberdar olunca Hz. Ali ve Zübeyr’i gönderip elçiyi yakalatmıştı. Mektup çıkarılınca Hz. Peygamber Hatıb’a, bu davranışının sebebini sormuştur. O da: Ey Allah’ın Resulü vallahi ben Allah’a ve Resulüne iman eden birisiyim. Ne kâfir oldum ne de dinimi değiştirdim. Ben kimsesizim, bir kabilem ve arkam yoktur. Mekke de çocuğumun ailesi vardı. Böylece onları gözetmek istedim. Bunun üzerine Allah Resulü onu affetmiştir.²⁷⁸

---

²⁷⁵ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/433.

²⁷⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/518.

²⁷⁷ Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah’a inandınız diye resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır.

²⁷⁸ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 58.

Mâverdî *en-Nüket*'te de bazı farklılıklarla Hatıb b. Belta'a hadisesini zikreder.²⁷⁹ Mâtürîdî'ye ise bu ayeti, Hz. Peygamber'in risaletine bir delil olarak kaydeder. Zira Allah, vahy ile Peygamberini birinin yazdığı gizli mektuptan haberdar etmiştir.

C. İKTİSAT

Mâverdî siyasetnâmesinde iktisadi konuları ele alırken de Kur'an referanslarına başvurmuştur. Mâverdî'nin işlediği iktisad konuları, temelde devletin gelirleri arasında mütaala edilen ganimet ve ganimet türü mallar ile bu mallar üzerinde hak sahibi olan mücahitlerin payları, cizye ve harac konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Yine bu muvacehede ikta arazilerinin durumu, kullanılmayan arazilerin ihyası gibi hususlar da değinilen mevzular arasındadır. Bu başlık altında daha ziyade ayetlerle desteklenmiş konulara temas edilecektir.

1. Ganimet

Ganimet, Müslümanların savaşlar neticesinde ele geçirdikleri esirler, mallar, silah vb. tüm değerleri ifade eden bir kavramdır. Mâverdî, siyasetnâmesinde bu başlıkları ayrı ayrı ele almıştır. Siyasetnâmedeki ayetlerin ahkâm yönünden değerlendirilmesi bu araştırmanın merkezinde olduğundan *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de Mâverdî, hak sahipleri ile ilgili bağlamda ganimet ayetini referans kullanarak konuya başlamıştır.

Savaş sonrası ele geçirilen ganimetlerden yaya ve süvari olmak üzere tüm katılanların payı vardır. Bu çerçevede Tevbe Suresi 41. ayetten²⁸⁰ yaya (خَفَافًا) ve atlı (ثِقَالًا) kelimelerinin ayrı ayrı zikredilmesinden hareketle paylarının da ayrı olacağına dair hüküm çıkarmıştır. Özellikle savaşa katılanlar ya ücretli (müsterzaka) ya da gönüllü (mütetavvia) askerlerden meydana gelir. Ayette kastedilenlerin bunlar olduğu ifade

²⁷⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/517.

²⁸⁰ Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

edilmiştir. Her ne kadar hifaf ve sikal denilen bu grubun kimler olduğuna dair muhtelif yorumlar olsa da bu çerçevede hakları sadakalardan ödenmelidir. Fey ise ücretli olanlar ve divan üyelerinin haklarına tahsislidir. Mâverdî savaşa katılanların pay alacakları kaynakların esnekliğini reddeder. Yani gönüllü askerlere feyden pay verilemez. Bunun sebebi Allah'ın “hifaf” ve “sikalî” ayrı ayrı zikretmiş olmasıdır. Buna karşılık Ebû Hanife'in bunu uygun gördüğünü kaydeder.²⁸¹

Mâverdî, *en-Nüket*'te ise bu iki kavramı on kadar farklı izahla değerlendirmeye çalışır. Darlık ve genişlik, zengin fakir, meşguliyeti olan veya olmayan, dinç veya dinç olmayan, atlı ve yaya, zanaat sahibi veya değil, sağlıklı ve hasta, koşumlu ve koşumsuz deve, ve niyai olarak mübareze isteyen seçeneklerini bu meyanda zikreder.²⁸² Mâtürîdî ise benzer şekilde hifaf ve sikal kelimeleri üzerinde daha dar bir şekilde durur.²⁸³ Mâverdî'nin bu noktada Mâtürîdî'den farklı bir duruş içinde olmadığı anlaşılmaktadır.

Mâverdî ganimet konusunda esirlere geniş yer ayırır. Bu nedenle de esirlere nasıl muamele edileceğinden bahseden, Muhammed Suresi 4. ayete²⁸⁴ yer verir. Esirler, Müslümanlara karşı savaşçı sağ olarak ele geçirilenlerdir. Esirlere yönelik muameleler tartışılmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere öldürülmeleri, köleleştirilmeleri, fidye karşılığı serbest bırakılmaları veya bedelsiz olarak minnet altında kalmaları için serbest bırakılmaları seçeneği sunulmuştur. Mâverdî, emîrin gerektiğinde esirleri öldürebileceğine dair Ebû Azze örneğine işaret eder. Bedir'de esir olarak gelen Ebû Azze, bir daha Müslümanların karşısına çıkmayacağı yönünde vermesiyle serbest bırakılmıştı. Uhud'da tekrar esir olarak Hz. Peygamber'in huzuruna çıkınca Allah Elçisi “mümin bir

---

²⁸¹ Mâverdî *el-Ahkâm*, 44.

²⁸² Mâverdî, *en-Nüket*, 2/365.

²⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/376-377.

²⁸⁴ (Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarımızı vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi onlardan üç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allahonların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.

delikten iki defa ısırılmaz” diyerek onun bu davranışını affetmemiştir.²⁸⁵ Fidyeye alınması ile ilgili de Bedir esirlerinden alınanlara işaret etmiştir. Mâverdî’ye göre suç işlemiş bir kişi suçuna binaen ölüm cezası olsa ve daha sonra esir düşse emîr dilerse onu affeder. Buna delil olarak ise Abdullah b. Sa’d b. Ebi Serh’e yönelik uygulama gösterilir. O vahiy kâtipliği yaparken irtidat etmiş ve Hz. Peygamber’in söylediklerinden farklı şeyler yazdığını ve bunu kasıtlı olarak ifsad için yaptığını ifade etmişti. Hatta “*ben Muhammed’i istediğim gibi yönlendiriyorum*” demiştir. En’âm Sûresi 93. ayetin²⁸⁶ bu hadise üzerine nazil olduğunu söylemiştir. İşte Abdullah b. Sa’d, bu yapmış olduğu davranışa rağmen Hz. Osman’ın araya girmesi ve ısrarları ile bağışlanmıştır. Mâverdî, hakkında ölüm fermanı verilen diğer isimleri de zikretmiştir. Müslüman olması nedeniyle bağışlanan İkrime b. Ebû Cehil de onlardandır.²⁸⁷

Mâverdî, *en-Nüket*’te bu konuyla ilgili mevcut bilgilerden farklı bir bilgiye yer vermediği gibi çok kısa bir özetle konuyu geçmiştir. Mâtürîdî ise bu konuya dair değerlendirmesini daha önce de ifade edildiği üzere emîrin yetkisi dâhilinde mütaala etmiştir.

Mâverdî siyasetnâmesinde ganimet mallarının tasarrufu konusunda Enfal Suresi üzerinden Hz. Peygamber’i yetkili görür. Enfal Suresi 1. ayetten²⁸⁸ başlayarak bu malların Allah’a ve Resulüne ait olduğunu tespit eder. Bedir sonrası ele geçen ganimetlerin dağıtımını konusunda Ensar ve Muhacir arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Ebû Umame, Ubade b. Samit’e Enfal Suresi 1. ayeti sorunca kendileri hakkında indiğini ve ganimet tartışması yaşanınca “Allah ganimetleri elçisine tahsis etti ve bizden aldı. O da Müslümanlar

²⁸⁵ Buharî, Edep, 31; Müslim, Rekaik, 4.

²⁸⁶ Allah’a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zâlim kimdir? Zâlimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hallerini bir görsen!

²⁸⁷ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 153-154.

²⁸⁸ (Ey Muhammed!) Sana Ganimetler Hakkında Soruyorlar. De Ki: "Ganimetler Allah'a Ve Resulüne Aittir. O Halde, Eğer Mü'minler İseniz Allah'a Karşı Gelmekten Sakının, Aranızı Düzeltin, Allah Ve Rasulüne İtaat Edin."

arasında eşit dağıttı” demiştir. Allah Resulü, Bedir ganimetleri arasında bulunan Münebbih b. Haccac’ın kılıcı Zü’l-fikâr’ı kendisine ayırmıştır. Beşte bir oranını ifade eden humus ise Enfal Suresi 41. ayet²⁸⁹ nazil oluncaya kadar uygulanmamıştır. Bedir sonrası bu ayet çerçevesinde dağıtılan ganimetler; Benî Kaynuka Yahudilerine aittir.

Mâverdî’nin ganimet bağlamında el aldığı kavramlardan biri de selebtir. Seleb savaşta öldürülen düşmanın şahsi mallarıdır.²⁹⁰ Düşmana ait şahsi malların onu öldürene ait olduğu tespitini yapmıştır. Bu konuda emîri yetkili görmez. Mâverdîye göre Ebû Hanife bu konuda emîrin tasarrufunu belirleyici bulur. Ancak Hz. Peygamber mezkur hususta özel duyuru yaptırmış ve “Her kim bir düşmanı öldürmüş ise selebi onundur.” demiştir.²⁹¹ Dolayısıyla seleb dağıtım sonrası ganimetin humusu ayrılarak ayette zikredilen yerlere sarf edilmesi gerekmektedir. Bu kişilere humus ehli denilmiştir.²⁹²

en-Nüket ’te ise ilgili Enfal 1. ayetle ilgili enfal kavramını izah etmiştir. Burada “enfal” kelimesi ile ganimetlerin kastedilmiştir. Ek olarak ordunun katıldığı savaşlar, müşriklerden kaçıp gelen köle ve hayvanlar, humus ve emîrin içtihadıyla fazladan askerlere verilen pay olmak üzere görüşler zikredilmiştir. Mâverdî’ye göre “enfal” kelimesi karşılıksız verilen şey anlamındaki “nefel” kelimesinden türemiştir. Fazladan yapılan hayır anlamı da bir başka muhtevadır. Ayetin nüzulü ile ilgili görüşlerin ortak özelliği, Bedir sonrası ortaya çıkan ganimetlerin paylaşımı bağlamında Müslümanların düştüğü anlaşmazlığın çözümü ana konudur. Ayetin Enfal 41 ile neshedildiği de kaydedilmiştir. Bu görüşü kabul etmeyenler de vardır. Nihai olarak enfal Allah’a aittir. Hz. Peygamber ise onun emrettiği şekilde tasarrufunu gerçekleştirmiştir.²⁹³

²⁸⁹ Enfâl Sûresi 8/41: Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.

²⁹⁰ Ahmet Yaman, "Seleb", *DİA*, İstanbul 2009, 35/398-399.

²⁹¹ Ebû Davud, Cihad, 126; Darimî, Siyer 43, Ahmet b. Hanbel. *Müsned*, 3/114.

²⁹² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 160.

²⁹³ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/292.

Mâtürîdî nefel kelimesinin anlamlarını benzer şekillerde açıklar. Farklı olarak ganimetin dağıtımından sonra geriye kalanlar mallar olarak da izah eder. Onun konu ile ilgili ele aldığı bir husus da ganimetin helal olup olmadığıdır. Geçmiş milletlerde helal değilken İslam ümmetine helal kılınmıştır.²⁹⁴

Ganimetle ilgili Mâverdî'nin müzakere ettiği konulardan biri de aktif olarak savaşta görev almayan askere ganimetten pay verilip verilmeyeceği hususudur. Mâverdî bu hususta Âl-i İmrân Sûresi 167. ayete²⁹⁵ yer vermiştir. Bu ayet çerçevesinde savaşa katılan herkese zimmiler de dâhil olmak üzere pay verilmesi bir ilke olarak benimsenmiştir. Fiili olarak savaşmayanlar da buna dâhildir. Zira onlar da koruma görevinde bulunmuşlardır. Arka saftakilerin destek ve koruma görevi iki iki tevil ile karşılanmıştır. Öncelikle onlar orduyu kalabalık göstermişlerdir. Bir de atlara göz kulak olmuşlardır.²⁹⁶

en-Nüket'te ise Mâverdî ayetin bu kısmının tefsiri ile ilgili olarak *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de zikrettiği iki tevilini zikrederek diğer ayete geçer.²⁹⁷ Mâtürîdî de, ayetteki "defetme" ifadesini sayıyı çoğaltma anlamında değerlendirmiştir. Zira müşrikler müslümanların sayısının çokluğunu gördüklerinde korkuyorlardı. Savaşmaktan kaçınanlarla ilgili ise bunların münafıklar veya bazı Müslümanlar olabileceğini değerlendirmiştir.²⁹⁸

2. Fey

Fey, Müslümanların savaş yapmaksızın elde ettikleri ganimetlere verilen bir ad olmakla birlikte zamanla gayrimüslim tebaadan alınan cizye, haraç ve ticaret malları gibi

²⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/142-150.

²⁹⁵ Âl-i İmrân Sûresi 3/166-167: İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başımıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), "gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin" denildi de onlar, "eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.

²⁹⁶ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 161.

²⁹⁷ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/435.

²⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/526.

alınan vergilerin ortak adı olmuştur.²⁹⁹ Humus ise ganimetten devlete ayrılan beşte birlik paydır.³⁰⁰ Mâverdî, siyasetnâmesinde Kur'an'ın tabiri ile fey olarak elde edilen malların tasarruf hakkının kime ait olduğunu tespit ile Haşr Suresi 7. ayeti³⁰¹ zikrederek konuya başlamıştır. Ardından fey ile sadaka arasındaki farklara değinmiştir. Bu meyanda dört fark zikredilmiştir: 1. Sadaka/zekât Müslümanlardan ibadet maksadıyla alınan maldır. Fey ise müşriklerden intikam maksadıyla alınan maldır. 2. Sadaka/zekât'ın verileceği kimseler ayet ile belirlenmiştir. İmamın dağıtım konusunda içtihat etme yetkisi yoktur. Fey ise, dağıtımda imam içtihat eder. 3. Sadaka/zekâtların dağıtımında zekât veren kendisi dağıtım işini bizzat yapabilir. Feyde ise, valiler yetkilendirmedikçe fey ve ganimet verenler kendileri dağıtım yapamazlar. 4. Fey ve zekâtların devlete düşen humusun dağıtım yerleri farklıdır.

Feyin nerelere verileceği hususu da ihmal edilmemiştir. Peygamberimizin hayatta iken ailesine harcamak üzere kendisine tahsis edilen hissesinin vefatından sonra ne olacağı da müzakere edilmiştir. Buna göre variserinin alabileceği, devlet başkanına kalabileceği, Müslümanların ihtiyaçlarına harcanabileceği gibi seçenekler değerlendirilmiştir.

Feyin harcama alanlarından biri olarak zevi'l-kurba grubunun hakkı da ayrıca mütala edilmiştir. Ebû Hanife'nin görüşü bu grubun hakkının düştüğü yönündedir. Mâverdî bu görüşün dayanaksız olduğunu söyler. Bu grup içine Haşimoğulları, Abdülmuttaliboğulları, Abdümenafogulları dâhildir. Bunlar dışındaki Kureyş mensupları dışarda bırakılmıştır. Erkek ve kadınların hakkı, miras hukukuna göre takdir edilir. Mevlalarına ve kızlarının çocuklarına hak ödenmez. Mal hak edildikten sonra, taksim

²⁹⁹ Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, İstanbul 1995, 12/511-513.

³⁰⁰ H. Yunus Apaydın, "Humus", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/365-369.

³⁰¹ Haşr 59/7: "Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."

öncesi ölenin hakkı varislerine pay edilir. Bu arada yetimler, ihtiyaç sahipleri, miskinler, yolcular hak sahibidirler. Geri kalan humus, ordunun ve Müslümanların zaruri ihtiyaçları için harcanır. Fey ehli, hicret eden, İslam toplumunu müdafaa eden, kadınları savunan ve düşmanla savaşanlardır. Zekât ehli ise Hicret etmemiş, Savaşa katılmamış veya savunmada bulunmamış olan kimselerdir.³⁰²

Mâverdî, *en-Nüket* 'te, fey ayeti ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Sadece bir önceki ayetin tefsirinde feyin tarifini yapar ve dağıtımda Peygamberin içtihadının esas olduğunu vurgular.³⁰³

Mâtürîdî ise, fey mallarının mahiyetine dair değerlendirmelerle başlar. Buna göre fey malları Allah'ın kâfirlerin mallarından Müslümanlara verdikleridir. Bunlar fethedilecek yörelerle ilgili bir müjdenin de ayette dile getirildiğini gösterir. Zevi'l-kurba ifadesi ile Allah Resülû'nün akarabaları kastedilmektedir ki, bunu Enfal Suresi 41. ayetin şahitliğinden yararlanarak tespit eder. Ancak zevi'l-kurbanın ihtiyaç sahibi olması gerektiğini söyler. Asıl itibariyle ayette geçen yetimler, miskinler ve yolda kalmışların anılmış olması, ortak nokta olan muhtaçlığa işaret etmektedir. Peygamberin yakınlarından olan muhtaçlar da bu cümledendir.³⁰⁴

3. Cizye

Mâverdî ayetleri rerefans olarak kullandığı konulardan biri de cizyedir. Bu bağlamda Tevbe suresi 29. ayete³⁰⁵ işaret eder. Cizye, İslam devletindeki gayrimüslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisidir.³⁰⁶ Haraç ise toprak vergisidir.³⁰⁷ Ardından cizye ve haraç hakkında tanımlamalar yapar. Mâverdî'ye göre, cizye ve haraç her ikisi de

---

³⁰² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 149.

³⁰³ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/502.

³⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/584-586

³⁰⁵ Tevbe 9/29: "Kendilerine Kitap Verilenlerden Allah'a Ve Ahiret Gününe İman Etmeyen, Allah'ın Ve Resülünün Haram Kıldığını Haram Saymayan Ve Hak Din İslam'ı Din Edinmeyen Kimselerle, Küçülerek (Boyun Eğerek) Kendi Elleriyle Cizyeyi Verinceye Kadar Savaşın."

³⁰⁶ Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, İstanbul, 1993, 8/45-48.

³⁰⁷ Cengiz Kallek, "Haraç", *DİA*, İstanbul, 1997, 16/88-89.

müşriklerden alınmaktadır. Her ikisi de fey mallarından olup, fey ehline dağıtılır. Her ikisinde de bir yıl geçme şartı vardır. Cizye nâs ile sabit iken harac içtihat ile sabittir. Cizye, veren kimsenin müslüman olmasıyla düşer. Harac ise düşmez. Cizyenin alınma sebebi, iman etmemiş olmaları veya onların korunması karşılığıdır.

Cizyenin alınacağı kişilerle ilgili de Mâverdî değerlendirmelerde bulunur. Ayette onların vasıfları sayılmaktadır. Ehl-i kitaptan olup Allah'a, elçisine, kitaba, ahiret gününe iman etmeyip haramlara dikkat etmeyerek hak dine karşı kayıtsız kalmalarına işaret edilir. Onların cizyeyi kabul etmesiyle harb halinin de ortadan kalktığı tespiti yapılır.

Mâverdî cizye kelimesini de analiz eder. Buna göre cizye mücmel isimlerdendir. Anlamını ancak beyan ile anlamak mümkündür. Sınırlayacak bir delil olmadığına genel anlamı ile iktifa edilir. Ayette geçen “elleriyle” (عَنْ يَدَيْ) ifadesiyle cizye vereceklerin zengin olanları veya hâkimiyetin kabul edilmesi bağlamında anlaşıldığını kaydeder. Ayette önemli bölümlerden biri olan “küçülerek” şeklinde tercüme edilmiş sağirun (وَهُمْ صَاغِرُونَ) ifadesi ile onların itaatlerinin veya İslam ahkâmına tabi olmayı kabul etmelerinin kastedildiğini belirtir. Bu durumda veliyyü'l emr, onlara cizye ödeme yükümlülüğü takdir eder. Böylece artık onlarla savaşılmaz ve güvenlikleri sağlanır. Mâverdî bu konuda bir de hadis rivayet eder. Nâfi'nin İbn Ömer'den rivayetine göre Peygamberimizin son sözü “zimmetimdekileri koruyun.” olmuştur.³⁰⁸

en-Nüket'te ise ayette ifade edilen cizye ayetinin bölümlerini ayrıntılı olarak izah eder. “Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle” ifadesindeki imanın aynı zamanda diğer sorumlulukları da kapsadığı yönünde tespitte bulunur. Küçülerek şeklinde tercüm edilen sağirun ifadesini de cizyeyi verenin ayakta alanın oturur vaziyette olmasıyla, boyun eğmeleriyle ve onların aşağılanmasıyla izah eden seçeneklerle yorumlamıştır.³⁰⁹

³⁰⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 163-164; el-Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kamil fî duafâi'r ricâl*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, el-Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, 1997, 4/192.

³⁰⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/350.

Mâtürîdî'nin ayetle ilgili yorumları ise savaşın sebepleri noktasına odaklanmaktadır. Ayet Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerin öldürülmesini emretmektedir. Sebebiyle ilgili olarak da şu tespiti yapmıştır: Onlar, Allah'a çocuk isnad etmeleri nedeniyle müşebbihe hükmüne girmişler ve onların kendi kitaplarında gelecek olan Peygamberden bahsedilmesine rağmen inkâr etmeleri tüm Peygamberleri inkâr anlamına gelmektedir. Mâtürîdî burada siyerden bir örneğe de işaret eder. Abdikays kabilesinin heyeti geldiğinde Peygamberimiz onlara, “Allah'a iman nedir biliyor musunuz? Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim O'nun elçisi olduğuma iman etmenizdir.” buyurmuştur. Böylece onların Allah'a imanları Peygambere iman etmedikçe bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla harb hali oluşmaktadır. Ayrıca cizyeyi kabul etmelerinde, genelde insan fitratının reddettiği bir aşağılanma vardır. Bu aşağılanmadan kurtulmanın yollarını aramaları ve önlerine konan delilleri farketmeleri gerekir.³¹⁰

4. Haraç

Haraç, toprak vergisidir. Bu bağlamda Mâverdî'nin referansı Mü'minûn Sûresi 72. ayettir.³¹¹ Haraçın miktarı, imamın içtihadına bırakılmıştır. Ayette geçen haracın ücret anlamına geldiği ifade edilmiştir. Allah'ın haracı (فَخَرَّاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ) ifadesi ile de Allah'ın rızkının hayırlı olduğu hatırlatılmıştır. Harc ile haraç farklı şeylerdir. Ona göre harc: köle hukukuna, harac ise, arazi hukukuna ait terimlerdir.³¹²

Mâverdî Haraç ayetini *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de olduğu gibi tefsirinde de sonderece kısa ve öz olarak benzer bilgiler ile tefsir etmiştir.³¹³ Mâtürîdî ise ayeti “Ya Muhammed sen onlardan davetine icabet etmeleri için onlara ödemesi ağır gelecek bir karşılık istemedin” şeklinde tefsir eder. Ayrıca böyle bir davete icabet etmek için herhengi

³¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/353.

³¹¹ Mü'minun 23/72: “Ey Muhammed! Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun (da inanmıyorlar)? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

³¹² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 167.

³¹³ Mâverdî, *en-Nüket*, 4/63.

bir özür ve mazeret olmamasına rağmen, mesnetsiz davranışın da önünün alındığına işaret eder. Bazılarının harac kelimesini rızık olarak tefsirine yer verir. Ayetin anlamı uslub itibariyle Kalem suresi 46. ayet³¹⁴ ile ilişkilendirilmiştir.³¹⁵

D. İBADET VE AHLAK

Mâverdî'nin siyasetnâmesinde işlediği konulara şahit ve referans olarak kullandığı ayetlerden bir kısmı da İslam daveti ve ibadetlerle ilgili alanla taalluk etmektedir. Davette hikmetli olmak, davet başlığı altında ele alınabilecek bir sorumluluk bağlamında hisbe teşkilatı da işlenmiştir. Yine hac, zekât ve ilgili konular Mâverdî'nin eserinden hareketle bu başlık altında sunmayı tercih ettiğimiz hususlar arasında yer almıştır.

1. Davet

Mâverdî siyasetnâmesinde davet konusunu da işlemiş ve bu konuda en önemli mesajı verdiği düşüncesiyle olsa gerek davet ve hikmet arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Nahl Suresi 125. ayete³¹⁶ işaret etmiştir. Bu çerçevede davete muhatap olacak olan müşrikleri iki kısma ayırır. Davet ulaştığı halde inkâr edenler ki bunlarla savaş yapıp yapılmayacağına ordu komutanı karar verecektir. Diğeri ise davetin kendilerine ulaşmadığı kimselerdir. Bunlara ani saldırılar düzenlemek ve savaşmak caiz değildir. Ayette geçen hikmet ise risalet ve Kur'an olarak yorumlanmıştır. Güzel öğüt şeklinde tercüme edilen "el-mevizat-ül hasene" ifadesine gelince o da yumuşak bir uslub ile Kur'an muhtevasını ifade etmektedir. Ona göre en güzel mücadele hakkın beyanı ve dellilerin ortaya konmasıdır.³¹⁷

³¹⁴ Kalem 68/46: "Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç yükü altına mı girmişlerdir?"

³¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/484.

³¹⁶ Nahl 16/125: "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir."

³¹⁷ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 46.

Mâverdî, *en-Nüket*'te bunlara ilave olarak birkaç husus zikreder. Buna göre hikmet ve “el-Mevizat-ül Hasene” ifadesini benzer şekilde yorumladıktan sonra “en iyi mücadele” ifadesi ile ilgili “*kalbi uyandıran, akli küçümsemeyen bir usul, muhatapları zorlamadan bir usul takip edilmesi*” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir hadisine atıfta bulunmuştur. “*Biz Peygamberler insanlara anlayacakları şekilde hitab etmekle emrolunduk.*”³¹⁸

Mâtürîdî ise, hikmet kavramını kâinât ayetleri ifadesi ile delillere ek olarak zikretmiştir. Delillerin inkâr edilemeyecek türden olmasını önemsemiştir. Mevâza-i hasene ifadesini Allah'ın verdiği nimetleri hatırlatmak olarak yorumlarken cedelin yani mücadelenin yumuşak bir usulla, akli melekelerle uyumlu olmasını önemsemiştir. Mâtürîdî bu konuya çok geniş bir yer açmış ve ayetlerden uzun uzun şahitler getirmiştir. İfade etmek gerekir ki, Mâtürîdî bu konuda akli delillerin kullanılmasını zorunlu görmüştür. Bunun için de Kur'an'da konuyla ilgili delil olarak kullanılabilir örnekleri sıralamıştır. Hz. İsa'nın insanların gözü önünde göstermiş olduğu mucizelere³¹⁹ işaret etmiştir.

Davet bağlamında Mâverdî'nin işlediği konulardan bir diğeri de hisbedir. Hisbe, genel ahlâkı ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini³²⁰ yürüten kişilerin yaptıkları iş olarak tanımlanabilir.³²¹ Mâverdî, iyiliğin ortaya çıkarılıp kötülüklerin engellenmesi ile ilgili vazifeyi Âl-i İmrân Sûresi 104. ayeti³²² ile hisbenin delili olarak kullanmıştır. Mâverdî ye göre hisbe; Alenen terkedilmesi halinde ma'rûfu emretmek, alenen işlenmesi halinde münkerden nehyetmektir. Mâverdî her Müslümanın bu konuda emek vermesi ve çaba ortaya koymasının gerekliliğini ortaya koyar. Hisbe görevini ifa eden kimseler, iki

---

³¹⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/220.

³¹⁹ Mâide 5/110.

³²⁰ Emr bil maruf nehy anil münker: (Âl-i İmrân 3/104, 110, 114; Et-Tevbe 9/71, 112; el-Hac 22/41).

³²¹ Hisbe: İslam devletlerinde genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilat. Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/143-145.

³²² “Sizden, Hayra Çağırın, İyiliği Emreden Ve Kötülüğten Men Eden Bir Topluluk Bulunsun. İşte Kurtuluşu Erenler Onlardır.” Âl-i İmrân 3/104.

kısımdır; muhtesip ve mütetavvî'dir.³²³ Hisbeye dair Mâverdî geniş bilgiler verir. Ancak bu ayeti *en-Nüket*'te konu edinmemiştir.³²⁴ Mâtürîdî davetin bir mükellefiyet olduğunu belirtip benzer muhtevadaki Âl-i İmrân Sûresi 110. ayeti³²⁵ hatırlatır. Ardından iyiliği emir ve kötülüğü nehiy bağlamında geçen ayetleri³²⁶ zikreder. Ona göre maruf, aklın güzel gördüğü, münker ise aklın çirkin gördüğü şeylerdir.³²⁷

Mâtürîdî, zikrettiği bu delillerden sonra şu neticeyi ortaya koyar; Bir kimse kendisinin iyilik ve kötülük açısından durumuna bakıp “ben kendim bunları tam riayet edemiyorum” diyerek bundan uzak durmamalıdır. Zira bir vazifeyi yerine getirme konusundaki kusurun diğer sorumlulukları terk etmeye sebep olmaması gerekir.

2. Merhamet Peygamberi

Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'de ceza hukukuna dair had cezalarını ve ilgili hususları incelerken Allah Resulü'nün âlemlere rahmet olarak gönderilmesini tespit eden Enbiyâ Sûresi 107. ayete³²⁸ işaret eder. Cezaların uygulanması işlenirken bunların asli mahiyetine işaretle rahmet boyutunun gözardı edilmediği kanaatindedir. Allah Resulü'nün rahmet olarak gönderilmesi, insanların cehaletten kurtarılması, doğru yola iletilmesi ve günah işlemekten vazgeçip Allaha itaat etmelerini sağlamak olarak değerlendirilmiştir. Mâverdî bu ayeti zikrettiği yerde, had cezaları ve tazir cezaları üzerinde epeyce durur. Allah'a karşı sorumlulukların yerine getirilmemesi durumundaki hadler Allah hakkı olarak değerlendirilir. Örneğin namazı kılmamak böyledir. Namazla ilgili kişi, herhangi bir şekilde vazifesini yerine getiremez ise bu durumda kolaylaştırıcı

³²³ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 260.

³²⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I/415.

³²⁵ “Siz, İnsanlar İçin Çıkarılmış En Hayırlı Ümmetsiniz. İyiliği Emreder, Kötülükten Men Eder Ve Allah'a İman Edersiniz. Kitap Ehli De İnansalardı Elbette Kendileri İçin Hayırlı Olurdu. Onlardan İman Edenler De Var. Ama Pek Çoğu Fasık Kimselerdir.” Âl-i İmrân 3/110.

³²⁶ Mâide Sûresi 5/79, 105; A'râf Sûresi 7/165.

³²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/449.

³²⁸ Enbiyâ 21/107: “(Ey Muhammed!) Seni Ancak Âlemlere Rahmet Olarak Gönderdik.”

imkânların sunulması da rahmetle ilgilidir. Burada Mâverdî, Bakara Sûresi 286. ayete işaretle Allah'ın insanlara gücünün yetmeyeceği şeyleri yük olarak vermemesine değinir.

Mâverdî, *en-Nüket*'te ise rahmet ayetinin tefsirinde farklı olarak İsti'sâl azabının³²⁹ Muhammed ümmetinden kaldırılmış olmasını bir yorum seçeneği olarak ortaya koyar. Ancak âlemlere rahmet olmasını gözönünde bulundurarak rahmetin kapsamına müşriklerin de dâhil olabileceğini kaydeder.³³⁰

Mâtürîdî ise Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesini, bütün Peygamberlerin rahmet olarak gönderildiği izahıyla karşılar. Delil olarak da Hz. İsa'nın insanlara rahmet kılınmasını hikâye eden Meryem Suresi 21. ayeti³³¹ zikreder. Allah Resulü'nün rahmet olmasını ise, bu rahmet vesilesi ile insanlara takdir edilen azabın hafifletilmesi, kurtuluşa vesile olması ve günahkârlara karşı şefaathakkının olması ile izah etmiştir.³³² Vusat takat ilişkisinin kurulduğu ayetle ilgili olarak Mâtürîdî, Allah'ın helal ve temiz kıldığı şeylerin takata uygun olarak yaratılmış olduğu yorumunu yapar. Mutezile ile de bu konuda mutabık olduğunu belirtirken istiatat konusunda ayrıldıklarını ifade eder.³³³

3. Hac

Mâverdî, emîrin siyasî sorumlulukları yanında ibadetlerin yerine getirilmesi ile ilgili sorumluluklarına işaret bağlamında Hac konusunu ele alır. Bu hizmetin ifasında riskli olan intikallerin herhangi bir zarara neden olmaması için emîre düşen vazifeler

---

³²⁹ İsti'sâl Azabı: Allahü Teâlânın geçmiş Peygamberlerin kavimlerinden inanmayan müşriklerin cezalarını dünyada iken vermesidir. Tevrat'ın inmesinden önceki kavimlerin inkarcıları isti'sâl azabı ile cezalandırılmışlardır. Nuh'un kavmi, âd kavmi, semûd, ehl-i medyen, lût kavmi, firavunun kavmi bu şekilde helak edilen kavimlerdenidir. Bkz. İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328) *el-Cevabü's-sahih*, Thk. Ali b. Hasan, Nşr. Daru'l Asime, Riyat 1999, 6/441.

³³⁰ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/475.

³³¹ Meryem 19/21: "cebrail, "evet, öyle. Rabbin diyor ki: o benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir" dedi."

³³² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/384.

³³³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/292.

vardır. Bunu ifade sadedinde Bakara Suresi 203. ayet³³⁴ zikredilmiştir. Buna göre, Hac Emîri, Arafat'ta hutbeyi irad eder ve hacılara Arafat'tan ayrılma hususunda önlerinde iki seçenek olduğunu yukarıdaki ayeti kerimeyi okuyarak hatırlatır. Ayrıca her kim güneş doğmadan önce Mina'dan ayrılır ise Mina'da geceleme ve ertesi gün cemerâta taş atma menâsiki kendisinden düşer. Güneş battıktan sonraya kalan kimse ise Mina'da geceler ve ertesi gün de cemerâta taş atar. Hac Emîri hacca nezaret etmesi nedeniyle birinci nefre (2. gün) Mina'dan ayrılamaz. Mina'da ikamet eder, geceler ve ikinci nefre (3.gün) traş günü yani zilhiccenin 13. günü ayrılır. Zira insanlar kendisine uymaktadır. İkinci nefre (3.gün ayrılma) gerçekleştikten sonra sorumluluğu biter, görevini yapmış olur.³³⁵

en-Nüket'te sayılı günler Mina günleri olarak değerlendirilmiştir. Burada meselenin siyasî irade ile ilişkisine dair bir gönderme yapılmamıştır.³³⁶ Mâtürîdî ise sayılı günlerin kurban kesme günleri yani nahr ve zebh günleri olduğu yorumunu getirmiştir. Bu arada Mina yani taş atma günlerinin kurban sonrası üç gün olabileceği de belirtilmiştir. Erken ayrılma ve geç ayrılma tercihinin bir ruhsat olduğu kaydedilmiştir. Mâtürîdî, bu konunun siyasî irade ile ilişkisine atıf yapmamıştır.

Mâverdî'nin hac ile ilgili emîrin sorumlulukları arasında zikrettiği bir diğer husus ise hac sonrası Hz. Peygamber'in kabrinin ziyaret edilmesini temin etmektir. Bunun için Nisâ Sûresi 64. ayete³³⁷ işaret eder.

İnsanlar hac ibadetini yerine getirdikten sonra öteden beri uygulana gelmiş usule uygun olarak makul bir süre zarfında hacıların ihtiyaçlarını giderip alışveriş yapmaları, dost ve yakınları varsa onlarla ziyaretlerini tamamlamaları için mühlet tanır. Mekke'den

---

³³⁴ Bakara 2/203: "Sayılı günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (mina'dan mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve onun huzurunda toplanacağınızı bilin."

³³⁵ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 131.

³³⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/263.

³³⁷ Nisâ 4/64: "Biz Her Peygamberi Sırf, Allah'ın İzni İle İtaat Edilmek Üzere Gönderdik. Eğer Onlar Kendilerine Zulmettikleri Zaman Sana Gelseler De Allah'tan Günahlarının Bağışlamasını Dileseler Ve Peygamber De Onlara Bağışlama Dileseydi, Elbette Allah'ı Tövbeleri Çok Kabul Edici Ve Çok Merhametli Bulacaklardı."

çıkmaq için insanları sıkıştırarak onları yormaz. Kafilə hazır olduktan sonra Medine-i Münevverə'ye Peyğamberimizin kabrini ziyarət etmək üzere yola çıxılır. Bu ziyarət hər ne kadar haccın şartlarından olmasa da onun hatırını gözetmək, ona itaatin bir ifadəsi, dinin müstəhap gördüğü bir mendup, hacıların güzəl adətlərindən biri olaraq yapılır. Mâverdî bu minvalde İbn Ömer'dən rivayət edilən "Kim kabrimi ziyarət edərsə şefaatinə ona vacib olur." Hadisini də hatırlatır.³³⁸ *en-Nüket*'te isə bu ayətin təfsirində hac konusu işlənmiş ancaq Peyğamberimizin kabrinin ziyarət edilməsi və şəfaət konularına hiç dəğinməmişdir.³³⁹ Mâtürîdî də bənzər şəkildə ilgili fərqli hususlara atıfta bulunmamışdır.³⁴⁰

4. Zekât

Malum olduğı üzere ötedən beri İslam toplumunda zekât ibadətində icrasında devlətə rol verilmişdir. Devlət zekâtı toplar və ilgili yerləre dağıtır. Bu noktada Mâverdî iki hususa işarət etmişdir. İlki zekât toplayan görevlilərin halka qarşı muamələsində diqqətli olması diğəri isə zekât veriləcək kimsələr bağlamında devlətin vəzifələridir.

İyi muamələ konusunda Mâverdî, Təvbə Suresi 103. ayətə³⁴¹ işarət edər. Bu muvəcəhdə zekât memuru, zekâtın təslim alınması esnasında zekâtı verən kimseyə təslimat konusunda acele etməsi için dua etməlidir. Bunu yapmadaki amaç, müslümanları cizyə verən zimmilərdən ayırt etmək və yuxarıda zikr edilən ayətin gərəğini yerinə gətirməkdir. Zira zekât günahları təmizləyib əməlləri təzkiyə edər. Zekât əməli, zekâtını aldığı kişiyə mağfirəti için dua etməlidir. Bu dua Allah'a yaxınlaşdıran bir kurbət, bir rəhmət, huzur və güvən vəsilesidir.³⁴²

³³⁸ es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Cəlälüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, nşr. Daru'l Fikr, Beyrut, ty, I, s. 569-570; Mâverdî, *el-Ahkâm*, 129.

³³⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 1/503.

³⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/239.

³⁴¹ Təvbə 9/103: "Onların mallarından, onları kendisiylə arındıracağın və təmizləyeceğın bir sadaka (zekât) al və onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükünəttir (onların kalplərini yatışdırır.) Allah hakkıyla işitəndir, hakkıyla biləndir."

³⁴² Mâverdî, *el-Ahkâm*, 141.

en-Nüket'te de benzer şekilde ilgili ayet değerlendirilmiştir. Ancak meselenin siyasî yönüne değinmemiştir. Bununla birlikte zekât memuru, vatandaşın gönüllü olarak verdiklerinden alır şeklinde yorum da eklenmiştir ki İbn Zeyd'e nispet edilmiştir. Ayrıca dua edilmesinin de bir vucubiyet olduğu kaydedilmiştir. Bunun yanısıra müstehap da olabileceği yönünde yorumları sıralamıştır. Buna binaen Hz. Peygamber'in uygulamasına işaret eden bir rivayete yer vermiştir: Abdullah b. Ebû Evfa Peygamberimize kavminin zekâtlarını getirir ve "Ya Rasulullah kavmimin sadakalarını getirdim bana dua et" der. Peygamberimiz de "Allah'ım Ebû Evfâ'nın kabilesine mağfîret et" şeklinde dua etmiştir.³⁴³

Mâtürîdî ise, buradaki sadaka tabiri farz olan zekâttır demiştir. Bir kısım ulemanın buradaki malın günaha keffaret olarak alınan mal olduğuna dair görüşlerini de zikretmiştir. Ardından tarihi bir hadiseye işaret etmiştir. Tebûk gazvesinde Allah Resulü ve müminleri yalnız bırakanlar için tekrar Hz. Peygamberle görüşebilmeleri safahatında sadaka olarak mallarının dağıtılmasını örnek verir. Konuyla ilgili Mâtürîdî, farz olan zekât olduğu yönündeki görüşünü kuvvetlendirmek için birçok ayet ve tarihi hadiseye yerir.³⁴⁴

Mâverdî'nin siyasetnâmesinde yer verdiği ayetlerden biri de zekât verilecek kimseler ile ilgilidir. Tevbe Suresi 60. ayet³⁴⁵ bu meyanda zikredilmiştir. Zira devlet başkanı topladığı zekâtları bu çerçevede sarfetmek durumundadır. Peygamberimiz ilk yıllarda zekâtı kendi içtihadına göre dağıtıyordu. Bu durum bazı münafıkların "Adâletli dağıt ey Allah'ın Resulü"³⁴⁶ şeklinde eleştirilerine neden oluyordu. Bu ayet, ilgili hususları açığa kavuşturmuştur. Hatta Peygamberimizin bu konudaki tasrihi şöyle

---

³⁴³ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/398

³⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/456

³⁴⁵ Tevbe 9/60: "Sadakalar (Zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri islam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

³⁴⁶ Buhârî, "İstıtabe" 17; Müslim, "Zekât", 16.

değerlendirdiği görülür: “Allah, malların kendi katındaki bir melek ve gönderdiği Peygamber tarafından dağıtılmasına râzı olmadı. Kendisi bizzat üstlendi.”³⁴⁷

Mâverdî sonrasında zekât verilecek malları ve oranlarını sayar. Ardından sayılan seçeneklerden sadece birine tasarrufun caiz olmadığı kanaatini Ebû Hanife'nin aksi görüşünü zikrederek tercih eder. Buna göre sekiz sınıfa eşit olarak dağıtmak vaciptir der. Sonra da bu sekiz sınıfı tarif eder.

Mâverdî'nin zekât memurları ile ilgili önemseydiği bir diğer husus rüşvet ve hediye meselesidir. Zekât memurunun zekât ehlinde rüşvet alması zaten düşünülmez. Hediyelerini de kabul etmemelidir. Peygamberimiz, “Memurların hediye almaları ihanettir.”³⁴⁸ Buyurmuşlardır. Rüşvet ile hediye arasındaki fark ise, rüşvetin talep edilerek, hediye ise rıza ile tahsil edilmesidir. Mâverdî zekât memurları ile zekât veren ve alanlar arasındaki ihtilaf hallerine de değinerek konuyu nihayete erdirir.³⁴⁹

en-Nüket'te ise zekât verileceklerden olan fakara ve miskin tabirleri yanısıra ayette geçen kavramlar üzerinde tüm tafsilatıyla durur. Zekât memurluğu konusuna da değinen Mâverdî, imam ve valilerin amil yani zekât memuru olmadıklarını ifade eder. Ardından bu memurlara ne kadar maaş verileceğini ayetten mühlhemen Abdullah b. Ömer'in görüşüne ittibaen sekizde bir oranında olduğunu tespit eder. Müellefe-i kulub olan kimseleri ise Müslümanlar ve müşrikler olmak üzere iki sınıf olarak görür. Bu kesimin Hz. Ömer tarafından dışarıda bırakılması nedeniyle uygulamanın devam edip etmeyeceği ile ilgili devam etmesi gerektiğini belirtir. Zira Hassan b. Atıyye'nin rivayetine göre, Uyeyne b. Hısn, Hz. Ömer'e gelerek müellef-i kulub hissesinden pay isteyince Hz. Ömer, “senin ve senin gibilere Allah'ın ihtiyacı yok” diyerek geri çevirmiştir.³⁵⁰

³⁴⁷ Ebû Davud, “Zekât” 4.

³⁴⁸ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "هدايا العمال غلول."

³⁴⁹ Mâverdî, *el-Ahkâm*, 146.

³⁵⁰ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/ 374.

Mâtürîdî ise bu konuda kendi zamanında müellefe-i kulüb diye bir sınıf olmadığına işaretle Kehf Suresi 29. ayeti³⁵¹ zikreder. Zekâtın verileceği kesimlerle ilgili Mâtürîdî, münafıkların Hz. Peygamber zamanında gelip zekâttan pay istemeleri üzerine bu ayetin nazil olduğunu ve o dönemdeki tartışmaları anlaşılır hale getirdiğini söyler. Hatta Tevbe Suresi 58. ayeti de³⁵² şahit olarak zikreder.

Mâtürîdî zekâtın verileceği yerler konusunda “tek bir sınıfa tahsis sözkonusudur” der. Ona göre Akra b. Habis örneği de bunun delilidir. Allah Resulü ona yüz deve vermişti. Yine İbn Abbas ve Huzeyfe’nin de “Zikredilenler sadakayı hak edenlerdir. Hangi sınıfa verirsen caizdir” dediği rivayet olunur. Hz. Ömer’den aktarılan “yeteri kadar verilen hak yetersiz olarak verileden hayırlıdır” mealinde bir haber vardır. Hz. Ömer’in sütlü hayvanları seçtiği ve bir eve on koyun/keçi verdiğiğinde bu sözü söylediği zikredilir. Hz. Ali’nin de getirilen bir sadakayı tek bir haneye gönderdiği rivayet edilir. Zikredilen örnekler sahabenin seçkin insanların sadaka-zekâtın tek bir sınıfa verilebileceğine dair uygulamalı örnekleridir.

Matürîdî’nin zikrettiği farklı detaylardan birisi de Müellef-i kulub diye bir sınıfın kalmadığı ve sahabenin artık onlara ödeme yapmadığıdır. Dolayısıyla onların hakkı diğer sınıflara paylaşılır. Bu da her sınıfın hissesinin 1/8’in üzerine çıkabileceğini gösterir. Bazan artabilen hisse bazen da azalabilir sonucunu çıkarır. Ardından da sınıfları izah eder.³⁵³

---

³⁵¹ Kehf 18/ 29: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”

³⁵² Tevbe 9/58: “İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.”

³⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/405-410.

SONUÇ

Mâverdî, siyasetname geleneğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Siyaset ve siyasi ahlak teorisyeni olarak özel bir şöhrete kavuşmuştur. Bağdat'ta siyasetin ve ilmin merkezi olan bir coğrafyada hayatını idame ettirmiştir. Siyasete yakın duruşu ve ilmi liyakati vesilesiyle devlet adamları önemli görevler almıştır. Kadılar kadısı anlamında gelen Kâdî'l-kudât'lık görevinde bulunmuş diplomatik misyonlar üstlenmiştir.

Çok sayıda eser sahibi olan Mâverdî, siyasetten hukuka, ahlaktan felsefeye kadar birçok alanda telif eserler bırakmıştır. Onun *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinde yer verdiği ve istişhad ettiği ayetleri bir diğer eseri olan *en-Nüket ve'l-'uyûn* ve farklı bir coğrafyada nispeten yakın bir tarihte yaşamış olan Mâtürîdî'nin *Te'vilat*'ı ile karşılaştırmalı olarak konu edindiğimiz bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Mâverdî bir siyaset ve hukuk adamıdır. Siyasetle ve devlet adamlarıyla barışık bir hayat algısına sahiptir. Eserini dönemin halifesi Kadir Billah'a takdim etmek üzere hazırlamıştır.

Eserinde istişhad ettiği ayetler tasnif edildiğinde dört başlık öne çıkmaktadır. Siyaset, Adalet, İktisat ve İbadet/Ahlak.

Siyaset başlığı altında, hilafet, yönetsel sorumluluklar, halifenin sorumluluklar ele alınmış ve bunlarla ilgili ayetlere şahit olarak yer vermiştir. Adalet başlığı altında ise, kadı olacak kişide aranan şartlar, böyle bir göreve talip olmak ve adalet ilkesi işlenmiştir.

İktisat başlığı altında, devlet gelirleri olan ganimet, fey, cizye ve haraç konuları ayetler ışığında ele alınmış ve önermeler geliştirilmiştir.

İbadet ve ahlak başlığında ise İslam daveti, davetin öznesi olarak Hz. Peygamber ve hac ve zekât uygulamalarına siyaset noktasından değerlendirmelerle yer verilmiştir.

Mâverdî'nin siyasetnamesinde yer verdiği ayetler, bir fakih ve siyaset adamı üslubuyla işlenirken Mâverdî'nin tefsiri *en-Nüket*'inde müfessir olarak benimsediği usulü ve üslubu ön plandadır.

Mâverdî tefsirinde genel bir tefsir metodu kullanmış seçme ayetlerin tefsirini konulu tarzda sunmuştur. Mâverdî için devletin ayakta kalmasının yolu dinden geçmektedir. Mâverdî, siyasete yakın bir devlet adamı ve ilim adamı hüviyetiyle eserlerinde istişhad ettiği ayetleri devletin bekası için gereken bir mesaj olarak sunmuştur. Mâverdî olaylara gerçekçi yaklaşımlarda bulunmuştur. Değiştirilmesi mümkün olmayan siyaset alanları olarak gördüğü veliahtlık, hükümeti istila gibi siyasî uygulamalara çeki düzen vermeyi ve çerçeve içine almayı tercih etmiştir.

Buna karşılık hilafet merkezinin uzağında ve siyasete mesafeli bir duruşa sahip olan Mâtürîdî, Mâverdî'nin yer verdiği ayetleri ondan farklı olarak daha ziyade ilmi bir zeminde müfessir bakışıyla yorumlamıştır. Mâtürîdî tefsirinde Mâverdî ile “Halifetullah” unvanının caiz olmadığı konusu gibi birçok konuda aynı görüşte iken “ülü'l emr” in ümerâ değil ulemâ olduğu görüşünü tercih ederek ayırmış ve konuya uzun izahlar getirmiştir.

Mâtürîdî'nin bazı ayetleri tefsirinden siyasete ve halka mesajlar vermeyi amaçlamış olabileceği anlaşılmaktadır; İki ilahın varlığının imkânsızlığına dair ayeti iki halifenin varlığı halinde yaşanacak olumsuzluklarla ilintilendirmesi, Hz. Musa'nın Harun'u kendisine vezir olarak istemesini “vezir, sultanın yükünü hafifletmek üzere tayin edilen kimsedir.” şeklinde bir illete bağlaması örnek olarak zikredilebilir.

Mâtürîdî ve Mâverdî'nin ortak noktaları ulemanın söz sahibi olmadığı bir devletin uzun ömürlü olmayacağıdır. Mâtürîdî söz sahibi ülü'l emr olarak ulemayı işaret etmiştir. Mâverdî ise vakıayı kıstas olarak almış ve ümerayı tercih etmiştir.

Mâverdî'nin *el-Ahkamü's Sultâniye'si* ile tefsiri arasında tefsir açısından bir tezata rastlanmamıştır. Ancak ilgili ayetler bağlamında zenginleştirilmiş yorum farkları görülmüştür. Bu dönemde konuları göz önüne alındığında Mâverdî'nin hem siyasetnamesinde hem de tefsirinde tercih ettiği ayetleri anlamada Mâtûridî ile derin ayrılıkların olmadığı bunun da siyaset zihinlerinin yakınlığıyla yorumlanabileceği tespit edilmelidir. Hem Mâverdî'nin hem Mâtûridî'nin ayetlerin yorumundaki konular ve delil getirdikleri ayetlere kurdukları bağlam ler, kendi döneminin siyasetinden bağımsız değildir.

Özellikle Abbasiler döneminde emîru'l-ümeralık sisteminin yürürlükte olduğu ve Şîi Büveyhîlerin siyaseti yönettiği bir zamanda vezirlik konusunu, halifenin kendi işini bizzat kendisinin yapması gerektiği ile ilgili hususları Mâverdî'nin bu bağlamda eserine almış olduğunu söylemek mümkündür. Her iki âlimin bu çalışma çerçevesinde muttali olunan tutumlarından hareketle, Müslüman âlimlerin her dönemde yaşanan siyasî ve sosyal olaylara kayıtsız kalmadıkları, yaşadıkları toplumun istikrarına huzur ve refahına katkı verme çabası içinde oldukları müşahede olunmuştur.

KAYNAKLAR

- Abbâdî, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî el-Abbâdî (ö. 458/1066) *Tabakatü'l-fukahau's-Şâfiyye*, Leiden (Filistin) 1964
- Abdülazîz ed-Dûrî, "Emîr", *DİA*, İstanbul 1995, 11/121-123.
- Acar, Cafer, "Risalet Döneminde Ganimet ve Yağmacılık Bağlamında Üç Kavram - Nühbe-Gulûl-Seleb" *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 12/13, P. 1-16.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, "Siyâsetnâme", *DİA*, İstanbul, 37/334-336.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed B. Muhammed B. Hanbel Eş-Şeybânî el-Mervezî, el-*Müsned*, Thk: Şuayb el-Arnâvût-Adil Mürşit ve dğr. Nşr: Müessesetü'risale, 2002.
- Allal, Halit Kebir, *Buhus havle'l-hilafe ve'l-fitneti'l-kübra*, Cezayir 2009.
- Apaydın, Yunus, "Humus", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/365-369.
- Aruçi, Muhammed, "Rüstüfağni", *DİA*, İstanbul, 2008, 35/296-297.
- Atar, Fahrettin, "Mükâtebe", *DİA*, İstanbul, 2006, 31/531-532.
- Ayaz, Fatih Yahya, "Vezir", *DİA*, İstanbul 2013, 43/79-83.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır, Nşr: Daru tavki'n necât, Cidde 2002.
- Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, İstanbul, 1998, 18/143-145.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl B. Hammâd el-Cevherî, *Muhtârü's-sihâh*, Thk. Ahmet b. Abdülgafur Attar, Nşr. Daru'l-ilm, Beyrut, 1987.
- Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullâh B. Adî B. Abdillâh el-Cürcânî (Ö. 365/976), el-*Kâmil fî duaî'r-ricâl*, Thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Nşr: el-Kutubu'l İlmiyye Beyrut 1997.
- Cürçânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî el-Hanefî (ö. 816/1413), *Kitabü't ta'rifat*, nşr: Daru'l Kutub el-ilmiiyye, Beyrut, 1983.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbü'rî (ö. 478/1085), el-*Giyâsî-giyâsü'l-ümem fî iltiyâsi'z-zulem*, thk: Abdülazîm ed'dîb, nşr: Mektebetü'l-imami'l-harameyn, 1981.
- Cüveynî, *Nihayetaü'l matlab fî dirayeti'l mezheb*, thk: Abdülazim Mahmud e'd-Dîb, nşr: Daru'l-minhac, 2007.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk: Şuayb el-Arnâvût, v. dğrl. Nşr; Müessesetü'r risale, Lübnan, 2004.

- Darimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, Daru'l muğnî, Riyat 2000.
- Duveyhî, Abdulaziz B. Suud Ad-Duveyhî, *Menahicü Telifü'l-Fukaha Fi't-Türasi's-siyasî el-İslamî*, Feqhweb.Com 02.05.2020, 23:17.
- Ebû Dâvûd, Süleymân B. el-Eş' As B. İshâk Es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamit, Nşr; Daru'l Mısıriyye'l-Lübnaniyye, Kahire 1988.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmet b. Mustafa b. Ahmed, *Tarihü'l-mezahibü'l İslamiyye*, Nşr: Daru'l-fikri'l-Arabî, 1996.
- Erkal, Mehmet, "Cizye", *DİA*, İstanbul, 1993, 8/45-48.
- Gündüzöz, Güldane-Soner Gündüzöz, "Arap Edebiyatında İlk Siyâsetnâme: Ahdü Mervân Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 2007, cilt: XI, sayı: 31, s. 217-232.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala's sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, nşr: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1990.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye-İnsanü'l-UYÛN fi sireti'l emîni'l memûn*, Nşr: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1971.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mucemü'l-udeba*, Thk. İhsan Abbas, Daru'l-garb, Beyrut 1993.
- Hatib el-Bağdadî, Ebu Bekr Ahmet b. Ali b. Sabit b. Ahmet b. Mehdi el-Hatib el-Bağdadî, *Tarih'ü Bağdat*, Thk. Beşşar Avad Maruf, Daru'l-garbi'l-İslamî Beyrut 2002.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ebu'l-Fadl Ahmet B. Ali B. Muhammed B. Ahmet B. İbn Hacer el-Askalanî, Ö. 852H, *Lisanü'l Mizan* Thk. Dairetü'l Mearif el-Mizaniyye-Hindistan. Yayın Evi Müessesetü'l E'lemî Lil Matbûât, Lübnan 1971.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406) (Ö. 808/1406), *el-Mukaddime*, Daru'l Kütüb el- İlmîyye, Beyrut, 1993.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyatü'l-'Ayan*, Thk. İhsan Abbas, Daru sâdır, Beyrut, 1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cemheratü ensâbi'l-Arab*, Tah. Grup, Nşr: Daru'l Kutubi'l-ilmîyye. Beyrut 1983.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Müsnedü's-sahih*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Nşr. Müessesetü'r Risale, Beyrut 1988.
- İbn Kesîr, Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, Mektebetü'l-mearif, Beyrut, 1990.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ad-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Nşr: Daru'l-fikr, Beyrut 1986.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü'l-Arab*, Nşr: Daru sadir, Beyrut 1994.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328) *el-Cevabu's-sahîh*, Thk. Ali b. Hasan, Nşr. Daru'l Asime, Riyad 1999.
- İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Lübab fî tehzibi'l-ensab*, Daru sâdir, Beyrut 1980.
- İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *el-Muntazam fî Tevarihi'l-muluk ve'l-ümem*, thk. Süheyl Zekkar, 2.bs. Beyrut: Daru'l-fikr, 1995.
- İbnü'l-İmâd, el-Akrî el-Hanbelî Ebü'l-Felâh, *Şezerâtü'z zeheb fî ahbâr men zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dımeşk, 1406.
- İbnü'l-Verdî, Ömer B. Muzaffer B.Ömer, Ebu Hafs Zeynüddîn el-Maarrî el-Kindî Ö:749H, *et-Tarih*, Daru'l Kutub el-İlmiyye, 1996, Lübnan 1996
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-İcî, *Şerhu'l-mevâkıf*, Nşr; Daru'l-cîl, Beyrut, 1997.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed B. Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-â'sâ fî sinâati'l-inşâ*, Thk: Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Nşr: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 1971.
- Kallek, Cengiz, "Harac", İstanbul 1997, 16/88-89.
- Kallek, Cengiz, "Mâverdî", *DİA*, Ankara, 2003, 38/180-186.
- Karmış, Orhan, *Mâverdî ve tefsirdeki Metodu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1981.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî (Hacı Halîfe), *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn*, nşr. Mekebetü'l-müsennâ, Bağdat 1941.
- Kazvinî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-Hemedânî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-luga*, Thk: Abdüsselam Muhammed Harun, Nşr: Daru'l-fikr, 1979.
- Kureşî, Ebu Muhammed el-Kuraşi, Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah el-Kureşî, el-Cevahiru'l-mudiyye fî tabakaati'l-Hanefiyye, Mîr Muhammed Kutub Hâne, Karaçi 1993.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur el-Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Tevilâtü'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Bâ Sellûm, Beyrut 2005,
- Mâverdî, Ebü Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed en-Nakkâş el-Mevsilî el-Bağdâdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Thk. Seyyid b. Abdurrahim, Nşr. Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Lübnan ty.

- Mâverdí, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed en-Nakkâş el-Mevsılî el-Bağdâdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Nşr; el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 2013.
- Muhammed el-Mübarek, *Nizamü'l-İslam; el-hükümü ve'd-devle*, Daru'l-fikr, 1982.
- Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, İstanbul 1995, 12/511-513.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kadir Billah" *DİA*, İstanbul 2001, 24/127-128.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru ihyau't-türasi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed B. Şuayb B. Alî en-Nesâî, *Sünen*, Thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Nşr. Mektebetü'l-matbuat, Halep 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ B. Şeref B. Mürî en-Nevevî (Ö. 676/1277), *Ravdatü'd Talibin ve Umdetü'l Müftîn*, Nşr; el-Mektebü'l İslamî, Beyrut 1991.
- Reşid Riza, *el-Hilafe*, Hindavi, Karaçi 2005.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansur et-Temimî Sem'ânî, *el-Ensab*, Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallmi, Meclisi Dairetü'l-mearif el-osmaniyye, Haydarabad 1962.
- Serinsu, A. Nedim, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulamaları* Ankara 2019.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfiyyetü'l-kübrâ*, Thk. Mahmut Et-Tanahi ve Abdulfettah el-Hulv, Hecr 2003.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Nşr. Daru'l-fikr, Beyrut 201.
- Şirazî, Ebu İshak İbrahim b. Ali Eş-Şirazi, *Tabakatü'l-fukaha*, Thk. İhsan Abbas, Daru er-Raid el-Arabî, Beyrut 1970.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Thk: Ahmet Şakir, Nşr: Müessesetü'r Risale by. 2000.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhânuddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî Et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, Thk: Ali Kemal, Nşr; Daru'l İhya't Türesi'l Arabî, Beyrut, 2014.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, Thk. Ahmet Muhammed Şakir v. dğrl. Nşr: Şeriketü mektebe, Kahire 1975.
- Topaloğlu, Bekir, "Te'vilâtü'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul 2012, 41/32-33.
- Yaman, Ahmet, "Seleb", *DİA*, İstanbul 2009, 35/398-399.
- Yılmaz, Coşkun, "Siyâsetnâme", *DİA*, İstanbul 2007, 37/334-336.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî az-Zebîdî, *İthafu's-sâde el-müttekîn şerh ihyâ ulumi'd-din*, Nşr: Müessesetü't-Tarih el-Arabiyye, Beyrut 1994.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârukî ed-Dımaşkî, *el-İber* Thk. Ebû Hâcer M. Saîd Zağlûl, Beyrut 1985.

Zehebî. Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru 'a'lâmü'n-nübelâ*, nşr. Daru'l-hadis Kahire 2006.

ÖZET

Acar, Mustafa. Mâverdü'nin (ö. 450/1058) el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE Adlı Eserinde Ayetleri Kullanma Yöntemi (*en-Nüket ve'l-'uyûn- Te'vilâtü'l-Kur'ân* Karşılaştırmalı), yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, s. 110.

Bu çalışmada, Mâverdü'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinde meselelere yaklaşırken ayetleri nasıl tefsir ettiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca araştırmamızda Mâverdü'nin söz konusu eseriyle diğer bir çalışması olan *en-Nüket ve'l-'uyûn* adlı tefsiri ve Ebû mansur el-Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı tefsiri arasında yöntem ve anlam bakımından bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır: *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı çalışmalar, genelde sultânlar tarafından kadılarına yazdırılmıştır. Mâverdü'nin çalışması da bu kategoride değerlendirilmektedir. Ayrıca Mâverdü'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'si bir tefsir çalışması değildir; ancak ayetler, bir fakih uslubunda ele alınmıştır. Konuyla ilgili değerlendirmelerde tefsir yöntemlerinden yararlanılmıştır. Mâverdü, gerek *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'si gerekse de *en-Nüket ve'l-'uyûn* adlı eserlerinde ayetlerin tefsirinde rivayet metodunu kullanmış, içtihad ve rey'e başvurmuştur. Ayrıca tefsir metodunda ayetler, hadisler, sahabe görüşleri ve tabiin görüşlerine de yer vermiştir.

Mâtürîdiyle halifeye “Allah'ın Halifesi” kelimesinin kullanılmaması gerektiği konusunda ittifak halindedir. Her iki müfessir de halifelik makamının oluşturacağı sorunlara dirayet yoluyla yaklaşmıştır ve yer yer felsefî tahlillerde bulunmuştur. Ancak iki müfessirin sultân ve halk arasındaki iletişim konusunda yer yer ayrıldıklarına şahit olunmuştur. Konuyla ilgili detaylar çalışmanın diğer bölümlerinde verilmiştir.

Araştırmamız, giriş dâhil olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, önemi, amaçları, yöntemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde ise, Mâverdü'nin hayatı, eserleri, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'si ve *en-Nüket ve'l-'uyûn*'u ile Mâtürîdî'ye ait olan *Te'vilâtü'l-Kur'ân* hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde de Mâverdü'nin

el-Ahkâmü's-Sultâniyye adlı çalışmasında yer alan konular, onlarla ilgili ayetler ve bunların tefsirleri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma, çalışma boyunca elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mâverdî, Mâtürîdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, *en-Nükheth ve'l uyûn*, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*.

Mustafa ACAR

ABSTRACT

Acar, Mustafa. Mâverdî'nin (ö. 450/1058) el-AHKÂMÜ'S-SULTÂNİYYE Adlı Eserinde Ayetleri Kullanma Yöntemi (en-Nüket ve'l-uyûn - Te'vîlâtü'l-Kur'ân Karşılaştırmalı), Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, p.110 .

In this study, it was emphasized how Mâverdî interpreted the verses while approaching the issues in *el-Aḥkâmü's-sultâniyye*. Also, in our study, a comparison was made between Mâverdî's work, *en-Nükhet ve'l uyûn*, which is another work of his work and, Abu Mansur al-Mâtürîdî, named *Te'vîlâtü'l- Quran*.

In our research, the following conclusions were reached: The works called *El-Aḥkâmü's-sultâniyye* were written by judges in general. Mâverdî's work is also considered in this category. In addition, the *el-Aḥkâmü's-sultâniyye* is not a commentary study; however, the verses are handled in a jurisprudence. Tafsir methods were used in evaluations on the subject. Mâverdî used the method of narration in the interpretation of the verses in both his *el-Aḥkâmü's-sultâniyye* and his *en-Nükhet ve'l uyûn*, and applied to the case law and vote. He also included verses, hadiths, companions and natural opinions in the tafsir method.

He is in alliance with the Mâtürîdî that the word "Caliph of Allah" should not be used. Both commentators approached the problems caused by the caliphate by means of confidence and made philosophical analyzes from time to time. However, it was witnessed that the two commentators diverged from place to place between the Sultân and the public. Details on the subject are given in other parts of the thesis.

Our research consists of three parts, including introduction. In the introduction, the subject, importance, objectives, method and sources of our research are emphasized. In the first part, information is given about Mâverdî's life, his works, the *el-Aḥkâmü's-*

sulṭāniyye and *en-Nükhet ve'l uyûn* and the *Te'vîlâtü'l- Quran* belonging to Mâtürîdî. In the second part, information was given about the matters included in Mâverdî's work named *el-Ahkâmü's-sulṭāniyye*, verses about them and their interpretations. The research ended with the evaluation of the data obtained throughout the study.

Key words: Mâverdî, Mâtürîdî, *al-Ahkâmü's Sultâniye*, *en-Nükhet ve'l uyûn*, *Te'vîlâtü'l-Quran*.

